

F/292

64-26

PALÖC- FÖLD

1967.
I.

1903-ban született egy kis nógrádi községben, Cereden. Élete és munkássága elválaszthatatlanul megyénk történelmétől. Személye a palócföld népének művészeti tehetségét reprezentálja nemzetközi érvényességgel. Népi tehetség, akinek munkássága híven őrzi a népművészet eredetiségét, életszerűségét, nemzeti és tájjellegét, de a naív művészet körén túlemelkedve a magyar szobrászművészet szerves és rangos részévé vált.

Anyaga elsősorban a fa és a maradandó erejű bazalt. Gazdag életművének legfigyelemreméltóbb alkotásai közé tartoznak a 200 éves bányásztörténelmet megelevenítő sorozat szobrai és domborművei, a portréjai (Mikszáth, Madách, Lenin), és a sajátos liraiságú, eredeti szemléletet tükröző életképszerű kompozícióit.

Eredményeit, sikereit — nem egyszer a hivatásos és iskolákban képzett művészek arisztokratikus lekicsinylése ellenére vaserejű és robbanó-feszültségű tehetsége, mély elhivatottságérzete, töretlen akarateréje, emberi és művészi következetessége, becsületessége révén érte el. A Magyar Képzőművészek Szövetségének 1959 óta tagja. Kossuth-díjjal ugyanebben az évben tüntették ki.

Legjelentősebb önálló kiállításai: Múcsarnok (1958.), e kiállítás anyagát még bemutatták 14 magyar városban. Egyéves vándorkiállítás a Szovjetunióban (1959.). Két éves vándorkiállítás Csehszlovákiában (1960—1962.). Múcsarnok, gyűjteményes kiállítás (1963.). 1930-tól állandó kiállítója az országos tárlatoknak. Szobrai megtalálhatók a Legújabbkori Történelmi Múzeum, a Soproni Bányászati Múzeum és a sztalinói, ill. egyeszei múzeumok gyűjteményében. Bányásztörténelmi műveit 1966-ban a Nógrád megyei Tanács vásárolta meg.

Benczúrfalván él, Benczúr Gyula volt műtermében dolgozik. Aktív résztvevője megyénk társadalmi és kulturális életének. Műveinek reprodukcióit a Palócföld rendszeresen közli.

PALÖC- FÖLD

1967

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ANTOLOGIA

TARTALOM:

Polgár István: Felgyújtottan, Láz és szakáll	3
Lakos György: Egyedül	5
Jobbágy Károly: A nyugalom ódája	13
Gereblyés Endre: Üdvözlöm, Dürrenmatt Úr!	20
Vihar Béla: Versek Itáliából	25
Erdős István: Csendélet	30
Faróczay Gergely: Albérlet, A bárány	33
Tóth Elemér: Háló, Új veszedelemre	34
Tamás István: Fellépni	35
Szolnoki István: A Pekáry lány	36
Csikász István: És van aki hirtelen	41
Avar Pál: Tóbiás hősies halála	43
Végh Miklós: Az öreg Rudas	47

VÁLTOZÓ FALU

Újlaki István: A dialektikus fejlődés- törvényének együttes érvényesülése megyénk mezőgazdaságának szocialista átalakításában	49
Tamás Pál: Községeink fejlődése a számok tükrében	62
Bakonyi Sándor: Lányok falun	68

HAGYOMÁNY

Miklós Róbert: Mikszáth Kálmán horpácsi szerződése	74
Csongrády Béla: Mikszáth Kálmán és a szomszéd népek irodalma	79
Belitzky János: Nógrádi eredetű-e a Toldi- monda?	86
Somoskeőy István: A mohorai várkastély	96

KÖRKÉP

Nádházi Lajos: Televízió és népművelés	98
Czinke Ferenc: Szlovák művészek kiállítása	101
Csukly László: Örömmel olvastuk	104
Csongrády Béla: Olvasónapló	106
Gordos János: Vámos Vera; Jaspers	100

REPRODUKCIÓK

Farkas András, Czinke Ferenc, Iványi Ödön,
Lóránt János, Pataki József, Radics István,
Koppány György (Foto)

A címdalon: id. Szabó István alkotása

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István,
Gordos János, Kerekes László,

FELELŐS SZERKESZTŐ

Kojnok Nándor

KIADJA

A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztálya

FELELŐS KIADÓ

Molnár Pál

Felgyújtotta n

Petőfi Sándor emlékének

Segítsünk dereglyét húzni a hajósoknak,
segítsünk hálót vetni a halászoknak,
segítsünk szemet fejteni a bányászoknak,
segítsünk acélt edzeni a munkásoknak,
segítsünk földet művelni a parasztoknak,
hogy elsímuljanak a redők és a
szabadság-szerelem
mindenkor ikerpár legyen.

Sikertelenségek szurok-éjjelei után
sikerek fény-hajnalai jönnek,
mint a hét sovány tehén esztendeje után
a hét kövérnek esztendeje jött.

Verseit szavalta s elzuhant valaki,
pezsgett a vér, mint rázott szódavíz,
hulltak a hősök, s a szemük így kiáltott:
éljen a szabadság! éljen a haza!

Talpukat paraszak perzselik,
kárunkat láng-sárkánytarajok.

Zászlók tépett vásznairól
dudorász a szél, e friss, mai,
s a tegnapi századok füstjét-porát
szemünk közé csapja, könnyezünk.

Hajtsuk le fejünk és emeljük magasra.

A büszkeség tettekre kötelez;
legyünk méltók a megmaradásra.

Láz és szakáll

Hegyes is lehetne az állam,
de gömbölyű és nem hegyes.
Olv borzongások cikkázzák be
megismert testemet. Mi ez?

Szakállal rejtsem el a lágyság
elárulóját, akarát?
Minek a lázát érzem bőröm,
a rámnőtt balettmez alatt?

Szakállamat nőni ereszttem,
mint Krisztus, Castro s annyi más.
Talán azért vacog a testem,
mert tudja, kivégzi a láz.

Vesztem a lágyság, aki lány, azt
a madárszárny is leüti.
A forróság megint eláraszt,
puizusom méri valaki.

Nem nézek a tükörbe többet,
hajts, kényszerített akarát,
lázammal, mely parazsat görget,
nem veszthetem el magamat.

LAKOS GYÖRGY:

Egyedül

Egy szeles, hófúvós napon Tomácsról egyenesen a hegyekbe indultunk. A szél hamarosan viharra erősödött. A hó fehér leple eltakarta az utakat és tisztásokat, szemünket, szánkat betömte, arcunkat véresre csípte a porhó. Társaim azt javasolták, hogy forduljunk vissza, de már friss nyomunkat is eltüntette a vihar és a havazás. Ez a kalandos, kockázatos kirándulás juttatta eszembe Kulcsár Lajos és Csató Mihály megrázó történetét.

1.

Hajnaltájban csitult a szél. Az erdők moraja alábbhagyott, de a fák fel-felnyögtek már, mint a gonosz álommal küzködő ember. Csató megpiszkálta a parazsat a kunyhó közepén és rászórta a gallymaradékot. Lassú, egyenletes füstoszlopok kíváncskoztak a magasba.

Kulcsár összegömbölyödve feküdt a száraz szénán, mint az alvó sündisznó.

A füstölgő gallyacskák lángokba kaptak, pattogva, szikrákat vetve ontották a meleget. A gyér hó fócsába olvadt a közelükben. Csató elégedetten mosolygott, amint meglátta a nyíló rózsákat az öreg Kulcsár arcán.

„Hadd aludjon” — gondolta és tápázkodott. Félrehúzta az ajtót helyettesítő deszkát s nagy óvatosan kimászott a levegőre. A sudárnövésű, fiatal fák közt már a szürkület kódorgott: éles vonallá rajzolta a szénégető boksák kerületét. A héten rakták mind a hármat, csak alájuk kell gyűjtani. Már tegnap megtették volna, ha nem állja útjukat a vihar

Külön-külön alaposan ellenőrizte őket, lapáttal elsimogatta rajtuk a földet es almot, leseperte hátukról a porhavat. Ha szépen kiég, lesz faszén bőven. Egy egető egyetlen gyújtásra még nem termelt ennyit.

Szombaton se ereszkedett le a völgybe, hazaváró, kis falujukba, noha ideje lett volna tisztát váltani és újból megtönni a tarisznyát élelemmel. Ezúttal azonban hiába is várják őket aggódó szeretteik! Pedig a kenyér is fogyóban már.

Nem is jönnek az asszonyok, akik máskor fizetés napján mindenfelől ott kapaszkodnak a hegyek lejtőin, még ha oly messzi laknak, mint például ők is: teljes napi járásra.

A három boksa már elkészült. Púpos, horpadthátú dombocskák.

Egy-két lapát-simítás és be lehet gyűjtani.

Az időjárás kedvükre játszik: csitult a szél és érezhetően enyhült az idő.

Csató a lapátot odadobta a kunyhó falához.

— Siessünk, hó lesz! — mondta nagy hangon.

Kulcsár meg se moccant, egyhangúan tört elő a kunyhóból horkolása.

— Tán meghaltál, Lajos? — mondta azután Csató.

— Mi baj? — tápázkodott Kulcsár.

— Alábbhagyott a szél. Gvújthatunk.

Kulcsár a szájáról olvasta le a szavakat, s mint akit parázs ért, villámgyorsan kibújt a levegőre. Kis tömzsi ember volt, szinte elveszett ruhája temérdek foltja között. Arcán borzas szakáll serkent.

Megragadta a pájszert, a göcsös, fényesre kopott husángot, és szapora mozdulat-
tal szabaddá tette a boksák tűznyílását. Mintha a „berki csirke”, a babonás emberek
hitében élő bükki ördögfióka támadt volna fel! Hát még, amikor felmordult mekegő,
medvemorgó hangján!

— Rudat, Mihály! Gyorsan, gyorsan!

Percek teltek csak el, s három boksában máris kezdte harcát a tűz. Füst szí-
vargott elő, s a nyíláson át kivillant a gyujtóláng rózsaszín fénye.

2.

Tulajdonképpen az erdész vette rá őket, hogy ebben a szokatlan időpontban
égessék a szenetet. A nyár, nyárvége és az ősz annak az ideje, nem a tél.

De az erdész olyan meggyőzően beszélt!

— Itt van Diósgyőr és Ózd a szomszédban: a faszén a kohókhoz kell. Nem tudom
mit csinálnak vele, de a faszén nélkül nem lehet vasat olvasztani., s kire számít-
sanak, ha Kucsár Lajosra és Csató Mihályra nem!

Hiszen jöhetnek volna előbb is, amikor a dologra termelt napot pocsekolták a falu
fölött, a kövecses krumpli földön. Akkor azonban még arra számolt az erdőgazdaság,
hogy megépül idejére a tolmácsi felepároló üzem, amely vagonszámra ontja majd a
faszenet. A mályinkai szénégetők javarésze már le is tett az ősi mesterségről, pedig
ebben a faluban még a bábaasszony is ért a szénégetéshez. A gyár fölősslegessé teszi
a régi munkát, a falubeliek tehát új foglalatosságot keresnek. A szénégetőkből máris
kiváló motorfűrészesek, döntők, darabolók lettek, s többen elszegődtek az új üzem-
hez, amelyről az a hír járja, hogy a füstből is aranyat csinál. Az égetett fából fel-
fogja a szeszt, a kátrányt és a többi értéket.

Egyedül Kulcsár és Csató ragaszkodott a szénégetéshez. Úgy megszokták, annyira
annak éltek, hogy el se képzelhették, hogy másképpen is lehet. Csodaváró türelem-
mel lesték, mikor jön az erdész az ajánlattal.

Az erdész kései felszólítása mégis gondolkodóba ejtette őket.

— Hideg, szeles már az idő! — jelentette ki Kulcsár.

— Kockázatos — latolgatta Csató.

Azért csak felkerekedtek, hogy megnézzék a helyet, ahol égetni kell. Végső vá-
laszt azonban nem adtak. Már amikor elindultak, tudták, hogy elvállalják. De
látták az erdőgazdaság gondját, hát kérték magukat.

— Jól meg kell gondolni.

— Élelmet se hoztunk magunkkal.

A szemük azonban már azt vizsgálta, hogy van-e víz a hordóban, épek-e a
román szánkák, milyen messziről kell a faanyagot „közelíteni”.

— Még meggondoljuk — mondta mégis Csató és Kulcsár bólogatott a nagyobb
fizetség reményében. — Ha holnapig nem jönnek, ne várjon!

Még aznap megfordultak. Megtömték a tarisznyát élelemmel. Kulcsár istenhozzá-
dot mondott anyókéának, öreg párjának, Csató meg sorra csókolta a lányokat. Kívüle
csupa nőből áll a család: anyósa, felesége, három kislánya él szép, új kőházukban.

Éjjel értek ki az erdőre. Az erdészlakot ezúttal elkerülték, siettek azonnal a munkahelyre. Összetákolták a kunyhót, tüzet gyújtottak a kunyhó közepén, aludtak pár órát és még hajnal előtt hozzáláltak a fagyűjtéshez. Úgy vélték, majd csak elvetődik az erdész hozzájuk.

Eszükbe sem jutott volna, hogy ebben kételkedjenek. Pedig a Füstöskő, amelynek szürke árnyékában tákolták a boksákat, a fennsík lefelhagyatottabb púpja. A fakitermelés is más irányban zajlik, a mély massai völgyben, s az erdészt ott köti le a faanyag felmérése, a szállítás szervezése.

Munka közben azonban észrevétlenül suhannak a napok.

Viszont amilyen ütemben magasodtak a szabályos fakupacok, oly gyorsan laposodott a két háti-tarisznya. Kulcsár szorosan a társa arcába hajolt, s hangosan mondta, mintha Csató lenne a süket s nem ő:

— Sok a szarvas. Vonulnak a völgyön Hutának!

— Mondtam, hogy hó lesz.

Nagyobb havazás teljesen elzárhatja a külvilágot, pedig így is eléggé távol élnek minden lakott helytől. Nyoc kilométerre fekszik az erdészház, tizenkettőre a legközelebbi falu.

— Éhenveszünk, ha nem lesz kenyér — jegyezte meg Kulcsár.

— Az erdész se vetődik erre — toldotta hozzá Csató.

— Mit tegyünk?

— Mit, mit? — Csató keserű ábrázatán összegyülekeztek a redők, mint a térképen, ahol sűrű vonalakkal jelzik a magas hegyet.

A kunyhóban a meleg szénára kucorogtak. A tarisznyát ölükbe emelték. Csató kis csonk kenyeret húzott elő. Száraz volt, nem fogta a bicska.

Rágcsálta, majszolta, mint az egér. Utána az előbbinél is kínzóbb éhséget érzett.

— Miért nem eszel? — szólt oda Kulcsárnak. Tekintete féltékenyen tapadt az idegen tarisznyára. — Mire spórolsz? Az a darabka szalonna már se nem oszt, se nem szoroz.

Oly sóvár és irigy volt Csató nézése, annyi gyűlölet sugárzott szeméből, hogy Kulcsár önkéntelenül is az oldalánál heverő fejszére pillantott.

— Nem vagyok éhes! — mondta.

Csatót a válasz gyanakvóvá tette.

— Tán titokban ettél?

Kulcsár nem hallotta az indulatos szavakat.

— Kenyérért kell menni! — mondta aggódva.

Könnyű azt mondani, ha valaki a hazamenők sorsában részesül. De mi történjen a másikkal, akire a boksa felügvelete marad? Égy boksánál is elég virrasztani, nemhogy háromnál, hiszen éjjel-nappal szemmel kell tartani.

Öklével igazgatta bajuszát.

— Hát a boksával mi lesz? — kérdezte és ferde szemmel leste az öreget.

— Aki itt marad, vigyáz rá. Már tegnap is alig ettünk. Kenyér köll! — erős-ködött Kulcsár.

Igaza van, gondolta Csató, de...

Hirtelen csapott le a kérdéssel.

— Aztán ki marad?

Nem az a kérdés, hogy ki megy, hanem, hogy ki marad.

Aki megy, annak már nincs gondja, jó forró levest vacsorázik a barátságos, kemencefűtésű szobában. Asszony, gyerek mind a kedvét keresi. De aki marad, magárahagyatva őrizheti a három boksát a mesebeli-erdő mélyén, ahol a madár se jár. Csak a remény táplálja, aki nem a legjobb gazdasszony.

Azé a meleg leves, ezé a nélkülözés.

— Sorsoljunk! — tanácsolta Kulcsár.

Becsületes ajánlat. Egyforma az esély, s nincs ok alkudozásra. Akit a sors jobban szívébe zárt, az ma éjjel asszony mellett hál.

— Nem bánom. Dugjál!

3.

A sorsolást mégis reggelre halasztották. Napkelte után ismét megélenkült a szél. Fűtyülve rohangászott a kunyhó előtt, teli marokkal, pajkosan dobálta a régen hullott, száraz havat. Az erdő hangja is megjött: dült-fült, morgott, dühöngött.

Kulcsár gyufaszálat kerített, kettébe törte, egyik felét a markába fogta, a másik darabkát belevetette a parázsba. Aztán hátra tette kezét és öklét a szénába fúrva, nagyhirtelen váltogatta a félgyfút. Csató látható figyelemmel kísért minden mozdulatot. Eleinte ugyan közömbösnek mutatta magát, úgy tett, mint akinek minden mindegy, nem tulajdonít jelentőséget az esetnek. Kis idő múlva azonban remegni kezdett. Finoman és egyenletesen remegett. Fogai összekocódtak, homlokát hideg gyöngyszemek díszítették.

Csak hozzá kell érni, s máris elválik, ki alszik vetett ágyban, ki virraszt az ég sátora alatt, az ősi, nomád kunyhóban.

Sokáig néztek farkasszemet.

Most már Kulcsár karja is remegett. Minél jobban szorongatta öklét, hogy erőt vegyen izgalmán, annál jobban szétfutott tagjain a reszketés.

— Üss rá! — mondta lürelmetlenül.

Csató még mindig habozott. Biztos lapra akart játszani: hol Kulcsár kifejezéstelen arcát leste, hol az öklök remegését arányította egymáshoz. Ahogy tovább figyelte, világosan látta, hogy a jobb ököl görcsösebb.

Rácsapott hirtelen.

Kulcsár kinyitotta. Üres volt.

— Mutasd a másikat is!

Azt is kinyitotta. Kihullott belőle a pálcika.

Egyenesen a parázsra.

Pillanat alatt hamuvá lobbant.

Csató arra gondolt: ha Kulcsár nem lenne, most ő mehetne haza. Felesége elővenné a kemencéből a meleg lekváros gombócot, ő meg befalná mindet. S szájában összefutott a gombóc kellemes íze, alig győzte nyálát nyelvedsni.

Minden jónak Kulcsár áll az útjában!

— Nyertem — morogta Kulcsár és kárörvendve vigyorgott. Csató nézésétől azonban arcára fagyott a mosoly.

— No, menjél! — biztatta ez.

Kulcsár nem mozdult. Elfeküdt a szénán, mint aki pihenni vágyik.

— S a kenyér?

— Majd te hozol! Neked családod van, fiatal feleséged. ... Az én anyókám jobban el van nélkülem. Neki már nem én köllök, hanem a forint.

Csatóban társa jólelkűségétől keserű ízek váltakoztak. Halántéka lükteteti, a tarkója táján forróságot és nyomást érzett, mellére rátelepedet a füst. Legjobb volna öle menni, s aki életben marad, azt tesz, amit jónak lát.

— Nem bánom, mehetek — mondta fölényesen, mintha szívességet tenne. — Mit üzensz?

— Mondd, hogy dohányt is küldjön!

— És még?

— Az erdősszel is beszélj, a Fekete elvtárssal. Mondd, hogy ideki vagyunk. Három boksa ég.

4

Mintha a búcsúzást szeretné széppé tenni, ezüstösen, selymesen, sűrű pihékben eleredt a hó.

Végtelen nyugalom, mély, átható csend ült a tájon. A csillogó hópihék végleg elmosták a feszültséget. Kulcsár szája szögletén engesztelő mosoly ragyogott, csak Csató szívében lappangott még némi keserűség.

Kemény, büszke járással haladt a szekérvágta erdel úton.

Öreg Kulcsár szomorú tekintetet vetett utána, de nem érzett irigységet. Így van ez rendjén! Mi az a másfél nap! A gyerekek és a fiatalasszony öröme viszont hatalmas lesz, amikor Csató megérkezik.

Másfél napig mindenképpen kibírja.

Az erdő az út kanyarulatánál végképp elrejtette Csatót az utánaéző tekintet elől. Kulcsár még sokáig állt ott mozdulatlanul, vállára fehér hermelin-köppényt terített a hó.

A begyűjtött boksák még nem melegedtek át. A hópihék sokáig egészben maradtak a komor „fa-boglyák” hátán s csak később kezdtek nagy sístergéssel gőzzé válni.

A völgyben laposan a földhöz tapadt, kuszott, mászott, osont a füst.

Kulcsár megragadta a közelítő szánkat, hátához szorította s mintha a szántalp szárnyakat helyettesítene, szinte röpült felfelé a hegyoldalon. Futás közben lepergett válláról a hó. Fekete ördög lett ismét. A szánkat odaállította a farakás mellé, kalapjáról lerázta a havat s aztán nagyot nyalábolt a fából.

A fák közén még nem hagyott nyomot a hó, s az első pihéket az ágak fogták fel. Komoly erőkifejtésbe került, hogy a szánkát elindítsa terhével. De húzta-vonta maga után nehézséget és akadályt nem ismerve, mint a bivaly.

Elrendezte a lehordott faanyagot a „boksa-hely” körül. Úgy forgott-mozgott, mintha a háta mögött állana valaki és váltig biztatná: „Rajta, öreg Kulcsár, mutasd meg, mit tudsz!”

Elzárta az égő boksák tüzelőnyílását, majd néhány búcsúzó lapátsímogatás után ismét az új boksák helyét vette pártfogásba.

Mi lenne, ha most meg négy boksát raknánk? — gondolta.

Délután kisebb szél kerekedett, s többször kellett az égő boksáknál időznie, hogy eltömje a szél- és tűzvájta réseket. A szánkával is lassabban haladt, mert a hó állandóan vastagodott s már nem siklott, hanem ragadt a szán. Lépései mind nehezebbé váltak, s bakancsa teljesen átnedvesedett.

Mindez még fürgébb mozgásra ösztönözte.

Sietni kell a fahordással, mert a szél és hó elébevághat vakmerő tervének. Négy boksát rakni egy égetőpárnak, nem kis dolog.

Kabátját a kunyhóba dobta. Ingujját feltúrta, púpos kalapját a földre húzta. Verjétekben fürdött a teste, csak a füle hegyét csípdeste a hideg.

Este, amikor már sötétedni kezdett, a közelebbi rakatoktól szállította a fát. A hó pótolta a lámpást. A patyolat terítón sötéten jelezte az utat a szánka és a lépések csikja. Később ez is fehérré vált, de tükrösen csillogott s ezzel ütött el az egyetlen, érdes fehértől.

A szél mind magasabb hangon füttyözött.

Késő éjszaka hagyta abba a munkát.

A kunyhó előtt udvart csinált és tüzet gyújtott. Oda ült a kunyhó ajtajába s átázott lábát bakancsostól a tűz torkáig dugta. Szállt belőle a gőz, mintha a lába is égne.

Jóideig ült így, a szél azonban váratlanul megcirógatta nedves ingét s hátán végigfutott a hideg. Hátrahajolt, a szénára vetett kabátért nyúlt volna, de keze két ízben is a tarisznya szíjába akadt. Alig tudott kibabalyodni belőle.

Végre magára terítette a kabátot.

Egész nap most gondolt először az evésre.

De ha eddig kibírta, most már könnyen elhúzhatja reggelit! A három boksa ott füstölgött a kunyhó nyílásával szemben. Ha a tűzbe nézett, a boksákat is látta.

Az erdő zaja elhatalmasodott, ebből azonban beteg füléig kevés hatolt.

Szállt, szállt a gőz a bakancsból, szállt-szállt a füst és gőz a tűzből és a boksából. A gallyak alatt sziporkázó parázs piros fényt vetett a szállingózó hópihékre és a kunyhó elől eltakarított hódombra.

Szállt-szállt a füst, szállt-szállt a gőz, s hamarosan szürke lett Kulcsár szeme előtt még a parázs is. Pedig nyitva fénylett az a gombostűnyi szembogár, csak a légzés vált lassúbbá és a test ernyedni kezdett.

5.

Arra ébredt, hogy fázik.

Első pillantása a boksákra esett. Sűrű füst gomolygott körülöttük, a füst színe olyan, amilyennek lennie kell — dacolnak a boksák a széllal.

Felkészülte a tüzet, s a kunyhóba nyúlt száraz gallyért. Keze ismét a tarisznya szíját tapogatta. S a hidegnek abban a pillanatban versenytársa támadt! Az éhség.

Nem, nem adja meg magát!

Hát, amikor a fronton három napig sem ettek! A gyalogosok már a bakancs-szíjakat is elrágták, s ő még a rezervához sem nyúlt hozzá. Igaz, hogy ő árkász volt, nem baka. Az is igaz, hogy akkor idegen földön kockáztatta az életét, most meg idehaza él. Délre megjön Csató a teli batyuval.

Minek száradjon az a darabka kenyér a tarisznyában!

Nem sok lehet már hajnalig, reggel meg úgymint megenné. Van értelme azért a néhány óráért kínlódni?

Rádobta a száraz ágat a parázsra. Pattogva-szikrázva kapott új életre a tűz, de a szél minduntalan elvitte melegét. Egy idő múltán a szél miatt átvitte a paraszt a kunyhóba, hogy a falak elfogják a szelet.

Ott ült továbbra is az ajtóban. A meleg most már a hátát érte, s lábaiba állt bele a fagy.

A tűznek fordult tehát.

Tekintete megakadt a tarisznyán.

Nagyot nyelt, mint akinek nagy falat akadt a torkán. Odahajolt, feltépte a tarisznya száját és kiemelte belőle a piros szegélyű kendőt, a kendőből meg a kenyeret, a szalonnaveget és a fél hagymát. Nagyobb volt a kenyér és a szalonna, mint számította. A jólakáshoz mégis kevés. Máskor meleg früstök mellé is megeszik ennyit.

Kömótosan evett, mintha így akarná elhitetni magával, hogy nem is olyan éhes. Most már nem kínozza annyira az éhség s nem törte le oly kegyetlenül a hideg. Körüljárta a boksákat.

Megnyugodva tért vissza a kunyhóhoz, elővette a bögrét s a boksák mögött álló hordóhoz ment volna, hogy megmerítse. A szél hóval temette el a hordót: vissza kellett fordulnia a lapátért.

Mire utat vágott a vízig, a hajnal is megérkezett.

A hajnal elűzte a szelet, s néhány tízpercre elcsendesült az erdő. Még a hóhullás is csökkent valamennyit, csak apró, erőtlen pelyhek libegtek a levegőben.

A szekérutat, amelyen tegnap Csató távozott térdig érő hó lepte el.

— Lesz mit taposnod, Miska! — gondolta az öreg Kulcsár. A fák ágain vastagon űlt a hó, fáradtan hajoltak meg terhük alatt, s időnként jajgattak, nyögtek, mintha nem is bükkök, kőrisek, tölgyek, hanem beteg emberek volnának.

A kunyhó mögött recsenve tört le egy ág, mely nem bírt ellenállni a súlyos hótehernek. Belehuppant a magas hóba s nyomában ott szikrázott az apróra fagyott hó. Akkora ág agyoncsaphat egy embert.

De nem gondolt most a veszélyre. A fehér cipón járt az esze, amit délre Csató hoz meg.

A szánka nyomát teljesen elfedte a hó, a szánkát is a hó alól kellett előráncigálni.

Nem vette a hátára, mint máskor, hanem maga után húzta. Elég volt most a teste terhére cipelnie. A magas hó úgy kimeríti az embert, mintha térdigérő sarat dagasztana.

Talán nem is az az ember jár ott, aki tegnap oly villámgyorsan cikázott a rakatok és a boksák között!

Lomhán, lassan haladt. Olykor kerek kő került a talpa alá, a mindent elrejtő nagy hóban. Ilyenkor megcsúszott, hogy kézzel kellett támasztékot keresnie. A vékonyabb fákba, cserje-gallyacskákba kapaszkodott.

A szánkát sem rakta tetejesre. Az első fordulónál megpróbálta ugyan, de oly nehezen boldogult a magas, szélfúvásos hóval, hogy a második fordulónál apasztania kellett. Más rendes esetben sem visz többet, de Kulcsár Lajos nincs szokva a dekás munkához.

Harmadszor fordult volna, a szánkát megrakta már, amikor nagy árnyék suhant el szeme előtt. Három szarvas ugrált, rohant a hóban. Három ügyetlen borjú. Lábuk meg-megbicsaklott. Ijedten álltak meg a hegygerincen, néhány lépésre Kulcsártól. Idegesen forgatták fejüket, mintha jelet, támpontot keresnének, de a hó megvakította látásukat.

Hemperegve, meg-megcsúszva ereszkedtek a meredek völgyön alá. Nyomukban a szél nyargalt.

Vagy már nem is szél, hanem vihar.

Kulcsár teljes erővel nekifohászzkodott, teste rézsutt feküdt a levegőben. Nyugodtan elengedhetné a szánka kapaszkodóját, a szél ereje úgymint megtartaná.

Melle zihált, homlokán, nyakán kidagadtak az erek. Féloldalt fordult, hogy csökkentse a támadó felületet, még így is lassabban haladt, mint a csiga.

Az égő boksák körül szilajon kavargott a füst.

A szánkát nem akarta otthagyni a fák között. Minden erejét összeszedte s időnként nagyokat rántott terhén. Centiket haladt előre.

Végre elérte a boksát.

A vihar egyre hevesebben dühöngött. Nem elégedett meg a felülről hulló hóval, olykor a földön fekvőbe is belemarkolt, s úgy száguldott a fehér pihékkal, mintha sohase akarná letenni őket. A kunyhó egyik falát már magasan beszórta hóval s a tetőről durván cibálta a száraz levelet, s a vékony, törékeny gallyat.

6.

Kulcsár kimerülten borult a szénára.

Jó volt pihenni, semmire sem gondolni, csak fújni azt a sok levegőt, ami a tüdejébe szorult. Lélekezése örvényt kavart a hamuban. Kis idő múlva porszem akadt a torkán s az előcsalta a mellét feszítő köhögést. Félig felemelkedett s úgy viaskodott önmagával.

Néhány percnyit feküdt csupán a köhögés megszűnte után, mégis frissnek, erősen érezte magát.

Kilopódzott a kunyhóból. Úgyesen meghajolva közelítette meg a boksát. Rést és törést egyikén sem talált.

A szekéruvat vastag hó lepte már, s a kegyetlen szél helyenként hohegyeket épített, másutt gödröket ásott, s hótölcéseket kavart a fák magasságáig.

Az erdő zengett, morajlott, mint a tenger. Kulcsár kimerült, amíg néhány lépést tett.

Csatót leste, akit alighanem útban kapott a vihar. Arra gondolt, hogy elébe kellene mennie, de a füstölgő boksákat nem hagyhatja felügyelet nélkül. Ez már érték. Ebben már alakul a fából a jó szén.

Visszatért a kunyhóba és végiggondolta a lehetőségeket. Kitart az utolsó pillanatig, de ha Csató sokáig késlekedik, be kell mennie az erdészházhoz.

Aztán megjelent előtte az otthoni szoba képe. Az öreg kemence, a földes padló, a barna asztal és a két lóca, a színes tányérok az ablak fölött, barna ajtó és ablakléc, az öreg sublót és a kedves öreg bútor, a felesége. A szoba jó meleg és ízes étel illata száll.

De a kilátástalan jelen, a még mindig dühöngő vihar elmosta a szép érzéseket.

Haraggal, rosszalással gondolt az erdészekre.

Kicsalják őket az erdőre, és az orrukat sem dugják ki a szénégetőkhez. Eszébe juthatott volna valamelyiknek, hogy: „megyek, megnézem, kijöttek-e Kulcsárék”.

De ilyen árvah hagyni őket!

Bizonyára Csató se szólt Feketének, egyébként az már itt lenne. Pedig nem nagy kerülő lett volna Csatónak! De már nem bírta ki azt a háromnegyed órát. Nem két séges: a közelebbi utat választotta, a meredeken.

Még az a jó, hogy visszafelé jövet mégis az erdészház felé kell jönnie, mert a másik út száraz időben is járhatatlanul partos.

S míg gondolatai ide-oda cikáztak, korgó gyomra a szélel, viharral versenyt hegedült.

Ölébe kapta a tarisznyát és belekotort nagy öklével. Kapkodva, idegesen keresgélt benne, mint aki csodára vár.

Kis kemény csomagban akadt meg a keze.

Kibontotta.

— Kockacukor — dörmögte meglepetéssel.

Megszámolta, tizenkét szem.

A felesége csomagolta, aki álmában sem gondolta, hogy milyen nagy meglepetést okozhat tizenkét szem kockacukor.

Hármat nyomban megevett belőlük, nyomatéknak kenyérmorzsát tömködött a szájába.

Milyen gazdag lett hirtelen! Még kilenc szem kockacukorja van. Ebédre is meg-evett hármat, maradt hat.

A vacsora megint három szem. A megmaradt hármat reggelire hagyta.

Szája megtelt édes ízzel, gyomra émelygett és időnként hosszút, cikornyásat korgott. A homloka közepén, ahonnan az orr indul, éles, lüktető fájást érzett.

Cigarettdát keresett, de még dohányport sem talált a zsebében, csak két szál cigarettapapírt. Az undorító édesség azonban nem hagyta nyugodtan. Fekhelyéből kitépett egy maréknyi szénát, összemorzsolta s belesodorta a cigarettapapírba. Rágyújtott. Mélyet szippantott a füstből s azonnal ki is köhögte. Az íze annak is édes volt, talán még émelyítőbb, mint a cukor.

7.

Az est ránehezedett a hóborította tájra.

Legszívesebben lefeküdt volna.

A szél már elállt, csak a hó esik, hamarosan meg kell jönnie Csatónak. A boksák is nyugodtak, épek, bár már az égetés utolsó fokozatához jutottak, amikor könnyen támad nyílt-tűz, s ha késnek az oltással, a drága szén odaéghet.

A hó még hulldogál, de már csak lassan, békésen, mint csendes időben.

Nem adja meg magát a fáradtságnak!

Lapátot fogott és hányta, dobálta a havat a kunyhó elől, s újból, ki tudja hányadszor, eltisztította az utat a boksákig és a hordóhoz, amelyben a vizet tárolták.

A hordónál eszébe jutott, hogy ott egy árva akácnak kell állnia, amelynek alsó ágain még ottszorult néhány pöndörödött levélke. Addig nyúlkált a levegőben, míg nagy marka elcsípte a vékonyka alsó gallyat. Ez az igazi dohány! Az akáclevél!

Az édes íz eltűnt, az éhség feltámadt.

Vádolta magát. Miért nem ütött le egyet a szarvasborjából!

Most nem sok gondja lenne az éhséggel.

Éhséggel?

Már nem is éhes, csak kába. Ereje fogytán s a szíve tele bosszúval. Ha most jönne Csató, talán még lenne annyi ereje, hogy a fejszét hozzávágja.

Az éjszaka árnyai ott lopakodtak a tűz körül. Félénken vetette az árnyékra tekintetét.

Többször megtörtént a múltban itt a hegyekben, hogy a ló nagyot húzott, s összeroppant. Ott múlt ki abban a helyben. Kulcsár hasrafeküdt s így hasonfekve nagyon hasonlított az utolsót vonagló lóhoz.

Mégse adhatja fel a küzdelmet!

S akkor árnyék vetődött a tűz mellé.

Kulcsár felnézett villanásnyit s már nyúlt is a fejszéért.

Az élőlény, amitől az árnyék támadt, nem mozdult. Várt a sorsát megadással. Fáradt, elsőéves, ártatlan őzbak volt. Bőséges napokon is ingyencfalat az őz combja. S a pájsli, amit oly ízletes savanyú mártásban főz meg a felesége.

Álltak egymással szemben.

Kulcsár feketén, torzonborzan, fejszével a kezében.

Az őz ártatlanul, védtelenül, kiszolgáltatottan.

Egy fejszesuhintás s az őzike ott hever a hóban, feledve vihart, éhséget, nélkülözést.

De a fejsze nem emelkedett a magasba.

S az őzike még mindig állt, még mindig nem mozdult. Kulcsár lehajolt, szénát markolt s odadobta az elsepert udvarra. A jámbor állat megfeszítette karcsú lábait, hosszú nyakát előrenyújtotta. Harsogva rágta az izes csemegét.

Újból dobott szénát eléje.

A kecses állat összereszt. Féloldalt fordult, s menekülésre kész szoborrá dermedt. Mindez pillanatig tartott csupán: aztán ismét a szénához hajtotta fejét.

Kulcsár az erdőben nőtt fel, nem egyszer fogott már őzet. Jót ettek a húsból, napokig lakodalmaztak egy-egy őzbak rovására. Nyársra húzták az őzhúst, keserűgombát szúrtak a nyárs hegyére, s olyan vacsorát sikerítettek, hogy az egri érsek is megnyalta volna utána a száját. Mire a szaglálódó csendőr kakastolla feltűnt a hegyek komor árnyékában, már a Szinvában áztatta az őzbőrt a miskolci tímár.

Egyél őzike, egyél!

8.

Elfeküdt a puha szénán. Hirtelen álomba szenderült. Rohamozó katonának álmodta magát.

Beleroht a legközelebbi gránátölcsérbe: úgy kell azt, tölcserről tölcserre közeledni az ellenség állása felé. Kezében gránát. Arca eltorzul, dereka kiegyenesedik, jobbra a magasba lendül, s máris repül a gránát. A becsapódás helyén felcsap a láng. Bevilágítja az éjszakába burkolódzó erdőt.

Erre kiugrott a tölcserből. A tüzet nézte értelmetlen, bamba arccal, csak sokára vette észre, hogy amit lát, már nem képzelet játéka: a boksa ég. A legnagyobb a három közül.

A szikrák felcsaptak a magasba s körülnyaldosták a közeli fák ágait.

Csákányt és lapátot fogott. Fejét majd szétvetette a fájás, gondolkozni nem tudott, csak ösztönösen bányászta a fagyos földet és lapátolta a tűz fészke. Mintha olajat töltene a tűzre! Az első pillanatban sistergett, füstölt, aztán még nagyobb hévvel csapott magasba a láng. Kulcsár nem lankadt. A mozgás, a munka felvillanyozta s ki tudja honnan, új erő szállta meg.

Hajnalig tartott a küzdelem és Kulcsár Lajos győzött. Eltönte a tűznyílást.

Rátámaszkodott a lapátnyélre, nézte a csatateret, mint a hírmondónak maradt hős.

Az égen foszlányokká szakadtak a fellegek és keleten lila fény bontakozott ki a hegyek mögül. Hömpölyögve áradt szét a tájon a lila fény.

Tiszta szép reggel született.

Kulcsár alig tudta a gyufát meggyújtani, hogy életre keltse a kunyhó kialudt tüzet: keze reszketett a fáradságtól.

S az éhség, az ÉHSEG még vadabul kínozza, mint bármikor.

A tisztulás visszaadta a fagy erejét, az ég es a levegő szikrázott, mint a szilánkokra tört üveg.

Csató még mindig nem mutatkozott.

Nincs más választás: be kell mennie az erdészlakba. Egy csupor meleg tejjel biztosan megkínálják. Úgy vágyott most a tűzhelyen forralt, friss tejre, mint a csecsemő.

Vállára dobta a tarisznyát. Búcsúpillantást vetett a füstökádó boksákra, havat rugdosott a kunyhó előtt sziporkázó pászortűzre, aztán nekiindult a hóval fedett úton, a ledől tölgy torlasza irányában.

Mindenütt térden felül ért a hó, de helyenként combig süppedt.

Nagy erőt, mindent legyőző akaratot érzett magában, de teste nem engedelmeskedett az erős léleknek. A lábak megbicsaklottak, az inak meg-megremegtek, homlokán sűrűn gyöngyözött a verejték s oldalát nagy tük szurkálták.

— Moslék ember! — morogta és Csatóra gondolt. — Fuvaros koromban, amikor derékig ért a hó, magam törtem utat a lovak előli.

Száz lépést se tett s meg kellett állnia. Egyszer cementeskocsit emeltek ki a gödörből a Fodor-lápán, akkor vert úgy a szíve, mint most.

Kis pihenés után megint nekivágott. Az óvatosságot félretette: keményen lépegetett, sokszor derékig horpadt a hó, s ő eljes testével túrta maga előtt a fehér hótömeget. Torka kiszáradt, testét tűz marta, s a szíve kikíváncozott a melléből.

Elérte a ledől tölgyet.

Belekapaszkodott egy kínálkozó ágba, lehelete ott libegett a tiszta levegőn.

Minden hiába. Az erdészlakig nem érne el. Útban érné a végső kimerültség. Magához csalogatná a vastag hó hízelkedő, kínáló szavakkal: „Pihenj meg, Kulcsár elvtárs! Aludj szépen, aludjál!”

Gyermekkorában támadt rá ennyi veszéllyel az erdő, amikor lázas-beteg édesanyja elküldte az apja után a favágókhoz. Kis lábai már elunták a hegyek követ taposni, de az egyedüllét, a páfrányok zizegése, a fák ijesztő nyöszörgése mindig mélyebbre kergette a sűrűbe. Ismerte az utat, édesanyjával gyakran megtette. Édesanyja azonban betegen fetrengett vackán, nem volt kinek a szoknyájába kapaszkodjon.

Mintha ismét gyermek lenne! Ereje elhagyja, a cél messzi, s hajtja a vállfeszítő életöszön

Visszafordult.

Lába nyoma foltokat hagyott a hóban.

— Cserbenhagytál, Mihály! De a boksák égnek. A tüzet eltörttem. Vigyáztam rájuk. Lehet, hogy itt kell vesznem, de Kulcsár Lajos hírét nem éri folt.

Beesett a kunyhóba. Térde a hamuba ért, hassal a szénán hevert s fejéről leperdült kalapja csálén akadt fenn a bográcsfán.

A tarisznya a hasa alá került s nyomta a lányékát kegyetlenül. Felemelkedni nem volt ereje. Apránként ráncigálta ki maga alól.

S akkor eszébe jutott, hogy még kell legyen három szem kockacukor.

Szájába vett egyet. Száraz torka, nyelve-alja megtelt nyállal. Gyermeki könnyűség szállta meg. Libegett szinte, mint a napsugár a töretlen havon.

Az erdész ezen a reggelen nem ment ki a fakitermelő munkásokkal. Az asztal fölé hajolt és tintaceruzája ösztövére számokat kanyarított egymás alá. Felesége nadrágot foltozott, amelyen előző este tépett lyukat egy vendégmarasztaló faág.

A sütőben krumpli süll: a konyha megtelt orrcsiklandó illattal.

Az erdészlak ablakán át látni lehetett a széles vidéket. Mindent fehérbe burkolt a hó. A völgyekben és a nyugati fekvésű erdőkön fényesen csillant a vihar utáni, békés napsugár.

— Hallod? — törte meg a csendet az asszony.

Az erdész fülelt egy ideig, majd újból munkája fölé hajolt.

— Csak a tűz pattog — mondta.

Az asszony nem nyugodott bele.

— Hallgasd! — mondta kis idő múltán. — Most se hallod?

Mintha azt kiáltotta volna valaki: „Fekete elvtárs!”

Önkéntelenül is kinézett az ablakon. S jó távol, a csanárosi csemetekert kerítése mögött bolhanagyságú fekete pontot látott. Magasba emelt karral egy ember hadonászott.

Beleragadt a hóba s most segítségért kiáltozik.

Felcsatolta a sítalpat s a másik percben már nyílsebese siklott lefelé a jéggé-fagyott havon.

Az erdész az ablakból látta, hogy férje csomagot vesz a hátára s a másik ember ráhelyezkedik a sítalp farkára. Olyanok voltak így, mint az ikrek a régi kalendáriumban.

Félóra múltán a meleg konyhán dörzsölgették hóval a segélykérő megfagyott kezét.

Az erdész a fejét csóválta.

— Csató, Csató! Beszólhatott volna, hogy idefent vannak. Égetik a szemet...

— Harmadik napja töröm a havat — suttozta Csató s hagyta, hogy az asszonyi kéz megdermedt tagjait símogassa.

— Kulcsár egyedül van... Tán meg is...

S elalélt.

Az erdészházaspár gyöngéden, nagy gondal fektette a konyhai ágyra.

10.

Az erdész útját tövestől kidőlt tölgy állta el. Meg kellett kerülnie. A nagy batyuval és a hosszú sítalpakokkal nehezen boldogult a fák közén. Végre mégis áttörte magát. Orrát savanyú, ecetszagú füst csapta meg.

A három boksa látszólag csendesen égett, de az erdész gyakorlott szeme felismerte, hogy itt az oltás ideje.

A kunyhó előtt lerúgta a sítalpat a lábáról.

A száraz szénán ott hevert Kulcsár mozdulatlan teste.

Föléhajolt.

— Ébredj, Kulcsár elvtárs! — mondta és jól megrázta.

Meg se moccan.

— Ébredj! A mindenségit, végy erőt magadon!

Hiába.

Zsebéből elővette a pálinkásbutykost, lecsavarta a tetejét, s az üveg száját oda-illesztette az alvó szájához. Másik kezével Kulcsár tarkóját emelte.

— Igyál picikét! Csak kicsit!

Kulcsár szeme kinyílt, csak mint álmában s azonnal be is csukódott.

Az erdész újból adott neki az italból.

Kulcsár köhintett és felült.

— Teljesítettük — mondta, még mindig álmában.

— Jól van, jól! No, még picikét ihatsz.

Odanyomta Kulcsár szájához az üveget s közben leoldotta a batyut.

— Itt az ennivaló!

Kulcsár nagynehezen magához tért s nyomban a kunyhó nyílásához tenyerelt: a boksákat vigyázta.

— Oltani kell! — kiáltotta és máris ugrott volna.

— Hagyjad, majd én! Te csak egyé!

Kulcsár arca féloldalásra húzódott, mosolygott.

— Ettem. Kockacukrot.

Az erdész kinyitotta a batyut és Kulcsár elé tette.

Kulcsár vágott a kenyérből, aztán odaadta a bicskát az erdésznek.

— Szeljél!

— Nem, nem! — tiltakozott az erdész.

— No!

— Hagyjad, Lajos! Mondom, hogy nem kérek.

— Jól van — mondta Kulcsár és tarisznyájába nyúlt. — De ebből csak eszel?

S odaadta a megmaradt két szem kockacukrot.

— Vedd el, no! Édes!

A kunyhó körül hatalmasan terült szét a nap aranyló fénye. A fák mintha század lennének. S az erdész nem erdész, hanem tábornok, aki most fogja átadni a csata hőségét a kitüntetés.

JOBBÁGY KÁROLY:

A nyugalom ódája

Bolondban nincsen akkora erő,
mint bennem most dühömben s bánatomban.
Menni szeretnék innen mielőbb,
vagy messze menni, vagy meghalni nyomban.

Hát mégis vége? Így lett vége e
királyságnak, mit énnekem ígértek?
Csak állok s számnak nem akad szava,
a gondolatok pedig bennem égne.

Mit ér itt minden? — sóhajtom sokat,
a világ végét érzem közeledni,
és nem találni erre szavakat,
mert nincsen szó, mely elbírhatna ennyit...

...Mit ér?...sóhajtom és a papirost,
min Baudelaire versét fordítottam éppen
félreteszem, mert ő nem bírja most
szívem a szépet más nyelv tengerében,

A szótár sem kell, semilyen betűk!
Csak az ablakról rántom le a függönyt,
mert érzem, hogy a Nap, mely idesüt,
egyedül az, ami segítségül jön,

s a levegő és messzi valahol
— amit a házak tölem eltakarnak —
a virágok, a fak, éjjel a Hold...
és minden, ami nem szól, ami hallgat,

nekem csak az, nekem csak az beszél...
És én bolond, az emberekre vártam
Majd megvesztem egy kis zajért, neszért
és mindig csak a mennydörgést kívántam.

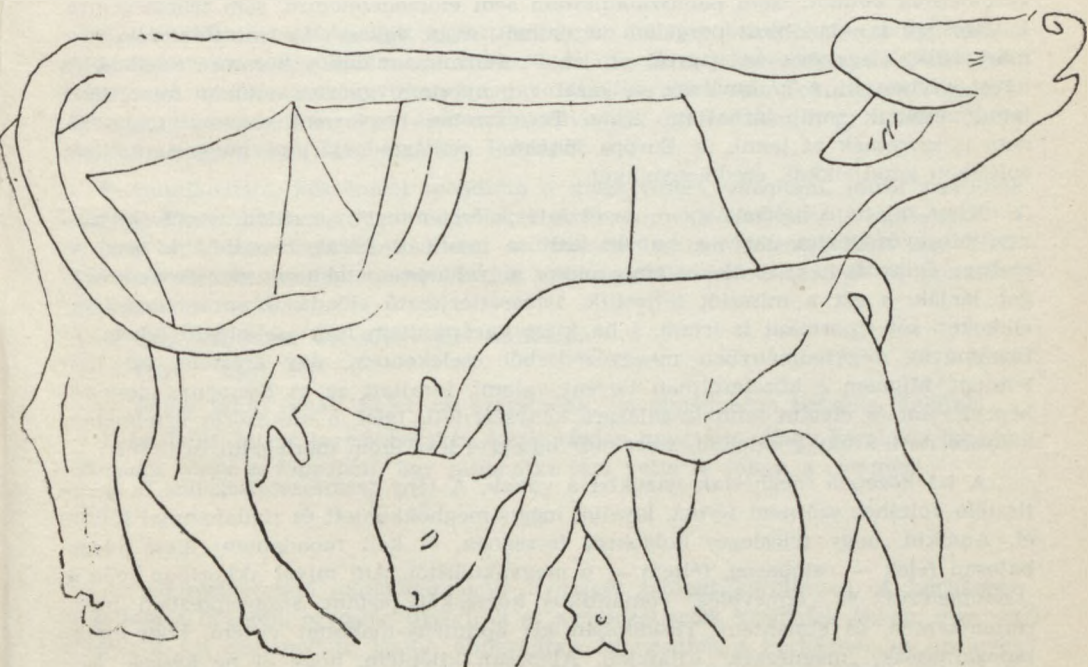
Ó csöndesség, most hozzád fordulok,
— két szemem könnye torkom fojtogatja —
segíts rajtam! mert bár férfi vagyok,
érezem, megindul sírásom patakja.

Segíts rajtam, te szellő, lebbenő...
— s a szemben lévő tűzfalon kacagva
játszik a nap, nevet, bújik elő...
és érzem, testem minden kis darabja

hogyan újul meg; fogaim között
ízék futkosnak, friss mák, körte, alma...
Kit most láttam meg, s nékem vetkőzött,
nem nő — hanem a világ nagy nyugalma.

ő adja nékem szédült gyönyörét...

Baudelaire! Értem már, mért úsztál a mámor,
a kék, kristályos, tündér tiszta ég
vizében el, e pusztuló világtól.

Farkas András. Rajz

GERELYES ENDRE:

Üdvözlöm, Dürrenmatt Úr!

Az embert az igazán nagy alkotókhoz összetett érzelmi kapcsolatok fűzik. Tiltakozik, dühödten vitázik velük, vagy megalázkodva ismeri be igazságait. Belőlem, aki nem vagyok „professzionista” irodalmár, de létemhez hozzátartozik a művészet dühöt és tiltakozást váltottak ki azok a művek, melyeknek megtervezettsége, formája magasrendű, mérnökieen szerkesztett, de mondandója, filozófiája, lehangoló végkövetkeztetései reménytelenséget és borzadályt fakasztanak. Ezek a kitűnő — csak úgy érzem, kissé erkölcstelen alkotások. Dürrenmatt műveire — illetve ezek egy részére gondolok —, mivel bennük az előttem szent rációt, logikus építkezést hallatlan tudatossággal irányított művészi erőt és képzeletet olyan mondandók szolgálatába állítja...

Sokáig nem hittem abszurd történeteinek, nem fogadtam el gondolatait. Velem azonban olyasmi történt, mely megingatott, s azután meggyőződtem az abszurdítások igazáról. Szeretném elmondani történetemet, kérem, hallgassák meg!

Építészmérnök vagyok — milyen anakronisztikusan fejezem ki magam — tervezőmérnök *voltam*. Nem panaszkodhattam sem előmenetelemre, sem tehetségemre. E városban is, ahol most pergetem napjaimat, négy, egyesek szerint túlmerész ház magasodik, s ezeknek én vagyok az „apja”. Harmincesztendős koromra meglehetősen nevet vívtam ki a szakmában, pályázatokat nyertem, győztes vitákat folytattam, tanulmányutak sorát járhattam végig. Természetes, hogy nem vagyok világutazó, nem is szeretnék az lenni, de Európa jónéhány országát bejártam, megismerkedtem építészeti gondjaikkal, eredményeikkel.

Kissé dilettáns módon ugyan, de őszinte „szerelemmel” vonzódom a művészetekhez. Meggyőződésem, hogy a humán kultúra nemcsak jobbá, okosabbá is teszi az embert. Önkéntesként csatlakoztam azokhoz a „rohamsapatokhoz”, melyek az országot járják, s ezt a missziót teljesítik. Ismeretterjesztő előadások sorát tartottam, cikkeket, sőt riportokat is írtam, s ha kissé kacérkodtam is a „sokoldalú tehetség” fogalmával, végeredményben meggyőződésből cselekedtem, úgy éreztem, ezt kell tennem. Míg nem a közelmúltban történt valami, lezajlott az az Esemény, mely elképzeléseim és elveim felülvizsgálására kényszerített. Igen, a szó szoros értelmében kényszerített, s úgy gondolom, *most már* bőséggel lesz időm mérlegelni és itélni.

A tél közepén meghívtak házukba a vakok. A tény természetességéhez és megtisztelő voltához szó nem férhet, levelük mégis meghökkentett és riadalommal töltött el. Anélkül, hogy felesleges dolgokról fecsegnék, el kell mondanom: kissé idegbajosan félek — ostobaság, féltem — a megvakulástól. Ám mivel akkoriban még a „szembenézés” és „önnevelés” romantikus korszakát jártam, szégyenkeztem megrettenésemem, és elmentem. Táskámban kis építmény-makettet vittem, hogy megtapogathassák, „megnézzék” ujjjaikkal. Alaposan kiléptem, hogy el ne késsek. Beesteledett már, mindenütt égtek a villanyok. Cipőm alatt nyikorgott a hó. Megálltam

a nagy, kétszárnyas tölgyfakapu előtt, az épület előtt, melyben ilyen időtájt, eredményes autonómiában élnek a vakok. Amikor becsengettem — íme, az idegbaj —, úgy éreztem, a fák rosszállóan néznek. Az ajtó zümmögött, és kinyílt. Ketten vártak rám. A folyosó nagy kőcokkain gumitalpú cipőm nem keltett zajt. Mégis, amikor kellő távolságra értem, mindketten előremozdultak, mosolyogva meghajoltak és üdvözöltek.

— Jóestét, uram! — Kezüket testük mellett emelték fel, és — most már tudom — csak udvariasságból nem nyújtották elém. Mert pontosan tudták, hol torpantam meg, és hol van a kezem. — Üdvözöljük házukban. Öröm és megtiszteltetés, hogy eljött közénk.

— Honnan tudták, hogy éppen én jövök? Hiszen a postás, vagy a takarítónők is jöhettek volna!

Elnézően mosolyogtak.

— Erre szíveskedjék!

Közrefogtak! Az egyik vezetett, *engem* vezetett, a másik mögöttem haladt. Amikor beléptünk egy bársonyfüggönyös terembe felgyulladtak a falikarok. Világos! Csak nekem volt szükségem világosságra. A székeken száz-százhusz férfi ült, fegyelmezetten, barátságos nyugalommal vártak, talán túl fegyelmezetten is. Mert amikor köszöntem, egyszerre felemelkedtek, s egyszerre mondták:

— Jóestét, uram!

Két kísérom az ajtó mellett foglalt helyet, én felléptem a dobogóra, s egy testes, barátságosan mosolygó férfi mellé ültem. Ő felállt, néhány keresetlen szóval üdvözölt, méltatta és megköszönte ügybuzgalmamat. Rám került a sor. Tekintetem végigfutattam a rámszegezett arcokon, és becsületszavamra, úgy éreztem, hogy *néznek*. Ezért felálltam, s mindvégig így beszéltem hozzájuk.

Bemutatkoztam, köszönetet mondtam a meghívásért, vázoltam, miről szeretnék beszélni. Megemlítettem, hogy modelleket is hoztam, ha óhajtják, „megnézhetik” a legújabb épületkonstrukciókat. Ekkor a második sorban felemelkedett egy férfi. Magastermetű, izmos ember volt, fekete szemüveget viselt. Szigorúan és pontosan *rám* szegezte arcát.

— Úgy hallottuk, Ön sokat járt külföldön.

— Hát... igen.

— *Sokat* látott tehát. Ezért azt szeretnénk, ha élményeiről beszélne nekünk.

Ezzel leült, lábait keresztberakta, kezét térdén nyugtatta. Nagy homloka, mozdulatlansága *maga a Figyelem*. Egy pillanatra sem vette le rólam a „szemét”.

Az elkövetkezendő napokban, nagy nyüzsgés támadt körülöttem. A kórházban én lettem a központ, orvosok, újságírók és nyomozótisztek keringtek ágyam mentén. Később a zaj csillapodott, lassan elmaradtak, kiengedtek a kórházból, és bizonyos sértettség töltött el, mert immáron senki nem törődött velem *azok közül*. Talán egy fél esztendő is eltelt, amikor megtudtam, hogy egy újságíró szeretne beszélni velem. A kőcokkás folyosón vártam, zümmögve nyílt a kapu. Amikor kellő távolságra ért, előreléptem és meghajoltam.

— Üdvözlöm, uram! — Kezemet, udvariasságból, mert hiszen pontosan tudtam, hol áll, és hol a keze — testem mellett tartottam.

— Jóestét! — hallottam, hogy meglepődött. — Honnan tudta, hogy én vagyok az? Hiszen a postás...

Élnézően mosolyogtam. Bevezettem a szobámba. Hellyel, cigarettával kínáltam.

— Parancsoljon. Csak furcsállom, hogy majdnem félév múlva jött. Szenzáció ez még?

— Én nem a szenzáció miatt jöttem. — Okos, és indulatos ember, gondoltam.

— Azt képzeli, ebből a képtelen esetből akarok sztorizni? Külföldön voltam, azért jöttem csak most.

— Miért?

— Mert az igazságot akarom megtudni. Hogy történhetett ez magával?

— Százszor elmondtam már — békítettem kissé fáradtan. — Amikor kifelé mentem, megcsúsztam a hóban, ráestem a nyírott csupas� sövényre. Arccal.

— Hazudik — mondta halkán, és elismerően hallgattam — megnéztem a lát-leletet. Egy karcolás sem volt az arcán. Majd én megmondom, mi történt magával. Kiszúrták a szemét.

— Téved — mosolyogtam — kinyomták.

Káromkodott egyet.

— A nyomozóknak miért nem mondta meg?

— Hiszen magának sem mondtam. Ketten vagyunk ebben a szobában, és ha felhasználja, letagadom. Csak... jó volt már valakinek elmondani az igazat.

Percekig csendben ültünk. Tudtam, hogy nem írt. Gondolkodott.

— Nem értem magát.

— Én értem magát — mosolyogtam — maga az Igazság felkent bajnoka. Igaz?

Felugrott, elkapta a karomat és megrázott. Ekkor lettem kíváncsi a kezére.

— Idefigyeljen. Maga csúfolódik velem! Rendre tanítanám, csak ne lenne..

— Vak — segítettem neki. — És mivel az vagyok, engedje meg, hogy megfogjam a kezét!

Odanyújtotta és megtapogattam. *Az én kezem volt.* Ujjaimat ekkor ráhelyeztem arcára, végigfutattam őket erős járomcsontjain és dühös száján. Elnevettem magam.

— Én is észrevettem — mondta szinte restellkedve — tényleg hasonlítunk.

— Ezért megkérdezhetem: mit tenne a helyzetemben?

— Annak, aki ezt tette magával, börtönben, vagy az örültek házában a helye. Ezért jöttem.

— Rossz tanács — ingattam a fejem — elfogadhatatlan.

— Miért?

Ekkor belépett Szilveszter. Kávét hozott, éreztem illatát. Amint meghallottam lépéseit, elmosolyodtam. Ennek semmi értelme nem volt, egyszerűen jól esett hangtalanul nevetni egyet. Megkérdezte, hány cukorral parancsoljuk, beletette, még meg is kavarta, s a kezünkbe adta a csészét. Azután kiment.

— Miért rossz tanács — firtatta kávéját szürcsölgetve a vendég.

— Mert nem akarok egyedül maradni ebben a nagy házban.

— Tudja mi a véleményem? Maga mazohista. Egyszerűen belebolondult a humanitásba. Még valamit. Láttam, hogyan viselkedett. Ez a szemüveges férfi tette?

— Nem mondom meg!

— Miért — vágott az asztalra, mondtam, hogy indulatos pasas lehetett — miért, hogy a...

— Mert szeretetből tették.

Azon a számomra oly sorsfordító előadó estemen a következő történt.

A szemüveges férfi kérését egyáltalán nem találtam meglepőnek, ellenkezőleg, kissé bosszankodtam ügyetlenségem miatt. Természetes, hogy arra kíváncsiak, amit én láttam, s amiről ők hallhatnak csupán. És természetes az is, hogy hasztalan beszélnek nekik színekről, harmóniákról, tájbailleszkedésről, mert csakis a plasztikus formák, méretek, méginkább az események férkőznek hozzájuk. Ezért az említett méretekről — lépésben saccolva — jellemző, vagy mulatságos eseményekről beszéltem nekik. Mondhatom, soha nem volt hálásabb hallgatóságom, feszülten figyeltek, vagy nagyokat nevettek, gyakran tapsoltak is. És talán — nem szerénytelenség — az is igaz, én sem beszéltem még ilyen tüzzel, mivel itt, közöttük kapott el a cselekvés lehetőségének, esélyének, és az újraátélés élményének hatalmas láza. Kezemmel plasztikus mozdulatokat írtam le, ők pedig rámszegezve „csillogó szemüket”, feszülten figyeltek.

Ha nem lettem volna olyan tökkelütött — bár most már egyáltalán nem bánom —, okvetlenül észreveszem és értékelem is, hogy mozgás támadt. Néhányan az ajtó közelébe húzódtak, két kísérőm kiment. A dolognak semmi jelentőséget nem tulajdonítottam, és tekintetem mindössze egyszer akadott meg az előttem ülő, szemüveges férfin. Egészen előrehajolt és mosolygott. Beszámolómat néhány lendületes mondattal zártam le, és utaltam arra, hogy a tengerszok élményből természetesen csak csöppnyi részt próbáltam közvetíteni. Mert mennyi, mennyi van még...

Ekkor dőlt el a sorsom.

Fegyvelmezett biztonsággal jöttek ki a széksorok közül, körém csoportosultak. Úgy éreztem, üdvözlőnm kell az ünneplő tömeget, ők azonban rám sem hederítettek efféle formaságokra. Mosolygó gyűrűjük körülfogott. Vittek. Egy kisebb szobában már csorgott a kávé. A testes „elnök” csészéket szedett elő, megkérdezte, ki, hány cukorral parancsolja, kiosztotta, s mindenkire oda is vitte a kért porciót. Hajszálpontosan. Ekkor villant belém az a képtelen gondolat. *Vajon tényleg vakok ezek?*

— Köszönjük az estét. Nagyon szépen beszélt.

— Ritkán kerül hozzánk ilyen jó előadó.

— Ritkán? Sohasem volt még ilyen jó est.

Vigyorogva kapkodtam fejem a dicséret-özönben.

— Megmondtam — mosolygott a szemüveges — megmondtam, hogy jó fogás lesz.

— Barátaim — hajlongtam valóban meghatottan — köszönöm...

— Mondja kérem! Prágában is járt?

— Igen.

— Keveset beszélt Stockholmról. Tudna még beszélni róla?

— Hogyne. Dehát ugye, a kimért idő. El kell mennem...

— Párizsról is tudna beszélni?

— És az Ermitázsról? Vagy a Kárpátokról?

Meghökkenem. Mint a záporozó kérdések egy kihallgatáson. Hülyeség.

— Tudnék beszélni. És Rómáról is. Dehát... Ma itt vagyok, holnap ott.

— Igen — a szemüveges törte meg a csendet. — Mi a kezünkkel látunk. Kérem, engedje meg, hogy... búcsúképpen... megtapogassam az arcát!

Zavartan mosolyogtam. Mindig felkavar, ha egy férfit látok elérzékenyülni.

— Tessék...

Ujjait homlokomra helyezte. Behunytam a szemem. És többé nem volt mit ki-nyitnom.

Befejezem ezt a novellát, melynek esztétikai értékei természetesen vitathatók, de melynek mondandójáról legkritikusabb jóbarátaim sem állíthatják, hogy „kényelmesen optimisztikus”.

Befejeztem, és meg kell állapítanom, lehetséges, hogy helyenként hatásos, de sehol sem igaz. Ha akarnám, sem tagadhatnám Dürrenmatt hatását, mely nemcsak a témaválasztásban, de mondandóban is világosan kimutatható. Hiszen a szemüveges férfi, a megvakított építész, s az újságíró históriájából oly következtetéseket lehet levonni, — például a kikerülhetetlen sors elfogadását, az önző szeretet rettenetes létjogát, az igazságkeresés durva naivitását — melyek idegenek tőlem. Azért sorakoznak így, azért mozognak és alakulnak ezek a figurák saját törvényeik szerint, mert a valóság meglévő tényeit, egy zsarnok ostoba önkényével próbáltam csoportosítani, keverni és újraépíteni.

Önnel, Dürrenmatt Úr, — kérem, ne vegye ezt ostoba felfuvalkodottságnak — évek óta egyoldalú szellemi párbajt vívok. Kétségtelen, hogy Ön századunk egyik legzseniálisabb alkotója, s szó nem férhet a Föld és hidrogénbomba valóban dürrenmatti kapcsolatához sem. Valóban, minden megtörténhet, de nem minden történik meg. Mert az emberek hajlamosak a valóság kényszerítő és megvédő erejére támaszkodni. Ezért figyelem bizonyos kajánsággal, elsősorban nem az Ön, hanem epigonjainak munkásságát. Kétkedem, hogy az abszurditása miatt „vesékelató” irodalom, vajon e szóbanforgó veséken kívül mást is látna a világból. Egy vese pedig, akárhogy nézem, csak egy vese.

Ha e novellát „kényelmes optimizmusom” szellemében írom meg, igazabb lett volna. Mert, hogy csak a szóbanforgó helyzetről beszéljek, több ízben jártam a vakok között, barátokat szereztem, remélem, barátjukká is fogadtak. Én pedig megismertem őket. És meggyőződésem, ha mindenki olyan tiszta és tisztességes ember lenne, mint általában Ők, kevesebb baja lenne a világnak.

Többek között ezért nem hiszek Önnek. Üdvözlöm, Dürrenmatt Úr!

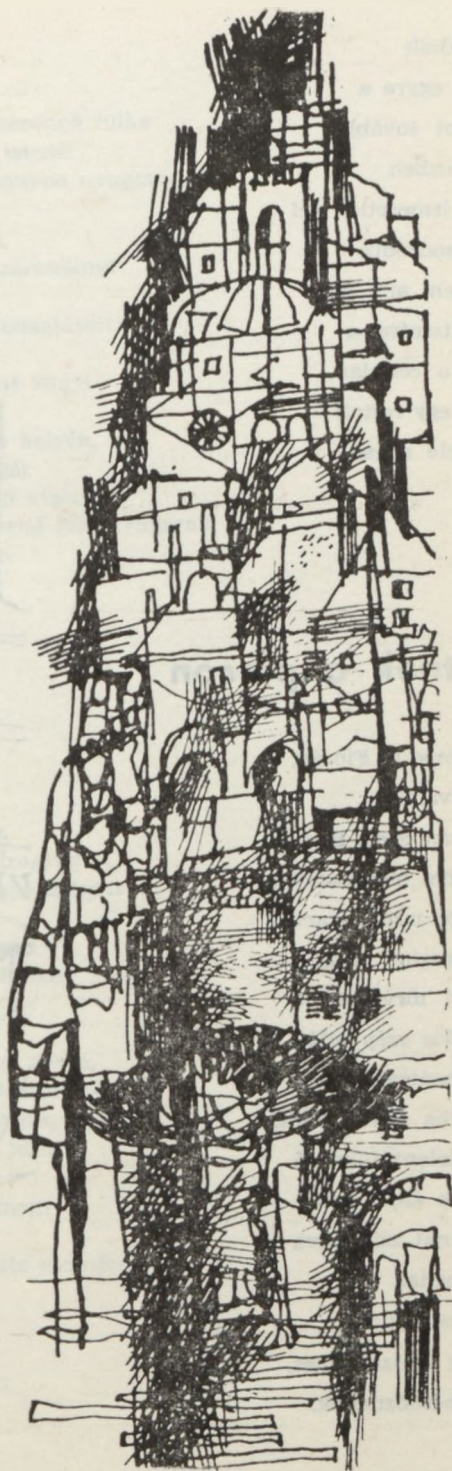
VIHAR BÉLA:

VERSEK ITÁLIÁBÓL

Adria Mare

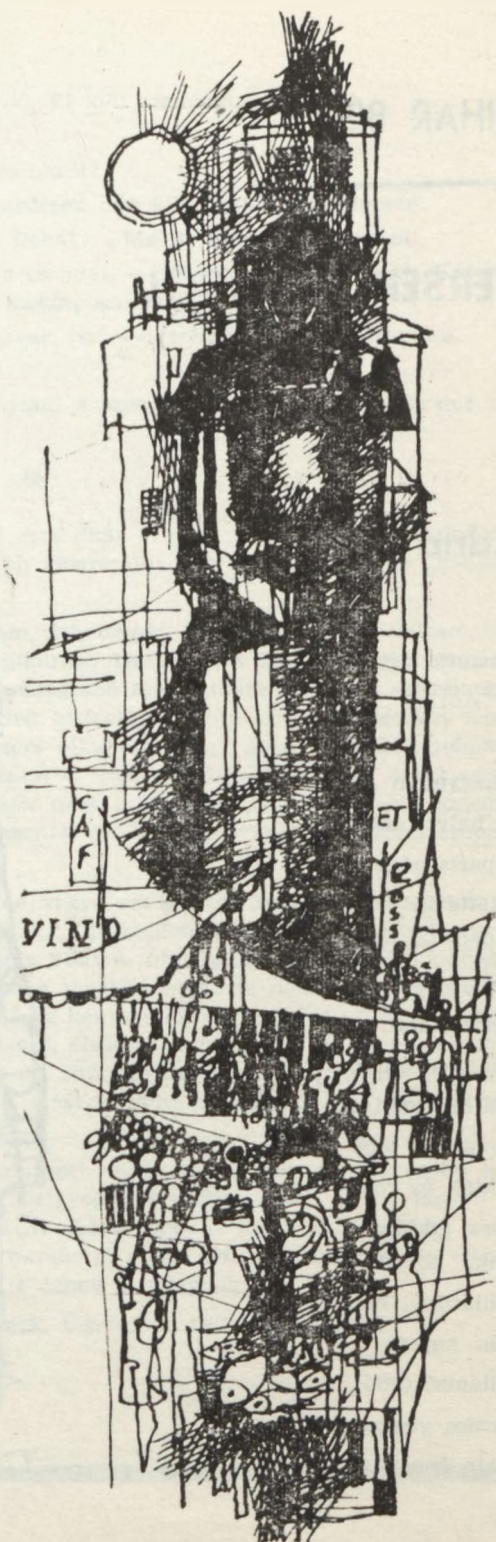
Ringatja ágyékát
az Adria,
íme, a Tenger,
a kegyetlen Anya,
ki halvotunkban
a partszirten, itt,
vetette ki
hajdan gyermekeit,
s mi, az elűzött,
megtagadott lét,
elhagyva éltünk
hús magzatvizét,
vajúdtunk tépő
sziklák és rögök
tüzes, szakító
kínjai között,
milliárdnyi halál
árán kapott
hullámzó tüdőt,
karmos végtagot.
Talán éppen a

tragédiák
lökik egyre a
világot tovább,
és eközben
mily ismeretlen cél
felé sodródik
minden, ami él,
és látszatra a
vak, a céltalan,
az is egy rejtett
cél felé rohan.

Eretnek a piacon

A Campo di Fiorén,
ahol valaha
máglyán égett Bruno,
most hal meg osztriga,
körötte izzó narancs
és lángszínű virág
hirdeti törvényedet
bolondos szép világ.
A kofasátrak fölött,
szoborba öntve, fent,
a végtelent fölmérő
eretnek áll, mereng,
s lábánál zsidongva
kavarognak ott,
az összebékítő,
mindig győzedelmes,
ők hétköznapiak.

Cézár páholya

A nyirkos félhomályban merengő fülke
a cézár páholya, az istené.
Itt ült a világ ura, párkányon nyugtatva
országokat zúzó,
ékköves, puha ujjait,
s innen szemlélte a mészárszéknyi
halált, a lehanyatló
gladiátorhadak végvonaglásait.

Most sűrű fű fakad, mint annyi
ezredéve már,
a Pontifex trónszéke helyén,
s röppen az esti bogár
a lebegő csend szelíd vizére,
najd a romok fölött suhanó fehér sugarak
ezüst gyűrűjében
lassan elmerül.

Búcsú Velencétől

Mi marad majd meg
az emlékezés
szűrőjén abból,
hogy láttad a dolomitok
világló ormát, amint fölragyog
a fenyvesek zöld függönye mögött
a Föld hajnalán
kőkódexekbe rótt nyitány,
a felvonagló geológiai dráma,
amelyet hajdan
az Ős-Appenin
bensejében vajúdott meg a kín,
s bazaltkirályok, sziklakrisztusok,
gránitkígyók, karmok, gigászkarok
kődben füstölgő serege jelez.
Talán ez?

Ez marad meg?
S mennyi még,
hogy mellette melegedj,
mert nemcsak a hegy,
nemcsak létünk anyja,
a felénk kiáltó tenger
szavát hallotta szívünk:
ne feledj el!

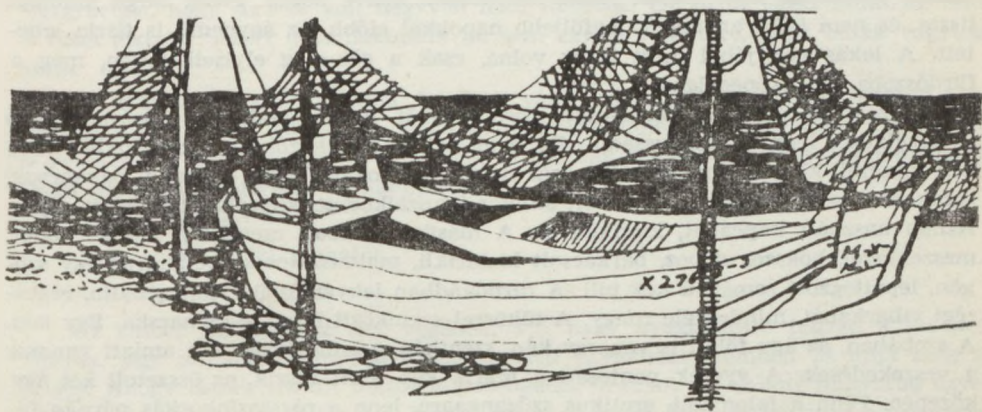
Órizz meg a kedves pillanatot,
azt a szökellő hős reggelt, ahogy
a Canal Grandén a smaragd
habokat szelve,

lassan elhaladt,
az ódon, kecses hidívek alatt,
a karneváli márványpaloták
mentén pöfögő, fürge vaporetto,
a Rialto és San Marco allomás között,
mikor, mint robbanás,
Velence templomaiban fölcsendült ünnepélyesen
száz daloló harang,
és a forró ércfolyó
csobogó zuhatagában
éreztek: föl kell mérni életünk!
Vajon ez marad velünk?
A intelem?
Vagy a chocolata íze nyelveden,
és Tizian skarlát angyalai,
meg a lépcsőkön a lenge forgatag,
népek násza, sugaras szerelme,
homlokba hullt hajad,
s az, hogy együtt álltunk
a Szépség kapuja előtt
oszlopok, virágok, halak,
lángszinű kendők
pasztellkoszorújában,
időtlenül.

S vidd haza még
a kék ég
mediterrán ékszerét,
a kis utcák bazárforgatagát,
ezt a vízre lehelt latin-bizánci
már-már dekadens varázslatot,
a dogek, kalmárok, papok,
művészek, buja szeretők
és szorgos kézművesek
által kövekbe zárt zenét,
csopponyi bárjaival, tarka trattóriái
lepke asztalával,
s hozzá a patrícius arcú pincért,
a csevegő lombard kofát,
a selyemsuhogású gondolák
egyvelegét, a parázsszínű
gyümölcsök tárlatát,
a percek ringató bűvöletét,
s a köszönetet,

hogy megadhattam néked,
kárpótlásnak, menedéknek
az alkony e káprázatát.

Ezt őrizzük meg,
s ezzel
a bőröndnél súlyosabb teherrel
induljunk el haza, haza,
hol vár a feladat, a tusák hada,
az önmegvalósító küzdelem,
s az eltökéltség drága óhaja,
hogy minden jobb legyen.

Czinke Ferenc illusztrációi

Csendélet

A vadonatúj lakás rossz szagú a szivárgó gáztól, ha belép egy idegen, kénytelen befogni az orrát, ők meg észre sem veszik. Idegesítő csend van. Ha az ágyon felsír a gyerek, vagy az ablakon becsörömpöl a villamos, a csend máris bekuporodik az ágy alá, a gáztól viszont úgy megfájdul a fejük, hogy másnapra csak kóvályognak mint a birkák és nem tudják, hogy mi a bajuk.

Az asszony a fürdőszobában mossa a lábát. Hideg vízben. Nincs kedve gyufával, gázcsapokkal bajlódni, inkább didereg. Vékonyka, divatjamúlt ruhája úgy áll rajta, mint ha az égből hajították volna rá. Mellei laposak, nyúzottak. Haja gondozatlan. Mióta itt laknak az új lakótelepen, a lépcsőházi szomszédasszony csavarja néha csigákra szombatonként. Más semmi. Folrásznál soha nem is volt, de régebben a tanyán legalább volt kétfajta sütővasa, azok remek hajbodorítók voltak. Költözködéskor tűntek el valahova. Amikor a barna kismagykendő is elveszett. Enyhén vörös hajfűrtjeit kezefejével igazítja ki a homlokából. Bal szeme alatt nagy kék folt éktelekedik.

Az ember ül az ágy szélén a szobában, és vakarja a talpát, a lábfejét, de nem mossa. Általában nem mossa. Nincs különösebb kedve hozzá. Pedig sárga hálóinge tiszta, és nem is olyan régen, legföljebb napokkal előbb, az ágynemű is tiszta lehetett. A lakás nagyjából most is az volna, csak a gáz-szag elviselhetetlen, meg a fürdőszoba egy köpedelem.

Az asszony szennyes flanel-ingbe törli a lábát. A kapcának való ing-rongy nem jó törülköző, hamar átnedvesedik. De nem baj, a törülközőket a szekrényben meg kell kímélni, ki tudja mi lesz. Ezt már nem lehet sokáig bírni. Csizmák, bakancsok sorakoznak a fal mellett. Az ember, amikor lezuhalkodott, kapcákat tergetett rájuk. Aznap használt kapcákat, kiszikkadni. A másik sarokban csendélet. Meszes vödör, meszelőnyél, bokszos doboz, barkácsolt kisbicikli, malterfoltos szövetnadrág egy szögön, lepattogzott zománcú kék bili. A fürdőkádban lekvárfőzőüst, kapa, balta, réges-régi viharkabát, mindenféle rongy. A tükörrel szemközti falon gicscmacska. Egy kép. A szobában, az ágy fölött is van egy kép, szentkép, a költözködés óta amiatt vannak a veszekedések. A gyerek pontosan a Mária kép alatt alszik, az összetolt két ágy közepén. Fenn a falon telt, erotikus szűzanyaarc, lenn a rózsaszínkockás párnán fáradt, sovány, gyerekarc. Sárika. Alszik, mint akire rádobták az álmot. A verekedés alatt még sírdogált, és tegnap meg tegnapelőtt is sírdogált. A dunna nyirkos-szennyes szagát nehezen akarja megszokni, még nehezebben mint az apja részeg szagát. Vissza kívánczna a kiságyba, de költözködéskor eladták. Már nem szeret minden este apuval meg anyuval a nagyágyban aludni. Pedig azelőtt, régen, nagyon-nagyon szeretett.

Az asszony bevágja a fürdőszoba ajtaját. A lépcsőházban megáll valaki a csatánásra. Hadd álljon. Bevágja a konyha ajtaját is. Egy nagy mosófazékre teszi szaradni a csuromvízes inget.

Az ura leakasztja a képet a falról. A szilvakék köpenyes Szűzmária megtántorodik feje fölött. Cifrakeretes mestermunka. Ahogy az asszony belép, odavágja a lába elé.

— Nesze!

Az ember elégedetten mosolyog maga elé. Különös öntudat fénylik az arcán, szinte szemmel követi hangja remegését a csendben. A gyerek nem ébredt fel. Oda-
pislog rá az asszony is, aztán átlépi a képet, az üvegcserepeket, égnek emeli az öklét, odaáll az ura elé. Szája körül félreismerhetetlen indulatok rángatják az izmokat. Most félelmetes akar lenni az asszony. Suttogva kérdez, de sokatmondóan villog a szeme.

— Bántott téged az a kép, oda akarsz ülni a helyére?

Az ember botorkálva hátravánszorog az ágyig, leül, odamutat a kép helyére.

— Mától fogva itt nem lesz semmi pápistaság, meg Szűzmária. Ha hiányzik neked a kép, mehetsz te is az istenhez panaszrá vasárnap délelőtt, a kismiséen. Itt reformátusok laknak.

— Megyek is ne félj! — vág közbe az asszony, de a gyerekekkel együtt, nem csinálsz belőle tanyasi kálvinistát!

Az ember borszagú böffenéssel készül a kontra-sértésre.

— Tán éhenhalni vinnéd ahhoz az olvasós édesanyádhoz? Rongyos minden fajtád.

Az asszony megpróbál nyugodtan válaszolni, bár hangján átsüt a gyűlölet.

— Ti talán különbek vagytok? Az a tanyasi bandátok? Sokra mégy azzal a vasgyárban, hogy tíz éve volt negyven hold földetek! Olyan az egész familiád, mint a sötét éjszaka. Azért nem haladunk mi sem egyről a kettőre, mert buták vagytok, mint a...

Az ember felugrik, elkapja felesége vállát, ütne, de az ütésre lendülő keze megáll a levegőben, eszébe jut, ilyen minimális erőfőlénnyel érdemes-e újrakezdeni a verekedést? Még mindig fáj a fejbőre, az asszony a hajába szokott csimpszkodni. Nem üt. Csak megereszti a hangját:

— Elég legyen!

Az asszony ellöki magától.

— Eredj, te!

Az ember nekiesik az ágy végének, s a nagy nyekkenésre felriad a kislány. Sáríka. Egy pillanatra kinyitja a szemét. Áll egymással szemben az apja meg az anyja. Ahogy látják rémült tekintetét, leengedik kezüket. A kislány hunyorog egyet, oldalára fordul, és alszik tovább. Reggel azt hiszi majd, hogy ez ugyanaz a verekedés volt még, amit végigsírdogált.

Tíz óra van. Lefekvés ideje. Az ember kioltja a gázt a fűtőtestből, az asszony lekattintja a villanyt. Egyikük a gyerek bal oldalára fekszik, másikuk a jobbra.

A csend kimászik az ágy alól és szétterpeszkedik a szobában. Csak az asszony feje felett motyog szinte észrevétlenül az ébresztőóra. Mindketten arra figyelnek. Megszokásból. Az ember megmozdult. Áthajol a gyerek feje fölött, meglöki a felesége vállát.

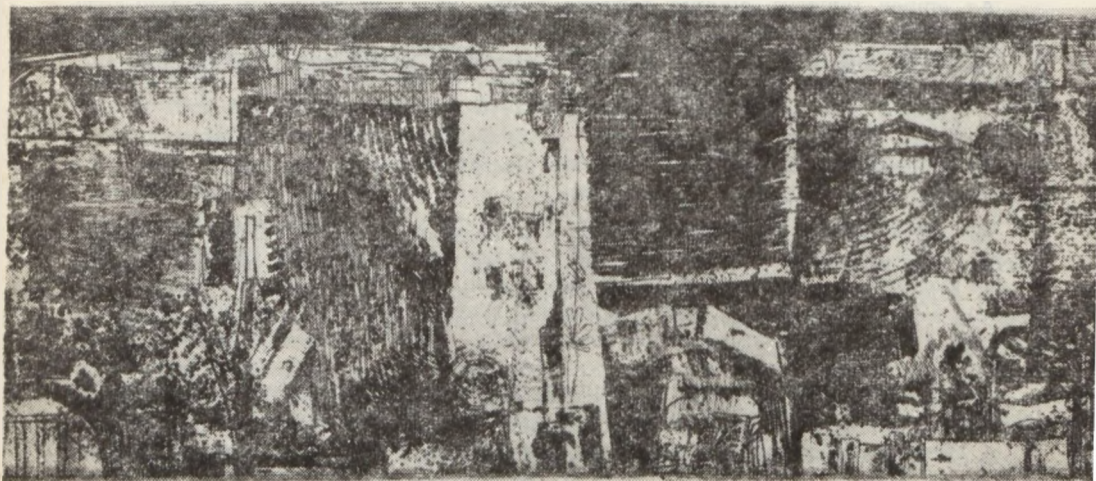
— Hányra húztad fel az órát, Te?

— Fél négyre.

— Ha lekésem miattad az első villamost, agyonütlek. A lusta fajtádat, még azzal a fél órával is spekulálsz.

Az asszony már nem szól vissza. Arra gondol, hogy ha siet az ember így is elérheti a villamost. Egy félóra meg hajnalban aranyat ér. Még régen, a tanyán sem keltek három órakor, legfeljebb aratás idején. Most azért már csak urak lehetnek ahhoz képest!

Hirtelen megborzongott a háta. Felül, megveregeti a lába körül a dunnát, hogy egyformán melegítsen mindenütt. A gyerek nyugodtan alszik. Az apja már tátott szájjal horkol. Jól be vannak takarózva. Hát akkor, aludni kéne! Ásított egy nagyot, keresztet vetett, óvatosan hanyatt dőlt a párnáján, gyomrán összekulcsolta a kezét. Sóhajtott volna egyet, de mire végére ért, féloldalra billent fejfel elaludt.

Lőránt János. Rézkarc

Iványi Ödön. Rajz

Lóránt János. Linó

Albérlet

Négyszáz forint —
S apád, ha kérdez, azt mondd:
ez a divat!

Négyszáz forint
S kihallgatják a
csókjaidat.

Négyszáz forint
S asszonyod ide szülte a
gyermekedet.

Négyszáz forint
S alig hogy tető van
fejed felett.

A bárány

És megkötözték füрге lábait
és általmetszék lüktető nyakát
A tér szigorú rendje felborult
és elzuhantak körben mind a fák

A teljes ég is oly parányi lett:
Szemére ájult hártvás vak üveg. —
Aztán nem gondolt többé senki rá
csak a mezőkön percegő füvek.

Háló

— Álmarxistára —

Engem nem foglalkoztat
a táblamagyarázók
semmitmondó igaza.

Nem hivatkozom a rótt
írásra, élek vele.
Gondolkodásomnak nem

tárgya, hanem eszköze,
mint halásznak a háló,
s véletlenül sem a hal.

Új veszedelemre

Nem elmúlt veszélyre
emlékezem,
új veszedelemre
figyelek.

Viszonylatjegyeim
virítanak
homlokomon, nem a
gyanútlan,

lehetetlen jószág.
A perzselő
gyűlölet már szelíd
fegyverem.

Nem fejezhetem be
a háborút,
ha csak a csatának
van vége.

TAMÁS ISTVÁN:

Fellépni

a legelső vonatra,
s ölelő-kar-formájú, meleg síneken
utazni be az egész világot:
nem-ismert illatokat gyűjteni
téli szobánkba,
s színes ajkak csókjában kutatni
sápadt önmagunk.
Követ ragadni
a genfi utcakövezővel
egy pompás ablak előtt . . .
S egy marék rizzsel
beérni naponta.
Egyverszüneti cikken nyúlni el
a kapualjban
és vért köpni másnap
a csíkos gumibotra.
Forró homokban
s vérrozdás mocsáron
lázasan törni céljaink felé.
Szokatlan égöv fényei alatt
hinni a mellünkön
gyógyuló sebben.

Fellépni a legelső vonatra
s ölelő-kar-formájú, meleg síneken
egy gyógyuló világ
revető arcát
tartani tenyereink között.

A Pekáry lány

Pekáryne kedden meghallgatta a Szabó családot, meghatotta Irén nemeslelkűsége. Különösen az érintette kellemesen, ahogy az a megértést nélkülöző mérnökné beállított az egykori részeges újságárushoz, s félretéve minden viszolygását Józsi bácsinak szőlitotta anyja férjét.

Pekári Arnold, a Pekáry és Fia Gabonakereskedés volt tulajdonosa a szomszéd ágyban szuszogott. Valószínű, semmit sem sejtett neje töprengéséről, különben már régen kinyitotta volna a szemét, mert jól tudta: nem szabad senkinek sem aludni akkor, ha Pekáryné, született Létay Etelka álmatlansággal kínlódik. A leckét alaposan megtanulta. A tudnivalókat ugyanis már akkor kezdte a fejébe verni az asszony, amikor még csak tervezték a Pekáry és Fia, valamint a Létay és Társa cégek egybekelesét.

— Nagyon kell engem szeretnie Arnold, ha azt akarja, hogy frigyünk a harmonia tökéletessége legyen. És mindig tisztelnie kell akaratomat, és kívánságaimat...

— Minden óhajom a maga szolgálata, drága Etelka — válaszolta alázatos főhajtással a különben büszkének és rátartinak ismert Pekáry fiú.

Már hogyné hajtotta volna meg a fejét, amikor világosan látta, hogy a cég, a három nemzedék által türelmesen és célratörően fejlesztett és terjesztett vállalkozás lassan a csőd felé halad, s a menekülésnek nincs más útja csak az, hogy a Létay lánnyal megkötésre kerülő házassággal járó húszezer pengő hozománnyal új életre injekciózzák a Pekáry és Fia Gabonakereskedést.

Sorsát, néhány nappal az esküvő előtt megrázó szomorúsággal ecsetelte Ilkának, a városi színház kissé fonnyadt dívájának, aki csak azért nem szerződött el még valamelyik nagyobb társulathoz, mert sajnálta otthagyni az ő Arnoldját, messzeföld leghíresebb és leggalánsabb lovagját. Persze a rosszindulatú emberek azt mondták: nem Arnoldhoz, hanem a rendszeresen érkező apanázshoz hűséges annyira Ilka, de hát ez csak pletyka, a kisváros hopponmaradt léhűtőinek rágalmozó fecsegése.

— Keserű jövő előtt áll drágám — siránkozott Arnold vallomásán —, de mit tehetünk. A céget meg kell menteni.

Őszintének hangzott ez az útravaló s szánnivaló igazsága csak akkor szenvedett csorbát, amikor Ilka tragikához méltó pózban, hősiessé magasztosult arccal búcsúztatta szerelmesét:

— Menjen, menjen! Minél prózaibb a szakítás, annál könnyebb leszámolni az emlékekkel mindkettőnknek.

Majd felfokozta és megreszkettette a hangját.

— A gyűrűt, a nyakláncot meg azt a kedves kis boát, amiket a legutóbbi prenti-eren kaptam magától, legkedvesebb relikviáim közé teszem. Azok lesznek az én zálogaim arra, hogy ebben a kényszerházasságban is megőrzi emlékemet.

Arnold amikor kisurrott Ilkától, összerázkódott. Nem a félelemtől, hanem attól, hogy a szakítást ilyen könnyen megúsza. Jelenetre, hangos kitérésre számított, s arra, hogy Ilka majd nem értékeli kellőképpen a cég érdekeit, s nehéz lesz tőle megszabadulni.

— Úgy látszik — motyogta magában — nem ismertem eléggé ezt a nőt. Okosabb, mint hittem volna.

S hogy ez így van, arról akkor győződhetett volna meg igazán, ha visszafordul egy percre. Ekkor ugyanis láthatta volna, hogyan fordul Ilka villája elé egy hintó, s száll ki belőle a hájas Csatáry, az örök rivális, aki feltehetően ekkor ért révbélikánál, a városi színház kissé hervadó divájánál.

Pekárynak szép emlékei maradtak Ilkáról. Azokat melengette még akkor is, amikor orgonazúgás közben kimondta a boldogító igent, s hitvesként vezette a Pekáry házba Létay Etelkát. Persze akadt egy kis baj. Kiderült ugyanis, hogy Létay Etelkának csak a híre volt erkölcsös. A külszínre sokat adó lány nem élt éppen zárdaéletet. Ámde mindegy. A vigasztalhatatlan szerető az esküvő napján elbujdosott. Átment jegyzőnek egy másik megyébe. Ott aztán mondhatott akármit, már nem jutott vissza. A világ tehát mit sem tudott Etelka dolgairól, s így valójában nem is voltak dolgai.

Huszonöt évig nem volt közöttük semmi baj. Éltek egymás mellett, nevelték a lányukat, akit anyja után Etelkának kereszteltek, s még süldő korában a Csatáry fiúnak szántak. Pekáry először furcsának találta, hogy az ő lánya a már teljesen elhervadt egykori színésznő fiához menjen feleségül, de később megnyugodott. Úgy volt vele megint, mindegy, hogy kinek a borja az a fiú, csak hozzon sok pénzt a házhoz, mivel a Pekáry és Fia cég újfent gyengélkedett. Etelka ugyan fogta a kassza kulcsát, jól el is rejtette, de csak Arnold elől. Ő azonban nyugodtan szedte belőle a pénzt. Nem a háztartásra, arra aránylag kevés kellett, hiszen mindössze hárman voltak, meg az a hatfőnyi személyzet. Kilenc ember nem kerül sokba. Hogy mégis sok pénz kellett Etelkának? Hát istenem. Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen, így hát az a régi jegyző sem tartotta a száját pénz nélkül, meg az egymást követő fiatal hódolóknak is kellett nyújtani ezt-azt. Na és, ha még azt is hozzá tesszük, hogy azért Arnold sem volt szent s ott csent ahol lehetett, akkor mindjárt érthetővé válik, miért nyugodott meg Pekáry, amikor szóba került a Csatáry fiú. Csatáryéknál ugyanis volt pénz garmadával. Ilka kitűnő gazdasszonynak bizonyult. Rendbeszedte az adóságokkal küszködő Csatáryt s még ragaszkodott is a korábbi családi birtokhoz valamicskét. Száz hold jó fekete földet halászott ki abból a zavarosból, ami akkor támadt, amikor Feketics, a földbirtokos és téglagyáros tönkrement. Ilkának könnyű volt a dolga. Őrzött néhány váltót még azokból a boldog időkből, amikor ő is meg Feketics is fiatalok voltak. Mert Feketics mindig váltóval vagy bankbetéttel fizetett.

— Undorodom a pénztől — feszengett kényeskedve, amikor valaki valamilyen fizetési históriát említett. — Ezért drágám ne lepődjék meg, ha csupán a bankárom értesíti néha.

És Ilka sohasem lepődött meg. Jól tudta, hogy a bankbetét meg a váltó biztosabb minden készpénznél, különösen ha csak hárman tudnak róla, ő, Feketics, meg a bankár. Számítása bevált, hiszen a Feketics csődtömegeből kifogta a maga százholdas halacsckáját.

— Alávaló cigánykodás ez az egész, drágám — szónokolt akkor Pekáry a feleségének. — Nem nyúlnék ahhoz a pénzhez még akkor sem, ha azon múlna az életünk.

— Csak ne finnyáskodjék Arnold — oktatta Etelka — a pénz, az pénz, s attól még senki sem lett beteg, ha sok volt belőle.

Ezzel a vita le is zárult. Pekáry félretette viszolygását, s belenyugodott, hogy lánya majdan a Csatári-fiú felesége lesz. S miközben saját esélyeit latolgatta, megnyugtatta az a tudat, hogy egykori szeretője pénzéből erőre kap a cég, s a Pekáry és Fia Gabonakereskedés újra a régi, tőkeerős vállalkozás lesz, amelyik mindig, minden időben korlátlanul kap hitelt.

Csalárd valami azonban az élet. Pekáryt is mennyire becsapta. Mert miközben ő építgette a maga kis világát, a nagyobb világban a cég számára nem éppen kívánatos események játszódtak le. A baj akkor kezdődött, amikor Pekáryék a menekülés után visszajöttek Nyugatról, s a céghez már be sem engedték Arnoldot. Kalapos Pál, a raktáros volt akkor már ott a gazda. Amikor először besétált, zárt ajtóra talált Pekáry. Másodsorra meg egyenesen kiutasította Kalapos.

— Ha úgy találja, hogy történt valamilyen igazságtalanság, akkor tegyen panaszt a nemzeti bizottságnál. Az ugyanis lefoglalta a céget.

Dehogy ment Pekáry a nemzeti bizottsághoz. Őrült, hogy ép bőrrel megúsza az egész históriát. Etelka azonban nem nyughatott. Jött, ment, utazott, kilincsel, összeköttetések és pártfogók után futkosott. Még a régi jegyzőhöz is eljutott, aki valahogy azok közé keveredett, akiket abban a felbolydult világban a demokratikus igazolásoknál az ellenállók közé soroltak. Neki köszönhették, hogy a régi emlékekre apellálva Etelka visszakapta a főtéri házat, meg huszonöt hold földdel a kiserői tanyát.

— Így nyomorgunk most — siránkozott Pekáryné Ilkának, ha az ajtót nyitott rájuk. — Az embernek lassan már egy gönce sem lesz.

Idáig bírta sfrás nélkül, de innen már potyogtak a könnyei. Zokogva panaszkolt tovább.

— Arnoldom, az a drága, szorgalmas ember is teljesen tönkrement. Arnyéka már csupán régi magának. Jaj, drágám, inkább ne is menjen be hozzá, még megijed.

Aztán lassacskán megnyugodott, s miközben szürcsölgette a feketepiacon szerzett kávé, a lányát mustrálgatta csillogó szemmel.

— Etuskámban van nekem már a reménységem. Ő aranyozza be a mi szegényes sötét napjainkat. Benne látom azt az erőt, ami bennem volt régen. Ő még képes lesz arra, hogy visszaállítsa a cég régi hírét s egyensúlyba hozza ezt a kibillent világot. Mert ugye drágám, azt tartja a közmondás, hogy az alma nem esik messzire a fájától...

Arra persze Pekáryné, Létay Etelka nem gondolt és nem is gondolhatott, hogy kevés alma marad meg azon a helyen, ahova éppen esik. Jöhet valami külső erő, ami odébbgurítja. Arra is volt már példa, hogy a fa déli oldaláról leesett almát a fa északi felén találta meg a kertész. Valahogy így történt ez Pekáryné esetében is, mert miközben Etuska előtt azt ecsetelgette, mekkora reménysége ő a családnak és a cégnek, a lánynak mind gyakrabban kavarodott fel a gvomra. Volt úgy, hogy valósággal kimenekült a szobából, amikor a házasságot tervezgették.

— Hogy ez a lány milyen szemérmes még mindig — csodálkozott Ilka. — Teljesen magára formázott, drágám — hízelgett Pekáryné hiúságának a már teljesen fonnyadt, s kuporgató gazdaasszonnyá egyszerűsödött hajdani városi színésznő.

Hogy a lány esetleg mást is forgathat a fejében, arra még álmukban sem mertek gondolni. Pedig Etelka már régtől fogva csak fizikailag volt otthon. Más levegőre vágott. frissebbre és talán egészségesebbre is, mint amilyen a Csatáry és a Pekáry családot éltette.

A kenyértörést Pekáryné szerint egy kicsiség váltotta ki. Pontosabban, az egykori jegyző látogatása, akit az asszony úgy fogadott, akár egy istent. Még mindig jól bírta magát. Valamelyik minisztériumban volt hivatala, s ennek megfelelően rangos tekintélye. Szóval olyan volt, aki előtt illik dicsekedni. De vajon mivel kérkedjen már Pekáryné, amikor csak a ház van a fejük fölött. Végső kétségbeesésében jutott eszébe a lánya. Azon nyomban behívta:

— Az én gyönyörűségem — így mutatta be régi udvarlójának.

A minisztériumi emberré épült jegyző olyan szemmel mustrálta a lányt, hogy az úgy érezte, anyaszült meztelenül áll a vendég előtt. Automatikusan a melle elé kapta a kezét, mintha takargatni akarta volna magát.

Pekáryék éjszaka csak az ajtónyikorgást hallották, meg a dulakodás zaját. Pekáry ki akart rohanni, de az asszony visszatartotta.

Másnap hiába hívta reggelizni a lányt. A szomszédok látták, amikor hajnalban elrohan. Hogy hova, senki sem tudta megmondani. Arnold és Etelka magukra maradtak. Ha véletlenül nyílt az ajtó, szorongva várakoztak: hátha Etus lép elő az előszoba homályából.

Fél év múlva kapták tőle az első levelet. Szükszavú, rövid híradás volt. Csak ennyi állt benne: „Tudatom veletek, hogy férjhez mentem. A férjem ugyanabban a gyárban dolgozik, amelyikben én. Ha válaszoltok, Kovács Péterné névre címezzétek a levelet.”

Pekáryné válaszolt. Terjedelmes levélben korholta Etust hálátlanságáért, meg azért, hogy a család érdekeit semmibe véve feleségül ment az első jöttmenthez, odadobva neki mindent, amiért cserébe Csatáryné lehetett volna...

Kovácsné meg a férje idáig olvasták a levelet. Úgy gondolták: meg lehet bocsátani annak az öregasszonynak minden szemrehányást. Később azonban, amikor második nekirugaszkodásra végigolvasták a hosszú episztolát, visszájára fordult bennük minden. Az örömanya ugyanis így fejezte be a levelet:

„Vedd tudomásul, hogy ettől a perctől nem vagy a lányom! Sose legyél boldog a választottaddal, amiért nem hallgattad meg szüleid tanácsát!”

— Ne törődj velük — nyugtatta Kovács a feleségét. — Majd magukhoz térnek, ha meg nem, akkor sem tehetünk semmit. Őket már így kell elfogadni...

Nyugalom, higgadt türelem áradt a szavából. Arcán azonban látszott, minden erejére szüksége van az önuralom megőrzéséhez s ahhoz, hogy feloldja azt a feszültséget, ami szintén az egész szobát megtöltötte. A keze ökölbeszorult. Mélyen a tenyerébe nyomta körmeit, így próbálta levezetni az idegességét.

Három nap kellett hozzá, hogy mindketten megnyugodjanak, s Pekáry Etus elég erőt gyűjtsön ahhoz, hogy elmondhassa, miért jött el hazulról, s mi váltotta ki belőle a teljes csömört. Kovács szótlanul hallgatta, egyszer sem szakította félbe. Pedig jó lett volna szólni, mert miközben a felesége beszélt olyan nyomás nehezedett a mellére, hogy alig bírta elviselni. S a szorítást hordta magában mindaddig, amíg meg nem született a fiuk. Akkor szabadultak fel valójában mindketten a lidércnyomás alól. Tudták, hogy valahol létezik két öreg ember, de valójában nem vettek róluk tudomást. Minden nagyobb ünnep alkalmával elküldték a kötelező üdvözlőt, de választ nem vártak sohasem. Még azokra a táviratokra sem, amelyekben a gvérekek születéséről értesítették Pekáryékat.

A változhatatlanba valószínűleg Pekáryék is belenyűgödtak. Ilka azonban nem. Ő még mindig hitte, hogy az élet olyan mint egy színdarab: lehetnek benne rossz betétek, amelyeket alkalomadtán ki kell cserélni, hogy végülis jó legyen a darab, s tiszta, teljes a befejezés. Ő még mindig bízott abban is, hogy ami a világban történt csak két felvonás közötti szünet, s amikor szétmegy a függöny folytathatják az előadást ott, ahol kis idővel előbb abbahagyták. Elutazott Etus után, de üres kézzel jött haza.

— Képzeld drágám — mesélte sírva Pekárynének — be sem engedtek a lakásba. Azzal a vademberrel beszélgettem az előszobaajtónál. Rövid úton kibótt...

Amikor Pekáryéktól hazafelé igyekezett, bánkódott egy kicsit, de érzett némi elégtételt is. A már teljesen elhájásodott Csatárynak jóleső elégedettséggel mesélte, hogyan bünteti isten a szülők vétkeit a gyerekekben. Csatáry szuszogott, de egy szót sem szólt. Ugyan mit is szólhatott volna? Talán azt mondja el, hogy nagyon szomorú sors vár a fiukra, ha az isteni büntetés igaz?

Maradt tehát minden változatlanul. Pekáry hallgatott, Pekáryné sem szólt egy szót se Etusról. Még akkor is elkerülték a neve említését, ha véletlenül a cég, a Pekáry és Fia Gabonakereskedés merült fel közös múltjukból. Nem okoltak senkit és semmit, csak néha könnyezték meg a gyermeki hálátlanságot, de nevet akkor sem említettek. Mindketten tudták, kiről és miről van szó. Azt azonban határozottan megállapították, hogy aki nem hallgat a tapasztalt szülőkre, s hozzámegy a saját választottjához, nem érdemli meg a megbocsátó kegyelmet.

Pekáryné sosem mulasztotta el felkapcsolni a rádiót kedden este, amikor a Szabó családot közvetítették. Az előjén nevetett azon, ami abban a családban történt, később azonban mind jobban odafigyelt. Legutóbb pedig szíven ütötte Irén megtérése. Különösen az, hogy a végén Józsi papának szólította a nemrég még részegesnek titulált újságárst.

Sértette a fülét Arnold horkolása. Átkiabált hozzá, forduljon a másik oldalára. Aztán fejére húzta a paplant, mert odakint már virradt.

CSIKÁSZ ISTVÁN:

És van aki hirtelen

Boka László halálára

Rámijesztenek
a sárga Orion- jelek
és a sarkukon imbolyogva
lódulnak felém
mint a görgeteg
a hullámpapír-
dobozok s rajtuk e
torz- fejű jelek:
rádión át rossz hírek —
mert hová kapkodtam most?

Az áram vibrálva zúg
s a fehér kancsóban
keményen csendül a víz

rofozzák egymást a
rút molekulák
aztán elcsendesülnek
és egy fémes csillogású test
talán egy hal talán egy kés
cuppanva belevág
a fekete füstbe
mely uszkál csavart
vonaglásokkal hátra
csak hátra mint a rák
a vízben kinyílnak
sötétlilán a primulák

Es délután a küszöbömre
szállnak a lepkék
fekete-pirosak
s a fejem árnyéka lóg
és a pókhálók rácsán túli TAJ
a fehérre festett ajtók
nyilalló nyiladásán
jöss-e vagy menjek én?

S a lepkék már a rácson túlra
szállnak a novemberrel mert
ilyenek: lehullanak

A befejezés csak annak
hiányzik akit abbahagynak
és van aki hirtelen
félbehagyta magát
de befejezte éppen így

Hogy jöttek még a lepkék!
Pirosak- feketék
egy novemberben
mikor gyertya ég
az emberekben
s gerincük kanóca fogy
és lángot vet fölül az
aki arra született

mert ott égünk el
e kéjünkkel
világot adva picinyt
miattatok meg értetek
s elfogy a testünk
a gyönyörűségtől
újra és megint
miattatok meg értetek

Megszülettünk: élünk:
az áram vibrálva zúg halad
s a lepkék már a rácson túlra
szállnak a novemberrel mert
ilyenek: lehullanak

AVAR PÁL:

Tóbiás hősie halála

Háborúban történt de hogy melyikben a sok közül már magam sem tudnám megmondani Amint az lenni szokott előtte különös jelek mutatkoztak az égen a Molok megette a napot a kezes állatok torzonborz fiakat kölykeztek és kiáradtak az eddigelé szelíd folyamok A legjobban azért a hosszúfarkú üstökös csillag rémíszttgette a népet különösen az asszonyokat mert az emberek addigra az elkövetkezendő dolgok biztos tudatában az öregekről maradt ölöserszámokat fényesítettek vagy elbujdostak a nádasokban Ez pedig mind azért volt mert két szomszéd ország uralkodójának egyszerre viszketett a jobb szeme rossz hír, rossz hír csóválták a fejüket a fogadott jvasasszonyok biztos háború lesz A mi két királyunk viszont mint minden ember szerette a békességet a lelki nyugalmat elhatározták azért hogy követeket küldenek a szomszédba hadüzenettel s talán még megelőzik a másikat Amíg a küldöttek odajártak arra is gondoltak szintén ugyanegy órában hogyha ez a dolog sikerül utána a világ bírásához is hozzáfoghatnak mert ez adna csak igazi békességet akkor már senkitől sem kellene tartaniok. S mert addig kell hántani a hársat amíg hámlik nyomban munkához is láttak mindkettő összeverbuválta legjavakori népét s az egyik az elhalt öreg királynak a másik meg valami szentnek a neve alatt megindította a háborút Mikor aztán a sorok már annyira megritkultak hogy a muníció potyára kallódott a harctereken jöttek az ifjoncok de a foghíjasok is akiknek ősz hajszál is csak imitt amott gyérlett a kobakján Ez utóbbiak közül való volt a mi hősünk Tóbiás kutyának embereknek egyaránt adnak ilyen ritka neveket hogy a sok Bodritől Burkustól meg az egymást végeláthatatlan sorban változó Jánosoktól Mihályoktól elkülönböztessék A mi Tóbiásunk ötesalados ember volt falusi két suhanc fia szintén ott kénytelenkedett a fronton de hogy hol azt Tóbiás éppoly kevéssé tudta mint bárki más az élők és a holtak eme nagy kavardásában Hazulról egy esztendeje kapott utoljára levelet felesége írta benne hogy amióta ő mármint az apjuk odavan a gyereklány eladósorba került ám hogy reméljen ha a gazdagabbja sem kelendő mostanság hisz alig maradt otthon kettő három nyomorult azok meg válogatnak ahogy akarnak a szikről nem szakítanak virágot pedig a lányok ha megnőnek ölekezni vágnak az anyjuk barázdás szemével de semmivel nem igen törődnek Tóbiás tudta ezt és azt is hogy különösen az ilyen nagy embervész idején kell ennek így lennie hogy szülessenek újabb emberek nehogy a muníció sokáig potyára kallódjon a harctereken már csak azért is hazakíváncozott kis időre legalább no nemhogy a legények számát gyarapítsa jól is néznénk ki hiszen erre ő már nem volt alkalmas de alkalmas volt arra hogy a sziket melengesse javítgassa és amíg az igazi parasztk java szanaszét kóborol a nagyvilágba kicsit előbbre vigye a lánya dolgát mert talán őt szerette a legjobban az egyetlen a négy fiú közt középen de az is viszont őt A hadiszerencse azonban másként fordította Tóbiás sorsát és nem is jóra hanem a legrosszabbra Egy tisztátalan ködös napon libasorban meneteltek az erdőben szimatolták az ellenséget a végén bandukolt a sorban Tóbiás szuronytszegezzben mint a többiek nem lehet mondani hogy rossz kedve lett volna se nagyon szomorú se nagyon vidám nem volt csak vége lesz egyszer gondolta és akkor mindenki mehet amerre lát szétrajzik a népség mint a hangyák és már látta magát ahogy sáros zubbonyban nekivág a

télnak fagynak hazafelé a sapka is félrebukik a fejen de nyújtott lépés aztán meg lassított menet ha jön a hegy seba a tetején kifújhatja magát az ember jó is egy kicsit visszanezni ahonnan dögszagot hajl a szél mert már alig érezni ugyanis a tiszta levegő jön Igy haladt Tóbiás a többi után lépésről lépésre elgondolkodva egyszerre csak égszakadás földindulás azon veszi észre magát hogy valami mélységes szakadékba zuhan de olyan mélyre hogy azt hitte sohasem ér földet amikor azután mégiscsak lehuppant valahogy soká nem jött észhez lassan nyitotta ki a szemét egy galagonyabokor fagyos ágai közt maradt volna benne akár egy álló napig is akár örökre mert jól esett neki a pihenés nem bánta ha szúr nem érzett semmit Azt se bánta hogy a puskája elmaradt tőle de el a sapkája is a borjú meg félrecsavarodott a hátán egész a hóna alá került elszakadt az egyik szíj meg a kapsok a zsebekben akna robbanhatott ugyan ki halt meg hová lettek a löbbiek nehezen ide fölkapaszkodott ahogy aztán a borjút húzta maga után vér csöppent a kezére nagy seb nem lehetett mert a feje egészben volt ritka haján keresztül kitapintotta volna a nagyot kezét betörtülte a köpönyegébe aztán a zsákját kezdte rendbehozni abban volt minden ugyan mi maradt belőle Na megvolt még a kaláris a gyöngykaláris Vagyont ért az ilyen ő is vagyonért vette két komiszért aki eladta annak sok haszontalan dolga volt még ezenkívül is de azt nem lehetett megenni így a két prófuntot kérte cserébe mert azt kétféleképpen is lehet enni ingyen módra fogyasztani még mint a zsidó nép az égi manna falni Kotrás közben meg-megtapogatta az oldalat Tóbiás ekkora zuhanás nem esik minden nap az öreg csontok nem szokhattak hozzá a kalárist felakasztotta egy kiálló zúzmara ágra fehérre illett az fehér nyakra amelyik egyszín a kőkényérlelő idővel a köddel még tán melegít is a lélekben akár a tiszta ágy hej hej levelezőlap rajta a pofaszakállas király Tóbiás körülnézett de nem szalutált ahhoz sapka kellene meg aztán a felséges homlok még a váll is úgy tele van írva a felesége betűivel elcsúfítva a zsiros ujjnyomoktól és a kékítő-tinta pacáitól hogy nem csoda ha nem világít bele a szívbe inkább ami a másik oldalán áll. B. Tóbiásné turesi ilyen távolból egy csúfnév is milyen kedves ami Tóbiást illeti meg apai ágon az ősoket ilyen orruk volt a fiaie is csak a lányáé egyenes a szeme azért egészen az apjái kicsi és fényes Nesz talán gyík iramodik a bokrok között újból csönd s ahogy aztán tovább kutat egyszeriben elneveli magát Tóbiás mert két suvick került a kezébe no ez a Józsi is mérgeződhet ha élve maradt az elébb és ha csendesebb időben szüksége lesz rá a puccparádénál pedig az ő részéről csak tréfa az egész arra jó hogy karácsonykor igazi ajándék híján elébeadja a Józsinak a nevére leteszi a karácsonyfa alá a boróka tövéhez hadd örüljön a Jézuskának ő kesereg mindig hogyha nem mehet haza karácsonyra nem vár a következőre hanem végez magával így mondja legalábbis és amilyen hirtelen természet egyszer majd megteszi Jódarabig forgatta kezében a suvickokat Tóbiás olyannak tünnek most mint a marmaládé olyan gusztusosnak megszagolta hogy nem bűdösek-de nem aztán leengedte a karjait és nézett csak úgy az erdő közepe felé égett a gyomra az éhségtől a fejét megcsóválta nem nem eszi meg a Józsi suvickját semmi pénzért mégha mindjárt éhenhal is Alighogy ezeket elgondolta megmozdult a bokor mikorra odanézett már egy tucatnyi puskacső meredt feléje egy mozdulattal leakasztotta a kalárist és a suvickokkal egyetemben begyömöszölte a zsebébe evvel él evvel hal majd engedelmesen fölemelte a kezét megadta magát a fáról zúzmara hullt a fejére most már mindegy ha se haza nem mehet se a többiekkel nem találkozhat ha ugyan meg nem haltak közben ez a Józsi is Egy érthetetlen kiabálásra közel jöttek a puskák Tóbiáshoz olyan közel hogy akár bele is köphetne a cső-

vükbe ha volna hozzá kedve és a szája nem szárad ki a meglepetéstől ekkor két puskacsó hirtelen leereszkedett és Tóbiást megkötözték aztán vallatták hogy hol vannak a hadállások meg hogy merről indítja a támadást a generális így kérdezhették volna azt is hogy mit szándékszik a király a háborúval mert se a királlyal se egy generálissal nem találkozott életében kettőnek a nevét is alig győzte észben tartani nemhogy ő tudná hogy azok mit akarnak neki illet nem tanítottak de ha emlegették őket jobbra tisztelegj mondta is amikor egy mérges képű talán a parancsnok öklével az arcába ütött mondta mindjárt hogy ő semmit nem tud a sor végén van az ő helye ahova a parancsot sem hallja jól kivárja amíg az előtte levők mozdulnak és ő is mozdul amerre a többiek meg kószál ide oda rághatnék után mert a munició sokszor hetekig sem érkezik meg holott annak is meglenne a maga ideje mint mindennek ilyenkor nagy ünnep ha egy kis fagyos krumplit találnak még a sapkát is leveszik olyankor nemcsak a zsidók úgy eszik Az ütésre két siheder ugrott hozzá akkorácskák lehettek mint az ő fiai és puskatussal ütni kezdték ne bántsatok fiaim kiáltotta a fájdalomtól Tóbiás és azok talán fölismerték benne az apjukformájú embert vagy miért de szó ami szó egy idő múlva abbahagyták akkor megint a parancsnok lépett hozzá Tóbiás már a földön feküdt és csak azt látta hogy szóthúzódik a parancsnok szája ordít mint egy vadszamar és mutogat hogy hol vannak a hadállások és a támadás a pisztolyát is mutogatja csakhogy erre se lesz okosabb Tóbiás meg arra sem hogy egy korosabb szanitécfele is odalép és törni irgalmatlanul töri a Tóbiás nyelvét meg mutogat hogy mondjon el mindent mert holtbiztos agyonlövökök foglyot nem tarthatnak nincs rá lehetőség ha nincs rá lehetőség hát nincs akkor se hazudhat olyat ami még nagyobb bajt hozna rá mert ki tudja hogy ezek nem tudják-e esetleg amit tudakolnak ilyen is lehetséges és őt csak próbára akarják tenni ki tudja mindenfélét lehet hallani illet is Odakötözik egy fához kössék oda talán attól okosabb lesz vagy mert látják hogy nem áll sehogysa a lábán és így majdcsak elcsüng még valahogy homlokáról cseppek csuogtak a bajuszára a szájába is folyt egy kicsi a fejét fölrintotta sós íze volt vér ha ezt a többiek látnák a Józsiék biztos nagyon megsajnálják még talán lövöldözni is az ő érdekében lövöldözés kiabálás Tóbiás testébe erő szalad kiszabadítja a fél kezét de akkor megint nem hallja a hangokat a parancsnok viszont odaáll eléje megfordul és kimér vagy tíz hosszú lépést de lehetett az tizenkettő is nem számolta a földre mutogat a parancsnok letör egy faágat és beszúrja a két lába közé a földbe majd kiált biztosan vezénnyel és mögötte négyszögben sorakozik a csapat Tóbiás feje zúg de még kiveszi amit lát csak homályosan mit akarnak vele csinálni mire várnak hiszen ő nem mondott semmit de nem is tudott volna mondani akkor mit akarnak ki katonái ezek egy kis katona lép ki az is valahogy a sor végéről mindig visszaáll aztán a parancsnok megfogja a sarzsijánál fogva és akkor már nem lép vissza a parolijától most jobban látni majdnem olyan mint az övé csak annak a közepe piros a széle kék az övének a széle piros de még tán az arca is hasonlít nem nagyon akar ez se semmit hát hogyis akarna amikor ő se hallja jól a parancsot vagy ott tán nyomtatásban is kiosztják ja akkor könnyű no nézd csak a puszkáját emeli rá és céloz csak a fejét kapkodja oldalra a parancsnokra biztos arra gondol hogy mégis egy emberélet más az úgy belelőni az erdőbe hogy az ember vagy talál vagy nem de így egy megkötözött célpontra hát még illet Csak jönne valaki egy madár is jöhetne aki a hírért vigye a halálának és ha még olyan jószívű lenne is az a madár hogy a nyakába veszi a kalárist meg a Józsi suvickját a szárnya alá hajja ha ez nem lehet mert egy oktalan madár nem tudhatja mikor

jöjjön mikor ne akkor legalább azt kellene kiadni de szigorú törvénybe hogy minden király háború esetén vagy még előtte kis idővel tegye be a rüsztungba mondjuk a katonakönyvbe azt a néhány dolgot amit mindenkinek de még a legutolsó katonának is kell tudni hogy példának okáért mért is kezdte a háborút mit akar vele és a generálisok legalább a fasszolásnál kiadnák a tiszteknek azok lejjebb lejjebb hogy merről indítják a támadást meg ilyeneket szóval amire szüksége lehet az embernek ha jönnek ilyen érthetetlenek akik kíváncsiak erre biztos nekik is tudniok kell nem passzióból kérdezzetik valamiért nekik is fontos akkor aztán minden ember meg tudna felelni akárhol kérdik és nem járna úgy mint most ő hű a jóanyját már le is lőtték de még nem halt meg akkor nem tudná a parancsnok azért roha oda a kis katonához rugdossa kiveszi kezéből a puskát és rohan Tóbiáshoz üti a fejét a puskatussal hogyha látná magát akkor a feje biztos nemcsak vöröset de már talán fehéret is virágozik akár a kelvirág de ő már nem látja A csapat sem nagyon mert tovább vonulnak nem vártak egy percet sem ha legalább megjelölik a fát ahol az ő fejét szíromhullatni hagyták hogy jobban rá lehessen találni ha egyszer hiányozni fog és keresik meg a kaláris a suvick így a madár se talál rá annak aztán könyve sincs hogy oda legyen írva ami a kötelessége mert mi egy madár igazán semmi még esze sincs nem úgy mint az embernek VÉGE

Radics István. Rajz

VÉGH MIKLÓS:

Az öreg Rudas

Még néhanap,
ha számadást teszek
a régen eltűnt arcokkal magamnak,
eszembe jut ma is
a vén Rudas,
az őszhajú, nehézszavú cigány.
Delente,
kongatás előtt,
kibontva már magát a bableves
zsíros gőzéből,
hozzám ült be rendre
és míg a gazdátlan talicska
az árnyéktalan sódert rágta künn,
mindig vén vályogházáról mesélt:
a falról, hogy meszelni kellene,
az ajtóról, mely megvetette sarkát,
a kályháról, hogy indul szétszaladni.
Delente így ült,
tömzsi ládasarkon
eresztve meg elnehezült gerincét,
és míg beszédje pattogott a csenden,
mindig-kéz-meleg lapátja nyelével
egy „d” betű hurkát izzadta porba,
és nap-napon
több s több betű jutott
raktárkönyvembe írt neve alatt
a két kereszt helyébe.

Id. Szabó István (Foto)

Kürtök és lányok

VÁLTOZÓ FALU

UJLAKI ISTVÁN:

A dialektikus fejlődés-törvényének együttes érvényesülése megyénk mezőgazdaságának szocialista átalakításában

Ennek a furcsa és szokatlanul hosszú című tanulmánynak az a fő célkitűzés, hogy egyes marxista—leninista elméleti tételek gyakorlatban való érvényesülését a társadalom életének egy részterületén kimutassa, illetve vizsgálja.

Az elmélet és a gyakorlat közötti összefüggések marxista értelmezése szerint elméleti ismereteinket, tételeinket a gyakorlatból — a megismerés során feltárt összefüggések, tulajdonságok, törvények alapján — nyerjük, egyben mindennapos tevékenységünk során a gyakorlatban alkalmazzuk, hasznosítjuk és állandóan továbbfejlesztjük. Alkalmazása, hasznosítása során az elméletet újból és újból ellenőrizzük, „hozzámérjük” a gyakorlathoz: konkrét jelenségekben, folyamatokban. Tanulmányom szerény kísérlet erre vonatkozóan.

Célszerű lenne a fentebb megjelölt célkitűzést a dialektikus fejlődés-törvények változásával kezdeni, erre azonban szűkreszabott terjedelmünk miatt nincsen lehetőség. Így csupán megemlítem, hogy a valóság minden területén, szakadatlanul megnyilvánuló mozgás, változás, fejlődés menetét alapvetően három egyetemes törvény határozza meg: az ellentétek egységének és harcának törvénye —, amely a fejlődés *tartalmát*, miéttjét —, a mennyiségi és minőségi változások egymásba való kölcsönös átmenetének törvénye —, amely a fejlődés *hogyanját* —, végül a tagadás, tagadásának törvénye —, amely a fejlődés *irányát* mutatja meg. Ezek a fejlődés-törvények a társadalom életében, fejlődésében sajátosan jelentkeznek és igen bonyolultak.

Megjegyzendő még, hogy a szóban forgó törvények — sok elvtárs körében élő helytelen szemlélettel, s a marxizmus—leninizmus oktatásában is helyenként bírálható gyakorlattal szemben — minden folyamatban, minden jelenségben elválaszthatatlanul *együtt* jelentkeznek, ugyanabban a jelenségben lévő fejlődésnek elszakíthatatlanul összetartozó oldalai.

Jelen dolgozatban, a dialektikus fejlődés-törvények mezőgazdaságunk szocializálásában való érvényesülését kutatva, szem előtt tartjuk majd ezt az együttes érvényesülést.

A fő téma tárgyalásának megkezdése előtt még arra kell rámutatnom, hogy e tanulmányban nem a mezőgazdaság szocialista átalakításának részletes ismertetését találjuk, hanem azt, hogy a folyamatban hogyan érvényesültek a fejlődés-törvények. A vizsgálódás során a mezőgazdaság szocializálásának csupán egy sajátos szemszögből való megvilágítására kerül sor. Azt fogjuk látni, hogy milyen ellentmondások, ellentmondás-típusok, milyen mennyiségi és minőségi változások jellemezték mezőgazdaságunk szocialista átalakítását, s hogyan jelentkezett benne a tagadás tagadásának törvénye.

A szocialista tulajdonviszonyok kialakítása hazánkban — a szocializmus építésének általános törvényszerűségei szerint — a politikai hatalomnak a munkásosztály által való megragadása után kezdődött. Alapvetően a népgazdaság két fő ágazatában — az iparban és a mezőgazdaságban — kellett létrehozni ezeket.

Az ipari termelési eszközök össznépi tulajdonba vétele — lényegében — 1945–1949 között megvalósult. Ez a történelmi jelentőségű vívmány minőségi változást jelentett társadalmunk fejlődésében. Népgazdaságunk e területén megoldódott a termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás; lehetővé — egyben szükségessé — vált a termelőerők további fejlesztése, a tervszerű, központi irányítás megszervezése, a dolgozók létszínvonalának folyamatos emelése.

Népgazdaságunk másik fő ágazata, a mezőgazdaság, a szocialista tulajdonviszonyok (és elsősorban ennek alapján: a szocialista termelési viszonyok) kialakításának más formáit, más útját és módszereit követelte meg.

Hazánk felszabadulása után demokratikus földreformot hajtottunk végre. Ennek során közel 650 ezer nincstelen és dolgozó parasztcsalád kb. 3,3 millió kat. hold földterületet vett birtokba; további jelentős földterületek közvetlenül állami tulajdonba mentek át. Megyénkben több mint 21 ezer cseléd, földmunkás és törpebirtokos között mintegy 60 ezer katasztrális hold szántóföldet osztottak szét.

A földreform végrehajtásával jelentősen megnőtt a kis- és középparaszti gazdaságok száma, ezek gazdasági és társadalmi jelentősége. Az alábbi táblázat (20 év a szocializmus útján. A Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatóságának kiadványa, Salgótarján, 1964.) jól demonstrálja ezeket a változásokat.

Birtok kategória	A földbirtokosok és a birtok megoszlása			
	a földosztás előtt		a földosztás után	
	gazdas. száma	földter.	gazdas. száma	földter.
százalékos megoszlása				
1 kat. hold alatt	38,4	1,7	13,2	21,0
1 — 5 kat. hold	38,1	9,4	40,1	25,6
5 — 50 kat. hold	21,7	26,3	46,2	67,9
50—100 kat. hold	0,6	4,7	0,4	3,5
100 kat. hold felett	1,2	57,9	0,1	0,9
ÖSSZESEN	100,0	100,0	100,0	100,0

A végrehajtott agrárforradalommal kapcsolatban két következtetés levonása látszik szükségesnek. Az egyik: a földesúri birtokok felosztása a feudális maradványok felszámolását, a kizsákmányoló földesúri osztály (bázisának) felszámolását, egyúttal a monopolburzsoázia legszilárdabb politikai szövetségésének felszámolását jelentette; ezeken keresztül nemcsak a parasztság helyzetében hozott minőségi változást, hanem az osztály-erőviszonyok jelentős megváltoztatásával a szocialista forradalom útját is egyengette. A másik következtetés: a kisajátított nagybirtokok felosztása látszólag szembenáll a szocialista tulajdonviszonyok kialakítására való törekvéssel. Ennek alapján azt lehetne mondani, hogy a földosztással néhány kapitalista, illetve tőkés gazdaságot hoztunk létre.

Valójában nem így áll a helyzet. A kor főellentmondása a munkásosztály és a burzsoázia közötti ellentmondás volt. Az ellentmondás megoldásáért, a szocialista forradalom győzelméért harcoló proletariátusnak létkérdése volt a parasztsággal való szilárd osztály-szövetség, ennek pedig — történelmünk tapasztalata is ezt mutatja — záloga, feltétele volt a parasztság földhözjuttatása. Másrészt ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelési eszközök (s ezen belül elsősorban a föld) szocialista tulajdonviszonyait kialakíthassuk, nemcsak a nagybirtokokat, hanem a kis- és középparaszti gazdaságokat is ki kellett volna sajátítani. Ez viszont nem egyeztethető össze a szocialista forradalom feladataival. A szocialista tulajdonviszonyok kialakítása a mezőgazdaságban későbben és más módon történt.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása hazánkban 1948-ban kezdődött meg. E korra tehető egyrészt az átalakítás anyagi—technikai alapvető feltételeinek létrejötte, másrészt az átalakításra vonatkozó objektív társadalmi igény határozott jelentkezése is. E két tényező közül különösen az utóbbi került a társadalom fejlődésének homlokterébe: részben azért, mert az ipari termelés szocialista, ugyanakkor a mezőgazdasági termelés elmaradott, kisüzemi és magántulajdonon alapuló jellege jelentős ellentmondást mutatott, — népgazdaságunk kettős talajon állt: részben pedig azért, mert mezőgazdaságunk e rendszere mellett a szocialista bővített újratermelés társadalmi méreteiben nem volt biztosítható. Erre csak a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek adhattak lehetőséget.

Ezek kialakításának fő formája és módszere „...mind az elmélet, mind pedig a szocialista építés nemzetközi tapasztalata, továbbá a gyakorlat politikai, közgazdasági megfontolásai alapján a szövetkezés.” (Dr. Garamvölgyi: Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása. 6. oldal).

A mezőgazdaságnak a proletárforradalom győzelme utáni fejlődésére vonatkozóan már Marx és Engels is ilyen útmutatást adtak: „...Nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztot erőszakkal... kisajátítsuk, mint ahogy ezt a nagybirtokosokkal meg kell tennünk. Feladatunk... elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és erre a célra nyújtott társadalmi segítség útján.” (Marx—Engels: Válogatott művek. II. 396. oldal).

Ezt az elméleti tanítást Lenin részint továbbfejlesztette, részint a gyakorlati politikába is átültette, különösen kiemelve az átalakítás módszerének három elengedhetetlenül fontos vonását: a parasztok meggyőzését a szövetkezeti gazdálkodás előnyeiről, a fokozatosságot, valamint az önkéntesség elvének szigorú betartását.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésével a következő fő célkitűzéseket kívántuk elérni: a kizsákmányolás teljes felszámolását, a szocialista társadalom megteremtésének előmozdítását, a parasztság egységes, szocialista paraszti osztállyá szervezését, s az ezekkel szükségszerűen együttjáró gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedést. — egyidejűleg megteremtve mindezekhez a szükséges anyagi—technikai feltételeket.

Az előző bekezdésben mondottakat úgy foglalhatjuk össze, mint a mezőgazdaság szocialista átalakításának objektív társadalmi szükségességét, legmegfelelőbb módját és néhány módszerét, valamint legfontosabb célkitűzéseit.

Ezek után azt a kérdést kell felvetnünk: miként viszonyul mindezekhez a parasztság.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása a parasztságnak is objektív érdeke, hiszen kigazdasága igen korlátozott fejlődési lehetőségeket biztosít számára. Ennek,

s ezzel egyidejűleg a kollektív gazdálkodás előnyeinek felismerése és felismertetése igen fontos tényező a parasztság állásfoglalásában. S erre az állásfoglalásra az a jellemző, hogy erősen ingadozó, hiszen a parasztság osztályhelyzeténél fogva dolgozó és tulajdonos egyszerre.

Hogy ez az ingadozás megszüntethető, hogy ez az ellentmondás megoldható, azt most már történelmi tapasztalataink bizonyítják. A megoldáshoz azonban, Marx, Engels, Lenin tanításának megfelelően, valóban az egész társadalom összefogására, segítésére volt szükség.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet útján (és időszakában) — a szocialista termelési viszonyoknak az iparban való uralkodóvá válása után — a mezőgazdaság kisárutermelő léte egyfelől, s a szocialista mezőgazdaság létrehozásának szükségessége, az erre vonatkozó társadalmi igény másfelől: társadalmunk alapvető ellentmondásává vált. Ennek az ellentmondásnak a megoldását mezőgazdaságunk szocializálása jelentette.

Az átalakítás három fő szakaszban történt meg. Az első időszak 1948-ban kezdődött és 1953 júliusáig tartott. Ez idő alatt hazánkban 5224 termelőszövetkezet jött létre, s mintegy 376 ezer fős tagsága az ország szántóterületének 26%-án gazdálkodott. Különböző okok miatt (melyeknek egy részére később rámutatok) a jelzett időszak végére az átszervezés lelassult, majd jelentősen visszaesett. Különösen nagy arányokat öltött a termelőszövetkezetek feloszlása 1953 június és 1955 tavasza közötti időben. Ez időszak végére többszáz termelőszövetkezet feloszlása (az összes tsz több mint 20%-a) következtében a szövetkezetek kezelésében maradt földterület az ország össz-szántóterületének 15,6%-ra esett vissza. Termelőszövetkezeti mozgalmunk 1955 márciusától indult újabb fejlődésnek; az év végéig a szövetkezetek területe 20%-kal, a belépő családok és szövetkezeti tagok száma pedig több mint 30%-kal növekedett.

Mezőgazdaságunk átalakításának ez újabb szakaszát az 1956-os ellenforradalom zavarta meg ismét. Az 1956-os év végére a termelőszövetkezetek száma a korábbihoz 35%-ra, szántóterületük pedig mintegy 41%-ra csökkent. Az ellenforradalom leverése után, 1958-tól új szakasz kezdődött mezőgazdaságunk átalakításának folyamatában; parasztságunk nagy tömegei választották véglegesen a kollektív gazdálkodás útját, s egyre tömegesebben léptek be a termelőszövetkezetekbe, vagy alakítottak újakat 1961 első negyedére mezőgazdaságunk szocializálása lényegében befejeződött. A termelőszövetkezetekben ekkor (és jelenleg is) mintegy 1,1 millió parasztcsalád élt, a szövetkezeti tagok száma pedig meghaladta az 1 234 000-et. Ez azt jelenti, hogy a mezőgazdaságban dolgozók 91%-a szocialista mezőgazdaságunk munkása. Az ország egész mezőgazdaságának 95,6%-a a szocialista szektorhoz tartozik, ide számítva az állami gazdaságokat is.

Megyénk mezőgazdaságának szocializálása — fő vonásait tekintve — megegyezik az országos viszonylatban vázolt átalakítással. Itt is megtaláljuk az említett három szakaszt — az országostól némileg eltérő számarányokkal. A mi „szűkebb hazánk” első termelőszövetkezetei 1949-ben alakultak. A berceli Vörös Csillag, a kecskérpusztai Dózsa, a kozárdi Petőfi — s az év folyamán alakult további 9 szövetkezet — alapító tagjai nincstelen agrárproletárok és szegényparasztek voltak. Az 1953-ig terjedő években egyre többen választották a közösgazdálkodás útját. Termelőszövetkezeteink száma ekkorra 88-ra, tagjaik száma pedig 3500 fölé emelkedett. Érdekes, hogy a szocialista szektorhoz tartozó szántóterület részarányát tekintve megyénk jóval elmarad az 1953-as országos aránytól; mintegy 18%-ra tehető az említett 26%-kal szemben.

Az 1953--1955 közötti visszaesés „mérlege” viszont megyénk javára billen: a feloszlott termelőszövetkezetek aránya nálunk nem érte el a 9°/_o-ot, s szántóterületük csökkenésének aránya is kisebb az országosnál. Érdekes továbbá, hogy míg országosan 1955 tavaszáig tartott a szocializálásnak ez a „negatív szakasza”, addik megyénkben előbb kezdődött az újbóli felfelé ívelés. 1956-ban termelőszövetkezeteink száma elérte a százat.

Az ellenforradalom hatása megyénk termelőszövetkezeti mozgalmát is erősen visszavetette, a kilépők és a kivitt földek aránya azonban megyénkben alacsonyabb az országosnál: 54 termelőszövetkezet maradt a volt szövetkezeti földterület 61,4 százalékán.

A mezőgazdaság szocializálásának harmadik szakasza is mutat néhány megyei sajátosságot. Bár a tömeges belépés megyénkben is 1958-ban indult meg, a mozgalom megerősödése az ellenforradalom után viszonylag hamar kezdődött. „A politikai helyzet megszilárdulása után a feloszlott termelőszövetkezetekből 12 termelőszövetkezet újjáalakult. Ez év (1957) március 31-én a megyében 67 termelőszövetkezet működött 1632 családdal, 2000 családtaggal, 24 400 kat. hold területen.” (MSZMP Megyei Bizottsága Archivuma 57 1 5.) Termelőszövetkezeteink száma 1958-ban 73-ra emelkedett majd — a tömeges kollektivizálás országos ütemével szinkronban — 1959 elejétől meggyorsult az átalakítás üteme: 1959 végén 115, 1960-ban 137, 1961. március 31-én pedig már 148 termelőszövetkezetünk működött. Kilenc állami gazdaságunkkal és négy termelőszövetkezeti csoportunkkal együtt a szocialista szektor részaránya a megye mezőgazdaságában 97°/_o fölé emelkedett. A közös gazdaságokban összesen több mint 31 ezer tag gazdálkodott. Ezzel lényegében befejeződött megyénk mezőgazdaságának átalakítása.

Láttuk tehát a mezőgazdaság szocialista átalakításának kérdését, mint a szóban forgó időszak — országosan és megyei viszonylatban is — alapvető ellentmondását, valamint ez ellentmondás megoldódásának vázlatát.

A továbbiakban a folyamaton belül jelentkező néhány sajátos vonást, s bennük a dialektikus fejlődés törvények érvényesülését vizsgáljuk.

Mindenek előtt azt kell megállapítanunk, hogy a mezőgazdaság megyénkben és országosan történt szocializálása között a rész és egész dialektikus összefüggése, kölcsönhatása áll fenn. Hasonlóan hazánk mezőgazdaságának szocializálása is szoros egységben, kölcsönhatásban van egy nálánál is nagyobb egységgel, nevezetesen társadalmunk egésze szocialista átalakításának folyamatával. Megyénk mezőgazdaságának átalakítása egyrészt ezzel a nagyobb egységgel is szoros kapcsolatban, másrészt mint egységként felfogott jelenség, maga is „részek”-ből, mozzanatokból áll, s e mozzanatok között is meghatározott összefüggések, kapcsolatok vannak. Ezek után arra kell rámutatnunk, hogy a vizsgált jelenségben, s az ennek létét meghatározó alapvető ellentmondásban és ennek megoldásában szinte számtalan lényező játszott szerepet. Célszerű ezeket a tényezőket — helyesebben: rész-ellentmondásokat — jellegük szerint csoportosítva vizsgálni.

Tekintsünk először néhány gazdasági jellegű mozzanatot. Figyelembe véve, hogy a korszerű, nagyüzemi szocialista mezőgazdasági termelés nem képzelhető el adekvát termelési eszközök nélkül, — s a másik oldalról: hogy ezekkel (vagyis a kollektív gazdálkodás által feltételezett gépparkkal, gazdasági épületekkel stb.) a folyamat kezdeti időszakában nem, illetve csak rendkívül korlátozott mértékben rendelkezünk —, máris a folyamatot jellemző egyik rész-ellentmondásba ütköztünk. Ennek megoldása elvileg és látszólag egyszerű: meg kell teremteni a szükséges

anyagi—műszaki bázist. Gyakorlatilag azonban ennek államunk gazdasági ereje, az ipar termelő-kapacitása, illetve színvonala, a rendelkezésre álló erők népgazdasági ágazataink közötti elosztási arányainak meghatározása, az e téren is kifejezésre jutó különböző nézetek közötti összeütközés és harc, a dolgozó tömegek, különösen a munkásosztály életszínvonala emelésének szükségessége — és más, szinte vég nélkül sorolható tényezők szabtak határt. A felsorolt (és fel nem sorolt) tényezők együttes hatása azt eredményezte, hogy országosan már hároméves tervünk időszakában 1150 millió Ft-ot fordítottunk a mezőgazdaság épület és gépi beruházásaira. Első ötéves tervünk 9,3 milliárd Ft-ot, a tervidőszak teljes beruházásának 13,8%-át fordította a szocialista mezőgazdaság anyagi—műszaki bázisának fejlesztésére. 1957—1958 során újabb 3 milliárd Ft, 1958—1960 időszakában több mint 16 milliárd Ft (a jelzett időszakra jutó össz-beruházás közel 19%-át), végül második ötéves tervünk végrehajtása során 44 milliárd Ft beruházásával teremtettük meg mezőgazdaságunk átszervezésének, illetve további fejlődésének gazdasági alapjait.

E beruházott milliárdok révén — melyekből arányos része megyénk mezőgazdaságának fejlődésében is óriási lépéseket jelentett — például traktorállományunk 1963-ban 1 231 darabra emelkedett.

A műtrágya felhasználás terén a következő fejlődést látjuk: a katasztrális holdanként, évente felhasznált mennyiség 1938-ban 7,5 kg, 1955-ben 27 kg, 1961-ben 103 kg. Nógrád megyében 1953-ban 9,9 kg, 1962-ben 105 kg műtrágya jutott kat. holdanként.

Az öntözhető mezőgazdasági terület hazánkban több mint 420 000 katasztrális hold. Nógrádban az öntözéses gazdálkodás lehetőségei meglehetősen szűkek, de a meglévő lehetőségek kihasználása is csak az utóbbi időben indult meg.

További adatokkal lehetne teljesebbé tenni a képet, de úgy gondoljuk, hogy már a fentiek is mutatják a vizsgált ellentmondások mennyiségi változások folyamatával biztosított, s szintén folyamatként jelentkező megoldását.

Emlékeztetnem kell itt a nem antagonisztikus társadalmi ellentmondások egyik sajátosságára, mely szerint ezek megoldásához nem feltétlenül szükséges a bennük foglalt ellentétes oldalak (a vizsgált rész-ellentmondásban: társadalmi igény — gazdasági lehetőségek korlátozottsága) közötti harc kiéleződése.

Az említett ellentmondás mennyiségi változások felhalmozódásán keresztül oldódott meg, — ez a közölt adatokból, fejlődési szakaszokból kitűnik. De vajon beszélhetünk-e itt minőségi változásról, ugrásról?

Kettős válasz kínálkozik erre a kérdésre. Egyrészt: amennyiben a mezőgazdaság átalakítása kezdetén a (társadalmi méretekben) szükséges anyagi—műszaki feltételek *nem* voltak biztosítva, a folyamat végén viszont *igen*, azt kell mondanunk, történt minőségi változás. E minőségi változás, ugrás egyben az ellentmondás (ill. rész-ellentmondás) megoldódását jelentette: létrejött a magasabb szintű termelési mód által megkívánt bázis, helyreállt a termelőerők—termelési viszonyok összhangja. Másrészt azt válaszolhatjuk a feltett kérdésre, hogy minőségi ugrás a folyamatban nem történt, amennyiben a korszerű szocialista mezőgazdálkodáshoz szükséges anyagi—műszaki bázis biztosíthatósága relatív fogalom. Nincs és a jövőben sem lesz olyan állapot, amely ne kívánná meg a szakadatlan továbbfejlesztést. E válasszal azonban túlmennénk a konkrétan vizsgált jelenségen (mezőgazdaságunk szocializálásának folyamatán), így végül is az első választ kell helyesnek tartanunk.

Rá kell azonban mutatnunk a mennyiségi és minőségi változások egymásba való átmenete törvényének sajátos érvényesülésére. Mivel a szocializmusban a fejlődés

a dolgozó tömegek tudatos cselekedetein keresztül, a párt vezetésével, s a felismert objektív törvényszerűségekkel összhangban megy végbe, a mennyiségi változások felhalmozódásának folyamata szervezeten és gyorsabban játszódik le (összhangban a szocialista társadalomnak minden előző társadalmi formációnál gyorsabb általános fejlődési ütemével), s a mennyiségi és minőségi változások közötti éles szakadás is eltűnik, helyesebben meglehetősen elmosódik. A fentebb vizsgált ellentmondás megoldódásában ez nehezítette meg a minőségi változás felismerhetőségét.

A változás két típusa közötti határvonal elmosódása természetesen nem abszolútizálható, — példánk inkább arra mutat rá, hogy a szóban forgó dialektikus fejlődés-törvény a jelenségek tulajdonságainak és feltételeinek megfelelően, sajátosan érvényesült, ill. jelenik meg.

Nézzük most meg, hogy a vizsgált részjelenség folyamatában fellelhető-e a tagadás tagadásának törvénye? Meg kell jegyezni, hogy a fejlődés irányát (hiszen e törvény ezt mutatja meg) a rövidebb időtartamú társadalmi jelenségek, folyamatok jórésztében nem könnyű felismerni. Gondoljunk arra, hogy ez a törvény leginkább egy felfelé haladó spirálissal ábrázolható. Bármely görbének tetszőlegesen kis szakaszát azonban — geometriai értelemben — egyenesnek foghatjuk fel, azaz: kevésbé nyilvánul meg egy rövid szakaszon a fejlődés iránya. A tagadás tagadásának törvényét a vizsgált konkrét ellentmondás folyamatában én így látom érvényesülni: a mezőgazdaság átalakításának megkezdésekor a termelés anyagi bázisa egységes volt. Egységes, korszerűtlen és nem szocialista voltában. Ezt tekinthetjük kiinduló állapotnak, tézisnek. Ezt az állapotot tagadta az átalakítás során létrejött az az állapot, melyre az anyagi—műszaki bázis kettőssége, tehát az egység hiánya volt jellemző (kettős értelemben is: részint a mindenkori, pillanatnyi anyagi bázison egyaránt „működtek” szocialista üzemek és magángazdaságok, részint létrejöttek termelőszövetkezetek sokszor egyetlen korszerű mezőgazdasági gép, egyetlen megfelelő gazdasági épület stb., — szóval a szükséges feltételek szinte teljes hiánya ellenére is). Ez a fázis tekinthető tehát antitézisnek, tagadásnak. Végül a folyamat befejeztével az említett bázis ismétetlen és magasabb szinten előállt egységével megtörténik a tagadás tagadása, létrejön a szintézis.

Hogy a vizsgált rész-ellentmondások egy hasonló szintű, de inkább politikai jellegű ellentmondással való kapcsolatára utaljak, megemlítem, hogy a szocialista mezőgazdaság által megkívánt anyagi—műszaki bázis létrehozásának egy sajátos, ellentétes mozzanata munkásosztályunk szövetségi politikájából következett. A munkásosztálynak — és az egész társadalomnak — segíteni kellett a mezőgazdaság átalakítását, többek között a tárgyalt gazdasági, anyagi vonatkozásban. Ez objektív érdeke és igénye volt. A munkásosztálynak azonban nemcsak a szocialista útra lépett parasztek voltak osztály-szövetségesei, hanem az egész parasztság (a kulákság problémáját itt nem tekintve), tehát a mezőgazdaság nem szocialista szektorát is kénytelen volt segíteni, — jelentős mértékben a szocialista szektornak nyújtható segítség rovására. (Más kérdés, hogy a nem szocialista szektor termelése — volumenénél és különböző hatásainál fogva — társadalmunk életében szintén rendkívül fontos volt, s így támogatása mindenképpen indokolt, tudatos politikára épült). A nem szocialista szektor számára nyújtható segítséget a kisárutermelő paraszti gazdaságok kapitalista tendenciáit lekicsinylő, a szocialista átszervezés szükségességét tagadó Nagy Imre megpróbálta abszolútizálni a párt parasztpolitikáját tárgyaló Központi Vezetőségi üléseken. Jobboldali nézeteivel szemben. „A Központi Vezetőség leszögezte, hogy nincs ellentmondás a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a

kisárutermelő parasztgazdaságok támogatása között. A középparasztsággal való szövetség feltétele azonban a munkásosztály vezető szerepe, és hogy ez a szövetség a proletárdiktatúra erősítését szolgálja . . . (A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936—1962. Párttörténeti Intézet kiadványa, Kossuth, 1966. 174. old.). A fent jelzett „ellentétes mozzanat” ennek megfelelően értelmezendő, s jól rávilágít azokra az erő-összezapásokra, amelyek korlátozott gazdasági lehetőségeinken túl is befolyásolták a szocialista mezőgazdaság anyagi alapjának megeremtését.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának egy következő mozzanataként a termelés alakulását kell — ha csak röviden is — megvizsgálnunk. Az átalakítás egyik legfontosabb célja, hogy mezőgazdaságunk termelése ezáltal növekedjék. Fontos ez azért, mert enélkül a dolgozó tömegek életszínvonalának emelése nem lehetséges, de fontos azért is, mert a parasztság szocialista útra vezetésében a már létrejött termelőszövetkezetek példája — megfelelő terméseredmények, s ezeken keresztül az egyéni termelőknél magasabb jövedelem — rendkívül vonzó lehet. Ezzel szemben az MDP dogmatikus, a konkrét helyzet elemzését elmulasztó vezetői, Szovjetunióbeli tapasztalatokból azt a helytelen következtetést vonták le, hogy a termelés színvonalának visszaesése a szocialista átalakítás időszakában törvényszerű. E nézet alapján az MDP II. kongresszusa is a szövetkezetek szervezésének irraciósan gyors tempóját határozta el (megfelelő feltételek biztosítottasága nélkül), ugyanakkor nem törődött a már meglévő szövetkezetek megerősítésével. Lényegében elválasztotta egymástól az átalakítás és a termelés növelésének kérdését. E hiba — erőszakos szervezési módszerekkel, esetenként törvénysértésekkel párosulva egyrészt, s jobboldali támadásokkal másrészt — az 1950-es évek elejétől a munkás—paraszt szövetség lazulásához vezetett, s a párt és állami vezetéséből való kiküszöböléséig (ami az 1956-os ellenforradalom leverése után történt meg) nagy károkat okozott a szocialista építés ügyének.

Az MDP Központi Vezetősége 1956. júliusi ülésén — többek között a fenti hibát is feltárta, s leszögezte: a mezőgazdasági termelés fellendítése és az átszervezés egységes feladat. E határozat gyakorlati megvalósítását az ellenforradalom megakadályozta.

Az MSZMP 1957-es országos értekezlete így foglalt állást: a mezőgazdaságban legfontosabb feladatunk a termelés fejlesztése, mégpedig olyan módon, hogy közben a mezőgazdaság szocialista átalakítását is előmozdítsuk.

A kettős feladat melletti állásfoglalás, valamiért az ennek megfelelő gyakorlati politika azt eredményezte, hogy az 1959-es gazdasági évre a mezőgazdaság szocialista szektorának terméseredményei már messze felülmúlták az egyéni termelők terméseredményeit. „Az a tény, hogy az átszervezést a párt politikája alapján, önkéntesen, a parasztsággal együtt hajtottuk végre, biztosította a kettős feladat végrehajtását. Az átszervezés ideje alatt a mezőgazdasági termelés nem csökkent, sőt emelkedett. Tavaly — 1961-ben — történt meg először, hogy megközelítettük kenyérgabonából a 10 mázsás termésátlagot és túlszárnyaltuk az 1931—1940-es évek átlagát. . . az állatállomány — a szarvasmarha kivételével — nem csökkent, hanem nőtt. Különösen erőteljesen növekedett a közös állatállomány. Mindezek lehetővé tették, hogy a megye mezőgazdasága már az átszervezést követő első évben 46%-kal több árut adott a négazdaságnak, mint az előző években.” (MSZMP. MB. Archivuma 62/1/1).

A termelés alakulásával kapcsolatban elmondottakból látjuk, hogy a felhalmozódó mennyiségi változások nemcsak az egyik oldal (nevezetesen az újat, a ma-

gasabbrendűt jelentő mozzanat) erősítését szolgálják, hanem esetenként erősödhet régi, az előrehaladást gátló oldal is. Ezt a jellemvonást szokás úgy értékelni, mint a fejlődésben ideiglenesen beálló visszaesést. Valóban, itt is ilyen megállapításra juthatunk: az új megjelenése nem jelenti a régi vonások azonnali sorvadását; hosszabb rövidebb ideig ennek is lehetnek tápláló erőforrásai. A két oldal harcában végül is az új, a magasabbrendű győz. Ez történt a vizsgált mozzanat esetében is.

A mezőgazdaság szocialista átalakítását jellemző vonások, tényezők e csoportjának számos további tagját lehetne hasonlóan vázolni, — a fejlődés törvények érvényesülését illetően nagyjából hasonló eredményt kapnánk. A kiemelés azért esett az elemzett mozzanatokra, mert ezeken keresztül láttam leginkább jellemezhetőnek a vizsgált jelenség ellentmondásosságát, a fejlődés-törvények együttes hatását.

Az átszervezést — mint alapvető ellentmondást — jellemző további mozzanatok (illetve közülük néhányat) csupán felsorolok; az ellentmondás két oldala szerint csoportosítva.

Az újat „a magasabbrendűt képviselő oldalt, ellentét-párjával szembeni harcában a következő (főleg gazdasági jellegű) mozzanatok segítették: a parasztság élet-színvonalának ezen belül reálbérének, reáljövödelmének emelkedése; különböző lejáratú hitelek nyújtása, adó-kedvezmények; az állami gazdaságok gépi, politikai és egyéb segítsége; a munkásosztály és az egész társadalom segítsége mind a szervezésben, mind a termelői feladatok megoldásában a tervszerű gazdálkodás elemeinek meghonosítása; szakember képzés; háztáji gazdálkodás rendszerének bevezetése; földjáradék fizetése; állat és takarmány gazdálkodás segítése; műtrágya: öntözéses gazdálkodáshoz szükséges feltételek (pl. Keleti Főcsatorna stb.) biztosítása; kiemelkedő fontosságú idénymunkák (aratás, cséplés) stb.) munkaerővel való segítése és más tényezők. A felsorolt és fel nem sorolt tényezők hatása, hatékonysága a mezőgazdaság átalakítása során természetesen erősen váltakozó volt.

A fentivel szembenálló oldalt elsősorban az erősítette, hogy a felsorolt mozzanatok nem állandóan, nem elég következetesen és sokszor nem elegendő mértékben érvényesültek. Sokszor a helyi szervek nem, vagy nem megfelelően tudtak élni állam, a társadalom által nyújtott lehetőségekkel. Hadd bizonyítom ezt egy idézettel. „Termelőszövetkezeteink fejlődését segítik a részükre adott beruházások. A termelőszövetkezetek ezévből (1959) több beruházási hitelt kaptak, mint az elmúlt 5 évben együttevve, aminek felhasználása jó előkészítő és szervező munkát igényel. Ezt azonban nem így tapasztaltuk, mivel a termelőszövetkezetek az ez évi beruházási keretüket június 30-ig mindössze 10⁰/₀-ban használták fel. A termelőszövetkezeti építkezések lemaradásának oka a lassú tervezés, az elmaradott építkezési technika... s ezért drágák is az építkezések.” (MSZMP MB. Archivuma, 59/1/1).

Folytathatjuk a fejlődéssel szemben álló tényezők sorát pl. azzal, hogy az élet-színvonal emelkedésében jelentős visszaesések is voltak (különösen 1952-ben); a szakember szükséglet — bár kétségtelen, hogy a számuk évről-évre növekszik — ma sem mondható megoldottnak „...107 termelőszövetkezeti elnök közül egynek sincs egyetemi végzettsége, 16-nak van termelőszövetkezeti elnökképző tanfolyama...” (MSZMP MB. Archivuma, 59/1/1); az anyagi érdekeltséget egy időben (1950-es évek első fele) csaknem kizárta a begyűjtési rendszer számos hibája; a túlzott iparosítás időszakában a beruházásoknak aránytalanul kis része jutott a mezőgazdaság fejlesztésére stb.

A fenti két tényezőcsoport harcát, mint az ellentétes oldalak egymással szemben folyó harcának megnyilvánulási formáit, konkrét megjelenését kell értelmeznünk.

Egy-egy tényező erősödése mennyiségi változást jelentett a megfelelő irányban. Mivel a tényezők hatása időben ingadozó volt, (hol egyik, hol másik került előtérbe) — az ellentmondás megoldása sem lehetett egyenes vonalú; visszaesések vagy (az egymással szemben ható erők ideiglenes erő-egyensúlya esetén) pangások, stagnáló szakaszok váltakozását kell mutatnia. Ezeket keresztül vezetett az út az ellentmondás megoldásáig; az újat segítő tényezők mennyiségi felhalmozódásán keresztül a minőségi ugrásig; az egységesen nem-szocialista mezőgazdaságtól ennek tagadásán (a két szektor egymás mellett létezésének szakaszán) keresztül, az egyseges, szocialista mezőgazdaság létrejöttéig; a tagadás tagadásáig.

A tanulmány fő témáját képező jelenség (mezőgazdaságunk szocialista átalakítása), illetve az ezt jellemző alapvető ellentmondás szembenálló, egymás ellen harcoló oldalainak nemcsak anyagi—gazdasági jellegű tényezői voltak, hanem mások is. Ezek közül — következőként — az elsősorban politikai jellegű mozzanatokot kívánom vizsgálni.

Jóllehet, valamilyen rangsorolás itt sem lenne helyes, mégis egyszerűsítés kedvéért e csoportból célszerű az osztályszövetség kérdését kiemelni.

A munkás—paraszt szövetség: mindenek előtt politikai szövetség. Gyökerei, kialakulásának kezdetei a tőkés társadalomba nyúlnak vissza. Hazánk felszabadulásáért harcolva, de ezután is, a kommunista párt vezette munkásosztály nemcsak saját, hanem a parasztság osztályérdekeinek is legkövetkezetesebb harcosa volt és maradt, — gyakorlatban cáfolva meg az osztályszövetség megbontására irányuló olyan „érveket”, amelyek szerint a munkásosztálynak csupán a szocialista forradalom első szakaszának győzelmes megvívása, a hatalom megragadása érdekében van szüksége a munkás—paraszt szövetségre, s annak győzelme után a parasztságot is elnyomja majd.

Valójában a két osztály szövetsége objektív érdekeik azonosságában rejlik. Ennek felismertetése a parasztsággal, elsősorban a parasztság érdekeit közvetlenül szolgáló tevékenységgel, másrészt a nevelés, meggyőzés eszközeivel érhető el.

Ha az osztályszövetséget — a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez képest (és annak szempontjából) — mint részjelenséget fogjuk fel, rá kell mutatnunk a benne rejlő ellentmondásra. Ezt az ellentmondást, egyfelől: az osztályszövetséget kialakító és erősítő, másfelől: az ugyanezt gyengítő, aláásó tényezők — mint ellentétes oldalak egységében és harcában látom. Az egység mozzanata a mezőgazdaság átalakítását közvetlenül megelőző időben (1945—1948) volt a legerősebb. A munkásosztály ekkor az egész parasztsággal együtt vívta harcát a fasizmus maradványai, illetve a feudál-kapitalista rendszer ellen. Ennek az egységnek talaján valósult meg az agrárforradalom is. A kollektivizálás kezdetével az egység valamelyest gyengült, s előtérbe került a „harc”. Harc, sajátos értelemben: nem a munkásosztály és a parasztság között, hanem az előbb említett ellentmondás két oldala között. Ettől kezdve a két szembenálló oldal harcában hasonló „változó sikereket” látunk, mint az előbb vizsgált ellentmondás esetében.

Az egység erősítését szolgáló mozzanatokot a két osztály közös, s egyre inkább felismert céljaiban, s az ezek megvalósítására indított számos közös akciójukban jelölhetjük meg. Ilyenek voltak például: népgazdasági terveink teljesítése, az állami gépezet szocialista átalakítása, a tanács-rendszer megteremtése, a demokratizmus erősítése, a burzsoá, a marxizmus elméletét jobbról és balról támadó elméletek elleni

harc, az életszínvonal emeléséért folytatott harc, a szocialista kulturális forradalom keretében folytatott együttes küzdelem, az ellenforradalom közös leverése, a korábban felsorolt gazdasági—anyagi mozzanatok politikai vonatkozásai stb.

Az osztályszövetség gyengítését a kulákság „idő előtti” likvidálása, az ezzel kapcsolatos törvénysértések és túlzások, melyek sok esetben a középparasztot is sértették, továbbá a szocializálás során alkalmazott helytelen, gyakran erőszakos eljárások és módszerek, a gazdasági—anyagi jellegű mozzanatok retrográd jellegű csoportjának politikai vetületei, a szocializmus ellenségeinek tudatos, gyakran szervezett bomlasztó tevékenysége, a munkásosztályon, sőt a párton belül is jelentkező dogmatikus, szektás nézetek stb. Ez utóbbi megyénkben is meglehetősen sok kárt okozott az osztályszövetség ügyének. Pl. a kollektivizálás idején folytatott agitációt sokan „fölsleges udvarlás”-nak tekintették; „kemény kéz”-politikát sürgettek; mások nem az életszínvonal emelésével kívánták az átszervezést elősegíteni, hanem ellenkezőleg: „... a mezőgazdaság átszervezését . . . nálunk — Nógrád megyében — srófolással, legatyásítással szeretnék megoldani”. (MSZMP MB. Archívuma 58/15.)

Az ellentmondás két szembenálló odala (a tényezők most felsorolt két csoportján keresztül) vívta harcát, s e harcból is az előremutató oldal került ki győztesen. az osztályszövetség megerősödött. „A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése politikailag óriási jelentőségű, mert az új, szocialista parasztság kialakulása feloldja a jelenleg meglévő ellentmondásokat és örökre megbontathatatlaná teszi államunk legfőbb politikai alapját, a munkás—paraszt szövetséget; legyőzhetlenné munkás—paraszt államunkat, a Magyar Népköztársaságot” (részlet a MSZMP KB.-nak a párt VII. kongresszusán elhangzott beszámolójából. — Dr. Garamvölgyi nyomán).

A dialektikus fejlődés-törvényeknek a fenti (rész-) jelenségben való érvényesülésével kapcsolatban (a már érintetteken kívül) a következőket látjuk.

A folyamat kezdetén létezett a munkásosztály és a nem-szocialista parasztság szövetsége. A folyamat végére ez átalakult a munkásosztály és a szocialista parasztság szilárd osztályszövetségévé. Az átalakulás úgy történt meg, hogy az egység a folyamat egész tartama alatt megmaradt, sőt mindvégig domináns szerepet játszott. Mellette érvényesült a harc sajátos formája is. Ez úgy értelmezendő, hogy az egymás ellen ható mozzanat-csoportok konkrét „erőviszonyaitól” függően az egység hol szilárdabb, hol kevésbé szilárd volt. A mozzanatokot, illetve ezek hatásait, e jelenségben mint mennyiségi változások felhalmozódását értékelhetjük, s jól felismerhető a minőségi változás, az ugrás megtörténte is. Az új minőség természetesen nem megjelenési formáját illetően új, hanem tartalmi vonásaiban. A minőségi ugrás tehát nem az osztályszövetség létében, hanem annak jellegében, színvonalában. — mondhatnám minőségében történt.

A szóban forgó jelenség vizsgálatában ehhez az eredményhez más kiindulópontból is eljuthatnánk. Az ellentmondást ugyanis nemcsak az osztályszövetség léte vagy nemléte; az osztályszövetséget erősítő, illetve gyengítő oldalak viszonylatában lehet vizsgálni, hanem kifejezetten egységes, szocialista parasztság és a munkásosztály szövetségének egyik oldalról nemléte, másik oldalról objektív társadalmi szükségessége vonatkozásában is. A kiinduló pont megválasztásában az játszott szerepet, hogy — véleményem szerint — az osztályszövetség gyengítését, felbomlasztását célzó mozzanatok nemcsak a szocialista parasztság és a munkásosztály szö-

vetségével álltak szemben, hanem egyáltalában a két osztály mindenféle szövetségével: így a szövetségnek azzal a szintjével is, amely a vizsgált folyamat kezdeti szakaszán létezett.

A vizsgált folyamatban a tagadás törvényének is sajátos érvényesülését látom. Szinte azt mondhatnám: a második tagadás megvalósult anélkül, hogy előzőleg a kiinduló állapot tagadása megtörtént volna. S, ha figyelembe vesszük a mennyiségi és minőségi változásokról imént mondottakat, az csak alátámasztja ezt a gondolatot. Ami ugyanis a folyamat végén — a tagadás tagadása törvényt illetően — világosan látszik, az a „visszatérés magasabb szinten” ti. a kiinduló állapothoz.

Megjegyzem, hogy az osztályszövetség, mint ellentmondás értelmezésének korábban említett második változata esetén a tagadás tagadása törvénynek is más, a fenténél tipikusabb megnyilvánulását tárhatnánk fel.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése két ellentet-oldalára itt is (a politikai jellegű rész-ellentmondásoknál) további mozzanatok sorakoztathatók fel. Ezek egy része az osztályszövetség kérdéséhez csatlakozik, más részének önálló jelentősége (vagy önálló jelentősége is) van. Ezek: a parasztságnak az államhatalomba való bevonása, a termelőség-tervezési és az osztályszociális demokrácia, a gazdaságpolitika alakításában játszott szerep, a vezetés személyi és más problémái, a parasztság korábbi differenciáltságával kapcsolatos kérdések, a parasztság viszonya társadalmunk különböző rétegeihez, a falu és város közötti ellentmondás stb. Ezeknek a mozzanatoknak az alapvető ellentmondás fejlődésében és megoldódásában játszott szerepét a korábbi tényezőkhöz hasonlóan elemezhetnénk, s bennük a dialektikus fejlődés-törvények (együttes) érvényesülésére vonatkozóan is nagyjából egyező eredményre jutnánk.

Az alapvető ellentmondás folyamatában szerepet játszó tényezők harmadik nagyobb csoportjába az ideológiai jellegű mozzanatok, rész-ellentmondásokat sorolhatjuk.

Itt említést érdemelnek a következő tényezők: szocialista kulturális forradalmuk szerepe (ezen belül a művelődési otthon, könyvtár- és mozihálózat, a rádió általános elterjedtsége, a televízió egyre nagyobb térhódítása, az analfabétizmus felszámolása, a dolgozók különböző szintű esti és levelező iskolái, iskolai oktatási rendszerünk megreformálása stb.) a falu villamosítása és a technikai forradalom tudatformáló hatása; a maradiság elleni harc; a vallás, illetve az egyházak befolyásának kérdése; a köztulajdonhoz, a munkához való szocialista viszony; az egyéni, a termelőség-tervezési és a népgazdasági érdek összehangolásának kérdése; a mezőgazdasági dolgozók szocialista tudatának, erkölcsének, világnézetének fejlődése; a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus eszméjének terjedése stb.

E mozzanatok egy csoportba való sorolása — ha már a könnyebb áttekinthetőség érdekében csoportosítunk — feltétlenül indokolt közös jellegük miatt, egyébként azonban jelentőségükben, egymásra és az alapvető ellentmondásra (illetve annak megoldására) gyakorolt hatásukban rendkívül heterogének. Jelentős részük közvetlen, sőt egyesek többszöri áttételen keresztül érintették és befolyásolták a vizsgált jelenséget és annak fejlődését. E hatások lemérése az eddig vizsgált rész-ellentmondásoknál is bonyolultabb fejtegetésekre vezetne, hiszen a korábban tárgyaltakhoz képest több bennük a szubjektivitás; gyakran érzelmi, indulati telítettségűek.

A dialektikus fejlődés-törvények e mozzanatokban való érvényesülésének bemutatása tehát részint az előbbieknél komplikáltabb feladatokat jelentene, — részint nem vezetne újabb lényeges vonások feltárására.

Hasonló okok miatt eltekintek néhány, a mezőgazdaság szocialista átalakításában résztvevő, de meghatározó szerepet nem játszó tényező (kulák kérdés, gepállomások, állami gazdaságok szerepe stb.) tárgyalásától is.

A tanulmány bevezető részében célul tűzött feladatot ezzel, úgy hiszem, teljesítettük.

Vázoltuk a főbb dialektikus fejlődés-törvények lényegét rámutattunk e törvények együttes érvényesülésére.

Ezt követően került sor egy társadalmi — gyakorlati kérdésen, — mezőgazdaságunk szocialista átalakulásában — a fejlődés törvények jelenléte és hatása kimutatására. Ez lényegében úgy történt, hogy a vizsgált jelenség alapvető ellentmondását rész-ellentmondásaira bontottuk; ezeket jellegük szerint gazdasági, politika és ideológiai jellegű mozzanatokra csoportosítottuk, s az egyes csoportok egy-egy reprezentánsán keresztül megvizsgáltuk ezek ellentmondásosságát, az ellentmondások megoldását. Láttuk, hogy a vizsgált jelenség és részei igen bonyolultak, összetettek, de végül is mindegyikük a fejlődés dialektikus, egyetemes törvényeinek „engedelmeskedik”.

Megyénk mezőgazdaságának szocializálása alapvetően az országos átszervezéssel megegyezően történt. — a részterületeken jelentkező néhány sajátos vonásra igyekeztem rámutatni; legalábbis annyiban, amennyiben ezt a fejlődés törvényszerűségeinek feltárása megkövetelte. Ez a tanulmány természetesen nem alkalmas arra, hogy segítségével a mezőgazdaságunk kollektivizálását alaposan megismerjük, de célunk itt nem is ez volt, hanem a folyamat egy speciális megvilágítása.

A fejlődés végtelen folyamatában az elhaló jelenségek helyébe újak, a megoldódott ellentmondások helyett új ellentmondások jönnek létre. — Mezőgazdaságunkban is, napjainkban is jelentkeznek új ellentmondások. Ilyen például a társadalom egyre növekvő szükséglete és a termelés jelenlegi színvonala; a termelés tervszerűbbé tételének problémája; a szövetkezetek további megszilárdításának kérdése; az optimális gazdasági egységek kialakításának feladata; az anyagi érdekeltség fokozása; a táj-egységünknek megfelelő termelési kultúrák kialakítása, stb.

Társadalmunk — többek között — éppen e tanulmányban is vizsgált fejlődés törvények, ellentmondások időbeni felismerésével képes és kész arra, hogy mind a felmerült, mind a jövőben felmerülő ellentmondásokat népünk javára oldja meg.

Felhasznált irodalom:

Sz. Meljuhin: A szervetlen természet fejlődési dialektikája.

Dr. Garámvölgyi Károly: Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása.

Dr. Revics—Kerékgyártó—Marjanekné: Politikai gazdaságtan ábrákban és táblázatokban.

Központi Statisztika: Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága:

Salgótarján, 1964. 20 év a szocializmus útján.

Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete:

A kommunista párt szövetségi politikája 1936—1962.

A fentiekben kívül felhasználtam az MSZMP Nógrád megyei Bizottsága Archivumának a témával kapcsolatos anyagait, az MSZMP VII—VIII. Kongresszusának jegyzőkönyvét, valamint a Pártélet és a Társadalmi Szemle egyes cikkeit.

Községeink fejlődése a számok tükrében

A felszabadulás után lezajlott társadalmi—gazdasági változások a nógrádi falvakban is általános — a termelési viszonyokra és a lakosság szociális—kulturális helyzetére egyaránt kiterjedő — változásokat eredményeztek. A fejlődés, mely itt sem volt ellentmondás mentes, új gazdasági alaprendszer, a szocialista nagyüzemi gazdálkodás megszervezését kívánta meg, az ellentétek megoldása során bekövetkezett minőségi változások a falu arculatának átalakulását tették lehetővé.

Megyénk lakosságának mintegy 78 százaléka él a községekben. A kollektív mezőgazdálkodási forma megvalósítása Nógrád megyében is munkaerőfelesleget eredményezett, a felszabadult munkaerő részben a megye iparilag fejlettebb keleti részébe, részben a szomszédos megyék felé áramlott, következésképpen községeink lakóinak száma 186 ezer főre — az elmúlt öt évben közel ötezer fővel — csökkent. A nem ipari funciókkal rendelkező községek közül csak Szécsény lakossága nőtt számottevő mértékben, ugyanakkor a nagyobb — kifejezetten mezőgazdasági jellegű — falvak (Buják, Érsekivadkert, Diósjenő) lakossága az elmúlt öt év alatt átlagosan 230—300 fővel csökkent.

A FALUSI LAKOSSÁG TERÜLETI MEGOSZLÁSA

J á r á s	száma	A népesség		
		‰-os megoszlása 1960	száma	‰-os megoszlása 1966*
é v v é g é n				
Balassagyarmati	32 861	17,2	31 500	16,9
Pásztói	41 170	21,6	38 750	20,8
Rétsági	27 969	14,7	26 500	14,2
Salgótarjáni	59 346	31,1	60 750	32,6
Szécsényi	29 378	15,4	29 000	15,5
ÖSSZESEN	190 733	100,0	186 500	100,0

* Előzetes, részben számított adatok

1966 év végén — becsült adatok szerint — a falun élők mintegy 55 százaléka kereső foglalkozású, és a rendszeres jövedelemmel rendelkezők mintegy egyharmada a mezőgazdasági ágazatokban dolgozik.

Mezőgazdaságunk munkaerőhelyzetét — vonatkozik ez különösen a mezőgazdasági termelőségvetkezetekre — az „előregedés” problematikája jellemzi. Az elmúlt év végén termelőségvetkezeteinknek 25 ezer tagja volt, ezek közül 7712 fő nyugdíjas és járadékos, munkájukra csak részben lehet számítani.

Korcsoport	(1966. december 31.)		
	Tagok száma (fő)	A férfi tagok %-os megoszlása	A nő
26 éves és fiatalabb	639	2,4	2,7
27—49 éves	7 828	18,9	41,0
50—59 éves	5 642	25,0	20,6
60—69 éves	5 799	31,5	16,5
70 éves és idősebb	5 151	22,2	19,2
ÖSSZESEN	25 059	100,0	100,0

A mezőgazdaság szocialista átszervezése következtében lényegesen megváltozott a földterület szektor megoszlása. Az egyéni gazdaságok területe minimálisra csökkent, (24,1 százalékról 1,6 százalékra) ugyanakkor a mezőgazdasági termelőszövetkezetek által használt földterület közel kétszeresére — 266 ezer kh-ra — emelkedett. A megye földterületének 47,3 százaléka szántó, természeti adottságainknál fogva magas az erdő (24,3%) és a legelő (10,0%) részaránya is. A gyümölcsösként használt terület a II. ötéves terv időszakában közel 70,0 százalékkal emelkedett, új nagyüzemi gyümölcsösök telepítése révén az adott területen új növényi kulturát honosítottak meg.

A szántóföldi növények termésátlagai 1961—1965 években a növényfélések többségében magasabb, mint az előző öt évben volt. A gabonafélék termésátlaga — részben az alkalmazott korszerűbb agrotechnikai eljárások, részben a kedvezőbb időjárás következtében — 1966 évben kiemelkedően magas volt. A kapásnövények termésátlaga az előző ötéves időszakkal azonos szinten mozgott, a szálás és zöldtakarmányok termésátlaga ugyan emelkedő irányzatú, de még mindig alacsonyabb mint az előző öt évben.

TERMÉSÁTLAGOK ALAKULÁSA

Megnevezés	1956—1960	1961—1965	
		évek átlaga	
Búza	8,2	9,8	
Rozs	6,8	7,2	
Árpa együtt	8,9	9,1	
Kukorica	13,2	11,7	
Burgonya	65,6	43,0	

Kedvezőtlenül befolyásolja növénytermesztési eredményeinket, és általában a szántóföldi növénytermesztést a talajerózió. Felmérések alapján megállapítható, hogy a megye mezőgazdaságilag művelhető területének mintegy 90 százalékát évenként ismétlődő eróziós károk érik, melyek megszüntetésére mintegy 8—10 évi munka szükséges, s a munkálatok elvégzésére évente átlagosan 20—25 millió forintot lehet felhasználni.

A mezőgazdasági termények termésmennyiségének, termésátlagainak emeléséhez elengedhetetlenül szükséges a talajerő utánpótlás. A szerves trágyázás megyénkben a kívánt mértéknél jóval alacsonyabb. A szerves trágyázott terület aránya nem éri el a 10 százalékot sem. Ezzel ellentétben örvendetesen javult a megye mezőgazdaságának műtrágyaellátása. Az elmúlt évben mezőgazdasági termelősövetkezetekben egy kat. holdra 211 kg műtrágya jutott, mintegy háromszorosa az 1963. évi mennyiségnek.

Nagymértékben fejlődött a II. ötéves terv időszakában a megye mezőgazdaságának erő- és munkagépekkel való ellátottsága. A megye traktorállománya a tervidőszakban 650 darabbal, csaknem kétszeresére emelkedett. Az új erőgépek zöme nagy munkabírású univerzál- és nógrádi terepviszonyokra nagyszerűen alkalmas láncfalpas traktor. Sövetkezeti gazdaságainkban az év végén 1051 traktor dolgozott, összesen 1366 traktoregységnyi erőt képviselt. Száz kat. hold szántóterületre 88,6 traktoregység jutott, 1961 évhez viszonyítva csaknem ötszörösére emelkedett.

Az erő- és munkagépállomány növekedésének megfelelően emelkedett a géppel végzett munka mennyisége is. Termelősövetkezetekben az összes gépi munka mennyisége 1965-ben már meghaladta a 1119 ezer normálholdat, az 1960. évinek sokszorosára, a viszonylag gépesített 1963. évinek pedig mintegy másfél-kétszeresére emelkedett.

Állatállományunk az elmúlt ötéves terv időszakában kismértékben csökkent. A 100 kat. hold szántóterületre jutó számosállat az 1966. évi tavaszi állatszámolás időpontjában 31,0, a II. ötéves terv időszakában 2,3 százalékkal csökkent.

A korszerűbb agrotechnikai eljárásokat alkalmazó, egyre inkább belterjes irányban fejlődő mezőgazdaság több, képzettebb szakember alkalmazását követeli. Termelősövetkezetekben az előző év végén 82 egyetemet, vagy főiskolát végzett szakembert alkalmaztak, a termelési ágak területein dolgozó középfokú mezőgazdasági képzettséggel rendelkezők száma meghaladta a 250 főt.

A gazdasági alap fejlesztését szolgáló beruházások zömét a mezőgazdasági hozamok emelését szolgáló épületek, berendezések és egyéb létesítmények építésére használták fel. A II. ötéves terv időszakában a mezőgazdaság 783 millió forint beruházási hitelt — a hitelek csaknem egynegyedét — használta fel. 100 kat. hold szántóterületre 41 600 forint jutott.

A hozamok emelkedésével párhuzamosan emelkedett a tagság közös gazdaságból származó jövedelme is. 1965. évhez az egy dolgozó tagra jutó jövedelem meghaladta az 57 ezer forintot, mintegy másfélszerese az 1960. évinek. A viszonylag magasabb, rendezettebb jövedelmi viszonyok lényegesen bővítették a falusi lakosság áruvásárlási körét, különösen a tartós fogyasztási cikkek irányában nőtt a kereslet.

TARTÓS FOGYASZTÁSI CIKKEK FORGALMA *

Cikkek	1960	Eladási forgalom (db)		
		1963 évben	1966	1961—1966 években
Porszívó	523	857	1 340	5 615
Hűtőszekrény	180	437	1 171	3 157
Mosógép	2 689	3 202	4 413	20 572
Televízió	706	3 110	3 964	18 958
Bútor **	36 771	44 809	53 877	276 146
Személygépkocsi	19	262	280	1 107

* A megye kiskereskedelmi egységeinek forgalma

** 1000 forintban

Az előbbieken vázolt gazdasági eredmények közvetlen, vagy közvetve élet-színvonal emelő tényezőkké váltak. Az általában növekvő kulturális igények kedvező lehetőségekkel párosulva, növelték parasztságunk általános műveltségi színvonalát.

Falusi általános iskoláinkban ma kedvezőbb körülmények között folyik az oktató—nevelő munka. A körzetesítés végrehajtása után a községi iskolák többségében folyik szakrendszerű oktatás, illetve az ilyen jellegű oktatási formában részesülő felsőtagozatos tanulók aránya meghaladta a 85 százalékot. Az oktatás személyi és tárgyi feltételeinek javulását bizonyítja, hogy az egy tanerőre és az egy osztályteremre jutó tanulók száma 22,7. illetve 39,9-re csökkent. A dolgozók általános iskolái — bizonyos visszafejlődés ellenére — továbbra is népszerűek, a közel 1500 tanuló 85,6 százaléka a VII—VIII. osztályt végzik.

Kétségtől falusi oktatási hálózatunk fejlődését bizonyítja az új községi gimnáziumi hálózat, Kisterenye, Nagybatony után Karancslapujtón, Bercelen és Romhányban is szerveztek általános gimnáziumot.

A II. ötéves terv időszakában nagymértékben fejlődött a tömegkultúra egyik legfontosabb bázisa, a közművelődési könyvtárhálózat. Az 1966. év végén községeinkben száz lakosra 168 kötet könyv jutott. Községeinkben minden ötödik lakos könyvtári olvasó, az elmúlt évben egy olvasóra átlagosan a könyvállományból 82, a kölcsönzési forgalomból 187 kötet jutott.

Hasonló mértékben emelkedett a rádió és televízió előfizetők száma is.

RÁDIÓ ÉS TELEVÍZIÓ ELŐFIZETŐK SZÁMA A KÖZSÉGEKBE

Időpont	10 000 lakosra jutó	
	rádió	televízió
	előfizetők szám	
1966. XII. 31.	2031	622
1963. XII. 31.	2196	260
1960. XII. 31.	1981	32

Községeinkben működő társadalmi és állami mozik 1966. évben több mint 19 ezer előadást tartottak. Egy lakosra átlagosan 17 mozilátogató jutott.

A II. ötéves terv időszakában tovább emelkedett az időszerű kül- és belpolitikai eseményekről tájékoztató sajtótermékek terjesztett példányszáma, és előfizetőink száma.

SAJTÓTERJESZTÉS FONTOSABB ADATAI

(1965. IV. negyedév)

Megnevezés	Ezer lakosra jutó előfizető száma
Népszabadság	79,5
Nógrád	45,9

A Déryné Állami Faluszínház társulatai községeinkben rendszeresen tartanak előadásokat. 1965. évben 100 lakosra 3 színházlátogatás jutott, lényegében a korábbi évekkkel azonos.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által szervezett előadások is népszerűek községeinkben. Az elmúlt évben különböző témákat feldolgozó előadáson több mint 64 ezer falusi lakos vett részt, 100 lakosra átlagosan 34 látogató jutott.

Falusi lakosságunk társadalmi—gazdasági helyzetéről, falvaink fejlődéséről csak átfogó képet nyújthatunk. A bemutatott adatok azt bizonyítják, hogy a falu gazdasága és társadalma, élve az adott lehetőségekkel történelmileg rövid időn belül rohamosan fejlődött.

BAKONYI SÁNDOR:

Lányok, falun

1.

Vasárnap délután, ha kinézek az ablakon, látom a lányokat a művelődési terem előtt; a park fái alatt, a lépcsőkön állnak. Tíz lépcsőfok van a bejárat egyik meg a másik oldalán is. A talajviz az oka, hogy hatalmas, jól kiemelt kötömbökön pihennek a falak, elől három karcsú oszlop tartja a födémet, ha süt a nap, az oszlopok árnyéka rávetődik a lányok arcára. Az oszlopok és a homlokzati fal között mozaiklapokkal fedett nyitott előtér van, toporgó, amit két oldalról a följárat lépcsők kereteznek, eső, hó nem hull oda, de a szél szabadon surran keresztül rajta, kipirítja az arcokat.

A kis falu, szinte az ország vérkeringésétől is távol, azt mondhatnánk, hogy a világ végén van, pedig nem, naponta két buszjárat indul a járás és a megye székhelye felé, a nemzetközi műút nyolc kilométernyire kigyózik tőle. Valamikor országosan közismert ember lakott itt, bár ahol százakban írják a lakosság számát, ennek alig van jelentősége. Hónapok telnek el, mire néhány turista, vagy egy farmotoros autóbusz arra téved. Leginkább hivatalos emberek látogatják a falut, a

járás, a megye küldöttei, a körzeti orvos, a védőnő, az állattorvos, az EMÁSZ körzet-szerelője, idegent ritkán látni. Mit is keresnének itt? Akik a faluban laknak, általában jól érzik magukat ezen a vidéken, a táj szép, a távolban hegyek nyújtóznak, az erdőkben tavasszal vadrózsa nyílik, nyáron a patak tiszta vizében megmárt-hatják lábukat a gyerekek, télen vidáman szánkóznak a környező dombokon. De mindenki egyformán jól érzi-e magát a faluban? A fiatalok, a fiúk, a lányok megtalálják-e helyüket a falu közösségében? A város vonzása érezteti-e hatását?

Látom a lányokat a lépcsőkön, a fenyők alatt. Hetente egyszer filmet vetítenek a faluban, este hatkor kezdődik az előadás. Néztem a műsort, a fővárosi filmszínházakkal szinte egyidőben kerülnek ide a legújabb filmek. A lányok már kora délután kart karba öltve sétálnak az utcán, de ez a séta már valahogyan más, mint amilyen az nagyanyáink idejében volt. Nem sietnek, de nem is mennek lassan. Nem kényelmesen, kihívón róják az utat, mint régebben, hanem úgy, mintha dolguk volna, céltudatosság rejlik a mozdulataikban, pedig mindenki tudja, hogy semmi dolguk nincsen. A vasárnap délután a pihenése, a szórakozása. Talán be sem vallanák, hogy az esti előadáson kívül semmi programjuk nincs, ha valaki megkérdezné tőlük, hova mennek, minden bizonytalansággal azt felelnék: „megyünk a Veráékhoz”, vagy valami ehhez hasonlót, mert a séta nem illik céltudatosabb, gyakorlatias szellemű korunkhoz, ezt ők is érzik, titokban szégyenkeznek is, hogy haszontalanságokra fecsérlik a szabadidejüket.

Azt is látom vasárnaponként, hogy közvetlen nyitás előtt, néha már jóval korábban az általános iskolás korosztály is megjelenik a művelődési terem előtt, fiúk, lányok vegyesen, a lányok sugdolóznak, kacarásznak, a fiúk hangosak, kavicsokkal hajigálják egymást. Csak a nagylányokhoz illő, pelyhedző állú kamaszokat és a „legényeket” nem látom soha. Hol vannak a fiúk? Már szürkül, a híradó képei vetülnek a vászonra, amikor besurrannak a moziba. Honnan jönnek? A kocsmából...

A helyi tanács illusztris épületben székel. Kardos Vendel, az aranyszájú lókupec, földbérlő és nyugalmazott tisztartó kastélya volt valamikor, aki a földosztás, az államosítás idején meggyújtotta az épület négy sarkát, mondván, ebből nem esztek, koszosok, és káromkodott, mert ahhoz úgy értett, ahogyan senki a környéken. A falu összefogott, meg is verték úgy a vén lócsíszárt, hogy két hétig fektült a járási kórházban. A tüzet meg eloltották. Jószerével ez volt a falu első igazi összefogása, tökéletes „népfront”-megmozdulás, erődemonstráció, jogfosztás és hatalomátvitel. A tanácstitkár, vörösdiplomás, jó barátom, hátulgombolós korunkban együtt koptattuk az iskolapadot Mátratepölcén, ettől a bizonyos megmozdulástól számítja a falu újabbkori történetét. Elmondta azt is, onnan a nevezetesség, hogy Kardos Vendel „trónfosztása” után, a tatározás, helyreállítás közben jófajta nemes fémeket találtak a kőművesek elfalazva az épület falában, amit beszolgáltattak, de áttételesen mégis jutott belőle arra is, amire eredetileg hivatva lett volna, hiszen a falu verítéke volt benne, az oszlopos kastélyból kultúrház, könyvtár épült, a bontott anyagból iskola.

A falu kulturális centruma ma is a kultúrház. A könyvtár másfélezer kötettel rendelkezik, túlnyomórészt gyerekek látogatják, a felnőtteknek is ők kölcsönöznek. A filmeket a kultúrház nagytermében vetítik, háromszáz ember is befér oda, színpad van a helyiség előterében, hátul a gépház. Az épület télen barátságtalan, hideg. Ide járnak a lányok minden vasárnap délután. Beszélgetnek, unatkoznak, elmennek, újra visszajönnek és várnak, várnak. Mire várnak? Hogy történjen valami? Nem történik semmi.

Fél hatkor jön a pénztáros, leül az előcsarnokban, osztja a jegyeket, morgolódik magában, öreg asszony már, haja ősz, háta hajlott, állandóan a szájához kapja a kezét, amikor jegyet ad, ettől mindegyik nyálás lesz. Az épületben tsz-iroda, KISZ-helyiség, posta van még, vasárnap ezeket zárva tartják. A lányok körbejárják az épületet, a bezárt helyiségek ablakában megnézik magukat. Csinosak, olyanok, hogy a Váci utcában sem keltenének megütközést. Talán túlságosan is csinosak ehhez a poros kis faluhoz. De hol vannak a fiúk?

A kocsma, a vegyes bolt ugyanannak a földművesszövetkezetnek az üzemegei, több üzlet, vagy vendéglátóipari létesítmény nincsen a faluban, nincs hát konkurrencia sem, csak egymással versenghetnek és a tényekhez tartozik, hogy a bevételt tekintve a kocsma fejhosszal vezet. Általában férfiak látogatják.

— Hova menjenek? — kérdezi a termelőszövetkezet üzemegei vezetője. — A moziban nem szívesen ücsörögnék a gyerekek között, itt meg mindent meg lehet beszélni. Nem lát itt részeg embert hétszámra sem. Na, nem mondom előfordul, hogy becsipnek néhányan, de nem úgy... Akkor szépen hazamennek és lefeksznek. Nem lehet ám sokáig randallírozni, reggel megy a vonat; korán fekszenek, korán kelnek. Inkább a fiatalokkal van baj, gyakran elvették a mértéket. Kinyitnánk nekik akár a KISZ-helyiséget is, de lusták befűteni, így aztán itt lábatlankodnak.

— A fiatalabb korosztályok nagyrésze eljár az iparba, hétfőn megy, szombaton jön — magyarázgatja a tanácsitkár — A fiúk szinte kivétel nélkül mind ingáznak. A lányokkal más a helyzet. Női munkaerőre a munkáltatóknak csak korlátozott számban van szükségük, nem tudnak kedvükre elhelyezkedni, itt maradnak a faluban. Az egyik kezemen meg tudnám számolni azokat, akiknek sikerült valahogyan bejutni a városba, vagy a járási székhelyre. A többiek, köztük érettségizettek, várnak, a háztartásban tesznek, vesznek, vagy besegítő családtagok a szövetkezetben. Másrészük végül rászánja magát, belép a termelőszövetkezetbe. Általában csalódottak, elégedetlenek még azok is, akik a szövetkezetben már megtalálták a számításukat. Miért? A párválasztás... Tudod, ebben a faluban az anyakönyvvezető szerepét is én töltöm be, de nem emlékszem, mikor adtam össze utoljára törzsökös helyi párt. A falubeli fiúk általában nem veszik el a falubeli lányokat...

Főlébresztette a kíváncsiságomat, vizsgáolni kezdtem, milyen lehetőségei vannak a faluban az elhelyezkedésnek, a párválasztásnak. A női emancipáció lehetővé tette, a mai család strukturális felépítése szinte kötelezően előírja, hogy az ifjabb generáció, így a lányok is, ahogy keresőképessé válnak, elhelyezkedjenek. Bár keresetük többnyire saját igényeik kielégítésére fordíthatják, nincsenek ráutalva a szülők, hogy tehermentesítsék őket, de a fiatalok önállósodási folyamatának előfeltétele az önálló kereset. A fiúknak könnyebben módjukban áll élni ezzel, a lányoknak azonban, akik a szövetkezetben nem akarnak, másutt nem tudnak elhelyezkedni, nehezebb. Marad a férjhezmenés lehetősége, így ennek jelentősége nagyobb, mint városban, már csak azért is mert a falun a huszonegynéhány éves lányok „öreglányoknak” számítanak, s az egyedülálló nőknek, férfiaknak nincsen becsületük, a közvélemény elítéli őket.

2.

A falu két, egymásra nagyjából merőleges főutcából, azokból leágazó fél tucat mellékutcából áll. A nevezetes középületek a falu központjában vannak, a kulturothton a falut átszelő országúttól távolabb, egy park közepén, vén fenyőfák, gesz-

tenyefák között, a tanácsház, az iskola az út mellett, a templom a dombon, a falu szélén, a temetőtől alig kőhajításnyira van. A tanácsház épületében, hátul, óvoda működik öt női alkalmazottal. A faluban az óvodán és a szövetkezeten kívül munkalehetőség nincs. A járás székhelye, ahol szintén csak kevés alkalom nyílik az elhelyezkedésre, hat, a legközelebbi városig harminc kilométer a távolság. A vasút-állomás két és fél kilométernyire van a falutól.

Ha kinézek az ablakon, látom a lányokat. B. J. huszonhét éves, ritkán mosolyog, zárkózott természetű. Valamikor a legszebb lány volt a környéken, számtalan faluból jártak hozzá a fiúk. Azt mondják, rátarti, válogatós volt, végül pártában maradt. Lehet, hogy más oka is van annak, hogy nem ment férjhez. Ki tudja? És sorban a többiek: K. Cs. a gépipari technikum második osztályából maradt ki, most a szövetkezetben dolgozik. B. M. a gimnázium negyedéves tanulója, a városba jár, hat előtt indul, este érkezik haza. K. I. fiatal pedagógusnő, a falusi lányokkal alig érintkezik, moziba ritkán jár, huszonöt éves. L. V. az általános iskola hetedik osztályából kimaradt, dolgos, igyekvő lány, növénytermesztő, a szövetkezet mindig ott foglalkoztatja, ahol szükség van rá, kapál, kukoricát tör, vagy éppen takarít az irodán. M. M. a négy M. lánytestvér egyike, nyolc általánost végzett, nem dolgozik sehol, ő a legfiatalabb. A legidősebb lánytestvére férjnél van, szintén nem dolgozik, a közbülső lányok közül az egyik Pestre jár, a másik csemeteápoló az erdészetnél.

Folytathatnám a sort, de a többiek, egyéni különbözőségeik ellenére, munkahely, iskolai végzettség szempontjából az említettek valamelyikével azonos kategóriába sorolhatók. Tanácsitkár barátom segítségével kis táblázatot állítottam össze:

Kor- osztályok évtől évig	Össztlakosság- hoz viszonyít- va %-ban		Előzőből keresők %-os aránya		Helyben dolgozók		Eljárók		Iskolai végzettség	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	I-VIII. éretts.	
14—18	5	6	47	31	84	72	16	28	96	
18—22	6	8	89	44	24	81	76	19	77	11
22—26	2	3	97	60	48	88	52	11	92	7
26—30	4	5	99	22	71	97	29	3	86	14

Ehhez alig szükséges kommentár. Míg a 14—30 éves lányok, fiatalasszonyoknak átlagosan 39%-a dolgozik önálló keresőként, vagyis nem tanuló, vagy besegítő családtag, ebből 84% helyben, addig a hasonló korosztályú férfiak 80%-ának van állandó munkahelye, de helyben csak 57%-ukat foglalkoztatják. A női egyenjogúság egyik sarkalatos tétele az anyagi függetlenség, ehhez az elhelyezkedésnek legalábbis a lehetőségét biztosítani kell. Nem kétséges, hogy nagy feladat hárul a helyi, környéki jellegű ipatelepítésre, s nem utolsósorban a szövetkezetre, teremtsenek egyre több olyan munkalehetőséget, ahol a lányok fiatalasszonyok megfelelőképpen foglalkoztathatók. Természetesen ehhez a szociális, kulturális adottságokat szintre kell hozni, s a nők biológiai sajátosságait, a családban betöltött helyüket kell messzemenően mérlegelni. hiszen a szövetkezetben most is bárkit szívesen látnak, de:

1. Rendszeres, folyamatos munkát alig tudnak biztosítani.
2. Sok esetben sem becsülete, sem elegendő anyagi haszna nincsen az általuk végzett munkának.
3. Munkaidő, szociális, kulturális, társadalombiztosítási szolgáltatások tekintetében hátrányos helyzetbe kerülnek.

4. Speciális női munkaalkalmak teremtésére nem igen fordítanak gondot a termelőszövetkezet vezetői.
5. A szakmását, a szakirányú képzést, ami növelné a mezőgazdasági munka becsületét, egyéni, társadalmi hasznosságát és hosszabb távon elengedhetetlen feltétele a fejlődésnek, az iskolákkal ellentétben még nem szorgalmazzák kielégítően.

Ezek után a párválasztásról szólva, mintegy előzetesként, néhány mondatban, inkább csak futólag érintve a kérdésnek ezt az oldalát, papírra kívánczik, hogy a 16—30 éves férfiak helyben történő foglalkoztatásához, a faluhoz kötődésükhöz szintén jól fizető, társadalmilag megbecsült mezőgazdasági szakmákat kell a mezőgazdasági termelés minden részterületén kialakítani, ezek számát kialakítani, ezek számát szaporítani kell. Mindezt a jól megalapozott gazdasági megfontolásokon túl azért is, hogy a lakosságon belül a hasonló korosztályú férfiak és nők aránya kiegyensúlyozódjon. A párválasztás, közhely már, a fiatalok örök, nagy problémája. A városhoz viszonyítva falun a lányok ilyen szempontból sokkal előnytelenebb helyzetben vannak. Mindez egyenesen következik abból is, hogy elhelyezkedni csak korlátozott mértékben tudnak, így a szülőktől való függőségük nagyobb, s abból, hogy a helyben maradt hasonló korú fiúk száma kicsi, ezzel a választék is, így a partner kiválasztása, amit a közvélemény is befolyásol, nehéz, megalkuvásokkal terhes. Az ismerkedési, összemelegedési lehetőségek is korlátozottak. Az előljáróknak viszont városi élményekhez szokott a szemük, lenézik, lebecsülik a helybeli lányokat, de azok gyakran nem is vehetik fel a versenyt a jobb adottságok, körülmények között felnőtt, szabadabb szellemben, előítéletektől mentesebb légkörben nevelt városi vetélytársaikkal.

3.

Az utolsó két évtized jelentős strukturális, szemléleti változást hozott a falvak életében. Ha csak arra gondolunk, hogy a társasélet formái hogyan alakultak, nem nehéz megállapítani: megszűntek, vagy felbomlóban vannak a régi alakzatok. A fiatalok már nem ülnek ki a kispadra a kapu elé, a látványos séták sem közkedveltek. A „fonó”, ahol a fiatalok ismerkedhettek, kötetlenül találkozhattak, mód nyílt arra, hogy érzelmeik tárgyiasulhassanak, ma már ismeretlen. A tollfosztás, bár ma is csinálják, kényszerű szükségszerűség inkább, mint a társasélet lehetősége. Hol ismerkedjenek, találkozzanak, szórakozzanak ma a fiatalok? Nézzük, hogyan vélekednek az érdekeltek!

B. J. huszonegy éves, a járási székhelyen dolgozik: „Folyamatosabbá kell tenni a KISZ tevékenységét! Legyen minden szombaton klubest, vagy akármilyen szórakoztató összejövetel. Ugyan, nekem mindegy, de igazán bosszantó, hogy soha nem csinálnak semmit. Bál, jó, ha félévenként van, műsoros est még ritkább. Mit csinálnak, hova menjenek a lányok? Igazán nem csodálom, ha elkíváncoznak a faluból.”

Cs. Gabi tizennyolc éves, a termelőszövetkezetben dolgozik: „Kár itt akármit csinálni, kevés a fiú, akik vannak, azok sem jönnek el semmilyen rendezvényre, ha mégis. hát csak a rendetlenséget csinálják. Én el is mennék innen dolgozni a városba, de az se éri meg. Mit kereshet az ember, ha egváltalan el tud helyezkedni? Nyolcszáztól ezerkétszáz forintig, abból háromszáz az albérllet, az étkezésre, utazításokra, a legszükségesebbre elmegy a többi. Pedig egy fiatal öltözködni, szórakozni is szeretne... Meg aztán, ugyan nem kell már hozomány, de azért a holnapra is gondolni kellene!”

B. Mária gimnazista, tizenhétéves: „Akármit csinálunk, úgyis megszólnak bennünket. A bából nem kisértethetjük magunkat haza senkivel, mert hirbe hoznak vele. Ha valakivel meglátnak a kiskapuban, másnap megkérdezik, hogy mikor lesz az eljegyzés? Itt mindenki árgus szemmel figyeli a másikat, mit mond, mit csinál, kivel beszél, hova megy? Belelátunk egymás szájába. A fiúk inkább a szomszédos falvakba járnak át, mert félünk az öregasszonyok nyelvétől, tartózkodóak vagyunk, ezt nem szeretik. Azt mondják, szürkék, unalmasak vagyunk. De milyenek is lehetnénk? Amilyenek nagyanyáink voltak, olyanok nem akarunk lenni, az egy más világ volt, de úgy élni, ahogyan szeretnénk, ahhoz még nincsen merszünk.”

K. Ildikó, pedagógus: „Szinte érthetetlen, hogy a jórészt talajukat vesztett előítéletek, szokások, gátlások milyen szívósan tartják magukat a közvéleményt alkotók széles körében! De kik formálják a közvéleményt? Túlnyomóan a 35–70 évesek. Falusi viszonylatban megdöbbentő, hogy milyen kevés módjuk van a fiatal generációknak kimunkálni, érvényt szerezni saját elképzeléseiknek. A falusi életnek ma is szigorú, iratlan szabályai vannak, melyek jórésze a múltban gyökerezik, ezekhez alkalmazkodni kell, ha valaki a faluban akar maradni, ha nem akarja, hogy kiközösítsék. Végző soron ezek hatnak alakítóan a jellemekre, vagy ha pontosabban akarom kifejezni magam, bénítóan. Az elhelyezkedési lehetőségek kis számán, a társaság, a baráti kör, a partner kiválasztásának nehézségein kívül ez a másik oka a faluból elvagyódásnak, a szabadabb, korlátozatlanabb élet vonzása, amit a város jelent.”

Igen, a vágy a kultúraltabb, változatosabb, felszabadultabb, korlátozatlanabb (nem felelőtlenebb) élet után, fontos motiváció, de ennek az életnek a feltételeit mégis csak falun kell megteremteni. Az elhelyezkedés problémáira, mikéntjére, hogyanjára, is ilyen szinten kell megoldásokat találni. Pártunk tízéves politikája, a legutóbbi kongresszus határozatai is, mind gazdaságilag, mind kulturális vonatkozásban ilyen irányban ösztönöznek tovább, olyan realitásokra épülnek tehát, melyek a szocializmus felépítésének jelenlegi szakaszában, az egyén és társadalom közös érdekében, a fejlődés meggyorsítását, a már rendelkezésünkre álló lehetőségek jobb kihasználását, újak, s újabbak feltárását, gyümölcsöztetését követelik életünk minden területén.

Ha szűkítjük a kört, s csak a vázlatosan érintett munkalehetőség, párválasztás kérdéseire, összefüggéseire, a falu kulturális emelkedésére, az együttélési normák felfrissítésére, a falusi társasélet új formáinak kialakítására, megszilárdítására gondolunk, akkor is komoly feladatok várnak a népművelésre, az ismeretterjesztésre, a gazdasági vezetésre. Munkánk velejárója, hogy időnként felmérjük az utat, amit megtettünk, viszonyítjuk ahhoz, ahonnan elindultunk, eredményeink jelentősek, de nem árt néha, mondhatnám azt is, hogy rendszeresen, számot vetni azzal is, ahol az adott pillanatban tartunk, ennek reális kimunkálása a további haladás legfontosabb előfeltétele, ehhez minden adalék hasznos lehet, még akkor is, ha a vidéki élet minden területére nem vonatkoztatható általános érvényűen, ha bármilyen csekély súlyú is.

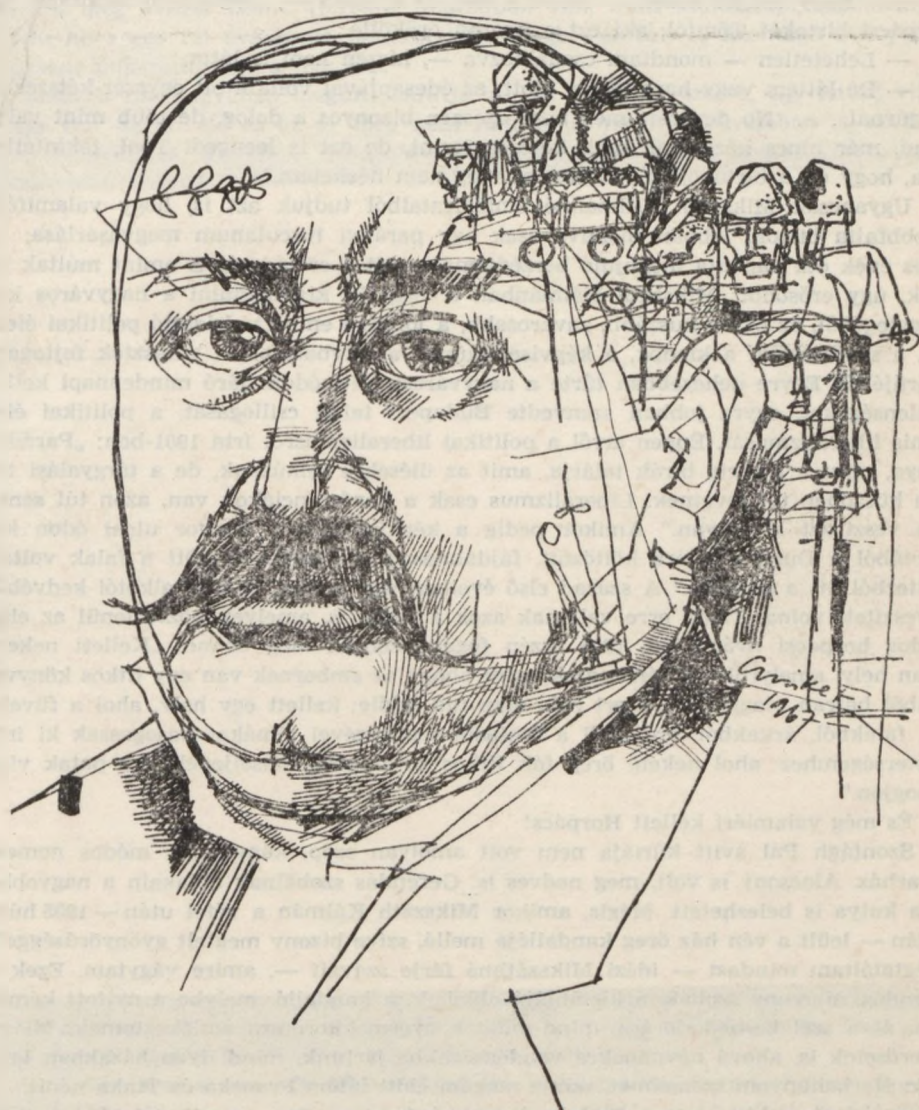

Pataki József. Rajz

HAGYOMÁNY

---

120 éve született Mikszáth Kálmán

Mikszáth Kálmán horpácsi szerződése

Mikszáth Kálmánné visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy 1904 egyik szép novemberi napján a következő párbeszéd zajlott le közte, és a képviselőházból úgy déltájon a Reviczky-téri lakásba hazaérkező férje között:

„— Nagy úságot hozok — mondta még az ajtóban —, megvettem Szontágh Pál horpácsi birtokát Tónitól, aki ezt e nyaron örökölte.

— Lehetetlen — mondtam csodálkozva —, hiszen nem is látta.

— De láttam vagy harminc év előtt, az édesapjával voltam ott egyszer-kétszer az öregúrnál . . . No de azért még nem egészen bizonyos a dolog, de több mint valószínű, már nincs közöttünk csak kétezer forint, de ezt is leengedi Tóni, tekintettel arra, hogy én a birtokot ez idő szerint meg nem nézhetem.”

Ugyancsak Mikszáth Kálmánné emlékirataiból tudjuk azt is, hogy valamiféle kisebbfajta birtok, jobban mondva csak egy parányi tusculanum megvásárlása, a 90-es évek óta naponta megújuló beszédtemája volt a családnak. S amint múltak az évek, úgy erősödött Mikszáth Kálmánban a vágy is, kiszabadulni a nagyváros környetegeből, az egyre kuszább, zavarosabb, a jóízlesű embert elriasztó politikai életből, a szerkesztők, a kiadók, a képviselőtársak, az elvbarátok, a választók fojtogató gyűrűjéből. Egyre nehezebben tűrte a nagyvárosi életmóddal járó mindennapi kellemetlenségeket, egyre jobban szenvedte Budapest talmi csillogását, a politikai élet hamis liberalizmusát. Éppen erről a politikai liberalizmusról írta 1901-ben: „Parádés gúnya, mint a francia bírák találja, amit az ülésekre felhúznak, de a tárgyalási terem küszöbén túl levetnek. Liberalizmus csak a konferenciákon van, azon túl senki sem veszi azt komolyan.” Amikor pedig a képviselőház a Sándor utcai ódon kis palotából a Duna partjára költözött, fájdalmasan megjegyezte: „Ott a falak voltak malterből jött politika.” A század első éveiben úgy érezte, mintha alkotói kedvéből is veszített volna. Talán erre vallanak azok a sorok is, amelyek közvetlenül az első boldog horpácsi nyár után, 1905 őszén fogalmazódtak meg benne: „Kellene nekem olyan hely, amelyről csak én tudjak, mint ahogy az embernek van egy titkos könyve, amiből bátran plagizálhat, mert más nem tud felőle; kellett egy hely, ahol a füvek-ből, falakból, árkakból, erdőkből a fantázia segítségével témákat hasogassak ki írói mesterségemhez ahol nekem: öreg fák titkos suttozással meséljenek, s a patak víze locsogjon.”

És még valamiért kellett Horpács!

Szontágh Pál avitt kúriája nem volt amolyan szép, kényelmes, módos nemesi udvarház. Alacsony is volt, meg nedves is. Gerendás szobáinak ablakain a nagyobb-fajta kutya is beleshetett. Mégis, amikor Mikszáth Kálmán a vétel után — 1905 húsvétján —, leült a vén ház öreg kandallója mellé, szíve bizony megtelt gyönyörűséggel: „Megtaláltam mindazt — idézi Mikszáthné férje szavait —, amire vágytam. Ezek a gerendás, alacsony szobák, a kistáblájú ablakok, a kandalló, melybe a nyitott kéményen át a szél be-bedudorász, mind-mind a gyermekkoromra emlékeztetnek. Mi is, ismerőseink is, ahová névnapokra vendégségekbe jártunk, mind ilyen házakban laktunk. Ha behunyom szememeimet, szinte magam előtt látom Francka és Tinka nénit, a jóságos két öreg kísasszonyt. Gedulyné nagynénémet, az öreg nagytiszteletű asszonyt, amint gyöngéd kezével boglyas fejemet simogatja. Látom édesanyámat fehér főkötőjében, mint tipeg ki a konyhába, hogy nekünk bőséges lakomát készítsen . . .”

Ezekhez a sorokhoz tán nem kell kommentár. A megfáradt, meghajszolt ember — és Mikszáth Kálmán ötvennyolc esztendő s kora ellenére nagyon is az volt —, ez idő tájt talán többit foglalkozott gyermekkorával, mint a jelenel. Szontágh Pál kúriájában ismét gyermekkorát vélte megtalálni. Ezért esett választása éppen Horpácsra, és ezért ütötték nyelbe oly hirtelen az adásvételi szerződést — szinte látatlanban — a birtok megtekintése nélkül.

Van azonban még egy motívum, amely feltétlenül amellet szól, hogy a horpácsi birtokot meg kellett venni. Horpács Nógrádban van, mint szülőfaluja, Szklabonya. A falu neve egy fél évszázada összeforrt Szontágh Páléval, és Szontágh Pál pedig valóságos mikszáthi figura maga is.

Madách Imre egyetlen meghitt barátja, az író szavaival szólva, egy letűnt világ alakja volt ugyan, de ez az úr még nem járatta le magát. Megyéjében is, ország-szerte is becsülték, tisztelték. Huszonhét esztendő s sem volt még, amikor Libetbányát az 1847-ben összeülő utolsó rendi országgyűlésen képviselte. 1848-ban a magyar kül-ügyminisztérium szolgálatában állott és nagy szerepe volt abban, hogy Bem tábornok Bécsből Magyarországra szökhett. Mint Szalay László futárja, részt vett a frank-furti birodalmi gyűlésen, aztán megülte Olmütz börtönét; 1867 után pedig vagy negyedszázadig tagja volt minden parlamentnek. 'Hasznos embernek ismerték, az is volt. Madách Imrével még a pesti egyetemen kötött holtig tartó — termékeny — barátságot. Életének utolsó éveire Horpácsra vonult vissza. Itt élt bölcsen, magányosan; birtokait érbeadta és el-eltűnődött a változékony időközön. Amikor nyolcvannégy-esztendő s korában, 1904 június 14-én meghalt, a fiatalabb nemzedék már nem ismerte. Egyetlen örököse, unokaöccse, Szontágh Antal nem tudván a birtokkal mit kezdeni, áruba bocsátotta. Nem is tehetett egyebet, az örökhagyó oly mértékben megterhelte azt a parányi birtokot, hogy a bekebelezett összeg kamatai is tekintélyes summára rúgtak.

Az alábbiakban betűhíven közöljük az adásvételi szerződést, amelyet igen gyorsan, 1904 november 26-án Budapesten kötöttek meg:

ADÁSVÉTELI SZERZŐDÉS!

I koronás okmánybélveg

A melyet egyrésztől Dr. Szontágh Antal mint eladó, másrésztől Mikszáth Kálmán és neje szül. Mauks Ilona mint vevők a következőképpen kötöttek meg:

1. Dr. Szontágh Antal ezennel eladja a Horpács községben és Berki pusztán, Nógrád-megyében fekvő összes ingatlanait, a melyek a horpácsi 2-ik számú telek-jegyzőkönyvben 10.11/151. 154, 155, 156, 158, 159, 160, és 161./, 239, 240, 241, 242., 12, 145, 13 /:140, 143, 144, 147./, 233/234, hrzi számok alatt és a berki pusztai 44 számú telekjegyzőkönyvben 163, 170, 233, 164, 169, 136, 165 és 168 hrzi számok alatt felvéve, úgy amint azokat birta, vagy birni jogosítva volt, minden tartozékaival együtt Mikszáth Kálmánnak és neje szül. Mauks Ilonának, akik az említett ingatlanokat ezennel megveszik.

Megállapítják a felek, hogy az adásvétel tárgyai mindazok az ingatlanok, a melyeket dr. Szontágh Antal a megjelölt helyeken bír, vagy birni jogosítva van, akár előfordulnak azok a telekkönyvi megjelölésben, akár nem.

2. A vételárat a szerződő felek 136,000 kor-ban azaz Százharminchatezer koronában határozzák meg, a mely akként nyert a szerződés aláírásával egyidejűleg teljes kiegyenlített, hogy a vevők átvállalják az adásvételi tárgyaira a balassagyarmati takarékpénztár javára bekebelezett 100,000 kor, azaz Egyszázezer ko-

rona tartozást, és letették a vevő részére a szintén alulírott Dr. Tóth Béla ügyvéd kezéhez az alábbi rendeltetéssel a pesti hazai első takarékpénztár könyvecskéjére elhelyezve 36,000 kor-át, az Harminczhatezer koronát.

Minthogy a vételárat ezek szerint a vevők egészen kifizették, az eladó ezennel feltétlenül beleegyezik, hogy az adásvétel tárgyaira a tulajdonjog a vevők javára telekkönyvileg bekebeleztessek. —

3. A balassagyarmati takarékpénztárnak az előbbi pontban említett 100,000 korona követelése tekintetében a vevők kötelezettséget vállalnak arra, hogy azt a nevezett takarékpénztárnál saját tartozásukként át fogják vállalni és szavatolnak azért, hogy e tartozás sem tőke, sem 1905 április 1-e után kamatok tekintetében az eladó fizetés ne terhelje. A mondott időpontig az eladó a kamatokat kifizette, a mi alább nyer elszámolást az ugyanaddig az ideig járó haszonbérnél.

4. A dr. Tóth Béla kezeihez letett 36,000 kor-ás takarékpénztári könyvecskére nézve, előrebocsátva, hogy az adás-vétel tárgyait a most tárgyalt 100,000 koronán és a horpácsi 2-ik számú telekkönyvben 1/A alatt bekebelezett 400 p.frton kívül más adóság nem terhelheti s az eladók azok igény és tehermentességéért szavatossággal tartozik — a szerződő felek közösen abban állapodnak meg és Dr. Tóth Bélát oda utasítják, hogy ezt az összeget az eladónak csak abban az esetben adhatja ki, ha jelen szerződés alapján a vevők tulajdonjogának bekebelezése iránti kérvény benyújtása előtt a telekkönyvi hatóságnál arról győződik meg, hogy a bekebelezésnek sem tkvi akadály nincs, sem olyan teher bejegyzése nem történt, vagy nem kéretett, amely e szerződés szerint a vevőkre át nem száll és a 36,000 kor-ból nem fedezhető. Továbbá arra utasítják dr. Tóth Bélát, hogy a vevők javára a tulajdonjogot csak akkor kebelezetheti be, ha e szerződés az alábbiak értelmében feltétlenné vált. A mennyiben a vevőket nem terhelő adóságok összege a 36,000-kor-ból fedezhető, azokat köteles dr. Tóth Béla az eladó költségére és veszélyére kifizetni és a telekkönyvben haladéktalanul törölni. Ezek után a fennmaradó összeget is azonban csak akkor adhatja ki az eladónak, ha az eladó igazolja, hogy az ingatlanokat a mai napig terhelő kö zadók kiegyenlítették és más olyan termékszertű tartozás sem áll fenn, a mely az ingatlanokat tkkvi bejegyzés nélkül is terheli. Továbbá ha igazolja, hogy az említett 400 p frtról szóló tartozás kifizetését bizonyító nyugtát a vevőknek átadta. —

Ha ellenben dr. Tóth Béla arról győződik meg, hogy a tulajdonjog bekebelezésének feltétlen elrendelését telekkönyvi akadály meg hiúsíthatja vagy a vevőket nem terhelő igények és terhek, beleértve a bejegyzés nélkül is terhelő köztartozásokat és a fenti 400 p.forintot és mindezek járulékait, továbbá a tehermentesítés költségeit, a 36,000 kor-ból nem rendezhető, a tulajdon bekebelezés iránti kérvényt be nem nyújthatja és ez esetben a 36 000 kor-ról szólól betéti könyvet tartozik a vevőknek azonnal visszaadni, akik ez esetben jogosítva vannak a szerződéstől visszalépni, úgy mintha ez meg sem köttetett volna.

Dr. Tóth Béla köteles a fentiek értelmében a vevők tulajdonjogának telekkönyvi bekebelezését attól számított 3 napon belül megkísérelni, amint e szerződés az alábbiak szerint feltétlenné válik. —

5. A vevők a horpácsi 2-ik számú telekjegyzőkönyvben C. 3. alatt bejegyzett szociálm i jogot és egyéb b bñnki evang lelkész és tanító javára bekebelezett kötelezettséget ezennel magukra vállalják.

Az ingatlanokra nézve a néh. Szontágh Pál javára szóló bekebelezések törlését, miután Szontágh Pál meghalt, a vevők magukra vállalják, ellenben az eladó szavatol azért, hogy néh. Szontágh Pál életfogytaig illetett járandóságok hátrálékban nincse-

nek, s e czimen a vevőket fizetés nem terhelhet. Ehhez képest e körülményt dr. Tóth Béla előtt az előbbi pont rendelkezései értelmében igazolni tartozik az eladó. —

A dr. Szontágh Pál életében való elidegenítési tilalom, mint tkvi akadály szintén az előbbi pont szerint bírálendő el és így ennek elhárításáról a tulajdonjog bekebelezése iránti kérvény benyújtásakor az eladó köteles gondoskodni. —

6. Az adásvétel tárgyai 1905 október hó 1-ig haszonbérbe vannak Csillag Soma horpácsi lakosnál. A haszonbérleti szerződést a vevők ismerik és azt ezennel átvállalják.

A haszonbérlet az 1905-évi április hó 1-ig járó félévi haszonbért az eladónak már kifizette, s ez aképpen számoltatik el, hogy viszont a vevők által átvállalt 100,000 kor. utáni ugyan-e napig kifizetett kamatok a felvett haszonbérbe beszámíttatnak s e kölcsönös követeléssel a szerződő felek e czimen való igényeiket kielégítettnak tekintik. Az ingatlanokat egyébként a vevők, a mennyiben a szerződés feltétlenné válik, a mai naptól számított tíz nap mulva veszik birtokukba, úgy azonban, hogy az ország közterhek ez esetben már a mai naptól fogva terhelik őket.

7. A szerződés az eladót feltétlenül kötelezi. Ellenben a vevők jogosítva vannak attól abban az esetben visszalépni, ha Csillag Soma haszonbérlet vonakodnék az említett s folyó évi szeptember 25-én kelt haszonbéri szerződést a vevőkkel két évre, vagyis 1905 október 1-étől 1907 évi október 1-ig változatlan feltételek, de legalább 6.000 kor. szóval hatezer korona tiszta haszonbér mellett a mai naptól számított 10 nap alatt meghosszabítani.

A mennyiben Csillag Soma erre nem hajlandó, a vevők visszalépési jogukat az említett tíz napon belül kötelesek gyakorolni, miután különben a szerződés feltétlenül kötelezni fogja a vevőket.

8. A szerződéssel járó bélyeg és illeték, valamint tulajdonjog bekebelezési költségek, beleértve a kincstári vagyonátruházási illetéket is, a vevőket terheli.

9. Netaláni perek esetére a szerződő felek a sommás eljárást és bármely budapesti bíróság illetékességét kötik ki.

E szerződést a felek két eredeti példányban állították ki, s egyik az eladó, másik a vevő kezén van.

(Kéirással:)

A Dr. Tóth Béla által átvett s a pesti hazai első takarékpénztár józsef-ferenczvárosi fiókja által a mai napon 36,000 król kiállított könyvecske száma ez: folyó szám: 48906 sorozat C. 2. tőkekönyv C. 2. XLIX.

Kelt Budapesten 1904. november hó 26-án.

Előttünk:

Dr. Okolicsányi Géza
mint tanú

ifj. Mikszáth Kálmán
mint tanú

Dr. Szontágh Antal
mint eladó

Mikszáth Kálmán
Mikszáth Kálmánné
szül. Mauks Ilona
Dr. Tóth Béla

M. T. A. Kézirattára Ms 10.053/1.

A szerződés ismeretében vizsgáljuk meg azt is, hogy a rideg jogi formulák mögött miképpen rajzolódik ki előttünk az egész horpácsi birtokvásárlási ügy, amelynek aztán oly nagy jelentősége lett Mikszáth Kálmán életének utolsó fél évtizedében.

Elsősor is az tűnik fel, hogy mint mondtuk, a szerződést igen hamar, a Szontágh Antallal való képviselőházi találkozás után körülbelül két héten belül kö-

tölték meg. Ez magyarázza azt a tényt is, hogy míg az eladót a szerződés feltétlenül kötelezi, addig a vevőket — Mikszáth Kálmánt és nejét —, több, igen pontosan meghatározott körülmény (tehermentesítés, a haszonbérlet ügye) feljogosítja arra, hogy a szerződést záros határidőn belül meg nem történtté nyilváníthassák. Ebben a kérdésben Szontágh Antal kétségtelenül igen engedékenynek és előzékenynek mutatkozott Mikszáthékkal szemben, magatartásának okát abban kell keresnünk, hogy nyilván maga is belátta, nem csekély dolog egy birtokot úgy megvásárolni, hogy azt a vevő harminc éve látta utoljára, és akkor sem a jövődő gazda szemével. Való tény az, hogy Mikszáth Kálmán a szerződés megkötése után fél évre, 1905 husvétján látogatót el először Horpácsra.

Az adásvételi szerződés nem nevezi meg sem a vétel tárgyait, sem a birtok nagyságát. Mikszáth Kálmánné egyik későbbi, valószínű csak a maga használatára készített feljegyzéséből azonban pontosan rekonstruálhatjuk a horpácsi „grund” nagyságát is. E feljegyzés a következőképpen kezdődik: „Jövedelmim: 1. Horpács községben 400 m. hold Puszta Berkiben 100 m. hold, Borsosberényben 300 hold földbirtokom . . . 2. Borsosberény határában, Szomolya pusztán kövecses hegyoldal, fiatal fákkal beültetett erdőterület, mintegy 300 m. hold, csak mint vadászterület használható . . . 3. Önkezelésben fennmaradt Horpácson cca 10 hold.” Ezekből az adatokból világosan kitűnik, mekkora volt Szontágh Antal öröksége. A borsosberényi földeket és a szomolyai erdőszt Mikszáth ugyanis 1910-ben az ismert okok miatt, állami ajándékképpen kapta. Valamicske földet vásárolt is Horpács határában. Az eredeti birtok tehát, amelyre a szerződést megkötöttek, 300—350 magyar holdat tett ki.

Az adásvételi szerződésből az is kitűnik, hogy a vétel tárgyai 1905 október 1-ig haszonbérben ki vannak adva Csillag Soma horpácsi akosnál. Mikszáth nem szándékozott maga gazdálkodni, s ezért a szerződésben kikötötte, hogy az csak akkor válik érvényessé, ha Csillag Soma az eddigi feltételek mellett hajlandó a haszonbérleti szerződést újabb két esztendőre meghosszabbítani. Mind az adásvételi szerződés, mind az újabb haszonbérleti szerződés a M. T. A. Kézirattárának birtokában van. Ezt a haszonbérleti szerződést négy nappal az adásvételi szerződés után, 1905 november 30-án kötötték meg. Ebből a szerződésből kitűnik, hogy Szontágh Antalhoz hasonlóan Csillag Soma is igen engedékeny az íróval szemben. A kúriát és a 11 hold belsőseget kivéve nem két, hanem hat esztendőre, tehát 1911 október 1-ig bérbeveszi a Szontágh Antaltól megvásárolt egész birtokot, évi 6.000 korona haszonbér mellett, s ezt az összeget évi négy egyenlő részletben október, január, április és július hónap első napján fizeti meg.

Csillag Soma szinte ünnepélyes ígéretet tesz a szerződésben arra, hogy jó gazda módján kezeli a birtokot. „A gazdálkodás rendszerére nézve a szerződő felek abban állapodnak meg, hogy a haszonbérlet a földeket rendes gazdálkodás mellett tartozik használni és azok művelési ágain nem változtat.” A családi emlékezés úgy tudja, hogy Csillag Soma valóban jó gazdának bizonyult, nem uszorázta ki a földeket és mindenben betartotta vállalt kötelezettségeit.

Van a szerződésnek még egy pontja, amely egy kis magyarázatra szorul, s ez a birtokra bekebelezett szolgalmi jog, amelyet Mikszáth Kálmán magára is kötelezően ismert el. Már Szontágh Pál kegyura volt a banki evangélikus községnek. Ez a kegyuraság azzal járt, hogy Szontágh tartozott a banki lelkésznek és tanítónak évente bizonyos mennyiségű gabonát juttatni, husvét másnapján és István napkor kúriáinak egy helységét istentiszteletre átengedni. Ezt a szolgalmi jogot, a bekebelezeti kötelezettséget Mikszáth magára vállalta. Erdemes megjegyeznünk, hogy a fenti két napon messzi földről érkeztek szekereken a vidék szórvány luteránusai, a jó öreg palócok.

CSONGRÁDY BÉLA:

Mikszáth Kálmán és a szomszéd népek irodalma

1.

Az irodalomtudomány berkeiben jártas olvasó az utóbbi évek óta egyre többször találkozik olyan tanulmányokkal, cikkekkel, elvi fejtegetésekkel, avagy éppen gyakorlati bizonyításokkal, amelyek az összehasonlító irodalomtörténet problémaköréből merítik tárgyukat. Nem véletlen, hogy az irodalomtudománynak ez a területe napjainkban az érdeklődés középpontjába került. A nemzeti irodalmak fejlődése ugyanis nem érthető meg a vele rokon irodalmak ismerete, a velük való állandó összehasonlítás, a köztük lévő kapcsolat tekintetbe vétele nélkül.

Lényegében az újkori a mai kultúrnépek minden irodalma valamiképpen kapcsolatban van egymással és fejlődésük e kapcsolatok közepette ment és megy végbe. Reálisan léteznek azonban a nemzeti irodalmak olyan csoportjai, amelyek a fenti kritériumok alapján egységbe foglalhatók. A magyar irodalom a kelet-európai irodalmak egyike. Szláv (cseh, szlovák stb.) és nem szláv (pl. román), dunai (szerb, horváth stb.) és nem dunai (orosz, lengyel stb.) irodalmak egyaránt tartoznak ide. Könnyű bizonyítani, hogy a kelet-európai irodalmaknak nemcsak ma van a közös szocialista törekvések révén egymással rokon, hasonló arculata, hanem múltbeli fejlődési útjukban is számtalan rokon, párhuzamos vonás van, amelyek megengedik, sőt megkívánják hogy egy közös és külön kelet-európai irodalmi fejlődésről beszéljünk az európai irodalom történetének nagy egészén belül.

A komparatívizmus újjászületése a marxista irodalomtudományban lehetővé teszi a magyar írók kelet-európai, leszűkítve szomszédnépi kapcsolataink újszerű feltárását is. Mikszáth Kálmán születésének 120. évfordulója adta az ösztönzést, hogy a közismert életpálya adatai mellé ízelítőül összegyűjtsünk egy fejezetnyit az író rendkívül gazdag kapcsolataiból.

2.

Szklabonya szülötte, a Tót atyafiak és A jó palócok írója már a „görbeországban” két világot fedezett fel: két nemzetiség találkozott hegyekkel zsúfolt szülőföldjén, nyelvek és kultúrák érintkeztek egymással. A szlovák folklór hatása írásaiban is jelentkezik. Egy-egy hőse az író gyermekéveiből lép elő az emlékezés mesefüggönyébe burkolva. „Olej Tamás, a brezinai bacsa, vagy Lapaj, a híres dudás, első ízben biztosan szlovák pesztonkájának a meséiben kelt életre. A kis Kálmán fénylő szemekkel hallgatja a szlovák mindákat legendákat, elkiséri nagyapját a luteránus templomba, a harmadik faluba, ahol a hívők szlovákul imádkoznak a csontfedelű, csatos bibliából, és a pap szlovákul prédikál. Lehet, hogy ebben a nógrádi templomban hallotta először a süket kovács mély és férfias baritonját, akiről hosszú évek után megírja legpompásabb elbeszélését: Prakovszky, a süket kovácsot.

Még ott Nógrádban vagy Zólyomban, megyei hivatalnokoskodása idején találkozhatott olyan kuruzslókkal, mint a köbökúti Sztrelnyik Matyko, aki helyre tudta hozni a törött lábakat, meg tudta gyógyítani a kutyaharapást és mindenféle kuruzsláshoz értett. Valahol a Fátrában vagy a Gyömbér vad lejtőjén láthatott egyszer

egy száz éves szlovákot, akiből a mindentudó Chrobák, a Lohinai fú című elbeszéléseinek szlovák apója lett, s aki a tapasztalt szolgabíráknak a maga éberségével tanácsokat s ötleteket ad.

Kimeríthetetlen a szlovák alakok sora, róluk a legmelegebb szeretettel ír. Ott van a Noszty-fiú esete Tóth Marival című regényében Kozsehuba, a főispánságra törő hétszilvafás szolgája, aki találékonyágban túlesz a gazdáján, s akinek megbocsátjuk a kujonságot és az apróbb csínyeket, mert senkinek sem ártanak. Vagy ott van Vidonka a Különös házasság-ban, a mindenható Dóry báró jobbágya, ez az univerzális koponya, bonyolult gépek feltalálója, ez az áldott tehetség, akit a feudális rend lelki és testi rabszolgaságban tart, mint a cári rezsim a maga zseniális muzsikjait.

Az is megtörténik, hogy egy-egy ötletes szlovák túljár a magyar urak eszén, mint pl. Filcsik István, az agyafúrt csizmadia a Horváth Ferenc alispánén és Holéczy jegyzőén a Krudy Kálmán csínytevéséi című elbeszélésében.”¹

Érdekes megemlíteni, hogy a szlovák irodalom ismert magyarországi kutatója, Sziklay László a mikszáthi anekdótizmus forrásait is határainkon túl véli felfedezni. Jan Kalinciáról szólva írja: „Epikus anyagának javarészt éppen úgy az anekdóta a forrása, mint ahogy a XIX. század sok magyar elbeszélője is az anekdótakincsből merít. Ezzel kapcsolatban csak azt tartjuk szükségesnek elmondani, hogy a jóval későbbi, már egészen más irányt képviselő Mikszáth A becsületbírák előtt című elbeszélésében a Tisza Kálmán korabeli választásokkal kapcsolatban mondja el ugyanazt az anekdótikus esetet, mint ami Kalinciaknál Besenovsky és Lehoczky között történt: a megyei aljegyző nála is csak azzal a feltétellel kapja feleségül az alispán lányát, hogy képviselővé választatja magát Pálffy gróf helyett.”²

A szlovák irodalmi közvélemény nagyra értékeli Mikszáth művészetét. Az Irodalmi Szemle 1960-ban Mikszáth halálának 50. évfordulója alkalmából A mi Mikszáthunk címmel két emlékbeszédet is közölt. „Bármilyen összefüggésben beszélünk Nógrádról, a magyar irodalom nagy elbeszélőjének szülőföldjéről, a különböző korszakok itt született neves szlovák írói — Buhoslav Tablic, August Horislav Skultéty, Bozena, Slanciková, Timrava — mellett sohasem mulasztjuk el megemlíteni e vidék nagy szülőtteit, Madách Imrét és Mikszáth Kálmánt... Mikszáth esetében azonban nem csupán külsőséges kapcsolatokról van szó, amelyek Szlovákiához és népéhez fűzték. Műve szervesen egybekapcsolódik a szlovák nemzet életével és irodalmával. Elég ha végiglapozzuk a múlt század második felében és e század elején megjelent szlovák folyóiratokat: a Národnie novinyt, különösen pedig a Slovenské novinyt, a Vlast, a Svetet, valamint a kalendáriumokat... Lefordították és kiadták nagyobb munkáit is pl. a Lohinai fú-t (Daniel Bachát fordította le 1886-ban), A jó palócok-at (fordította S. Cambel Danielovic 1911-ben), a Szent Péter esernyőjét (fordította Hana Gregorová 1911-ben).”³

Hasonló gondolatokat fejteget Emo Bohun a Beszterce ostroma 1949. évi szlovák kiadáshoz írott előszavában: „... számunkra, szlovákok számára Mikszáth műve a széthullani kezdő, hanyatló világnak igen érdekes kordokumentuma. Műveit olvasva még jobban tudatosíthatók a fejlődés kérlelhetetlen történelmi törvényszerűségei. A szlovák nép, amelynek egészséges gyökereit ő is fellismerte, és helyenként igen lelkesen értékelte is, itt maradt, és saját törvényszerűségei szerint fejlődik tovább, míg az osztály, amelyet ostromozott ugyan, de amelyhez azért mégiscsak ragaszkodott némi melankóliával, szétszóródott, eltűnt.

Jó lesz tehát, ha a szlovák olvasóközönség fordításban megismeri Mikszáthnak néhány legfontosabb művét, részben azért, mert olyan tehetséges író rutinjával vannak megírva, aki ragyogóan tudja megrajzolni világának legkitűnőbb alakjait, részben pedig azért, mert így tudjuk ellenőrizni az osztályellentétek sajátos légkörét.

További műveiből — amelyek a „Tyzden”-könyvtár további köteteiként kerülnek majd kiadásra — a „Noszty-fiú esete Toth Matival” című regényét említtük . . . További regénye a „Különös házasság”. A XIX. század elejének, két befolyásos zempléni családnak a széles tablója ez, alakjai csaknem minden társadalmi osztályt képviselnek . . . A sorozatban ott lesz „Mácsik, a nagyerejű” is. Kalinciak Restaurációjának mintegy kiegészítése . . . Végül ebben a sorozatban mutatjuk be Mikszáth kalandregényét, a „Kisérlet Lublón”-t. Nálunk is feldolgozott eset ez, persze, itt komikus felfogásban a babonáság ellen. Mintha Mikszáth arra akarna rámutatni, hogy milyen könnyű a kispolgárokat becsapni.”⁴

Mindezek ellenére hiba lenne idealizálni Mikszáthnak a szlovák néphez fűződött kapcsolatát. Szlovák és magyar kutatók egyaránt elismerik, hogy a „szlovák környezetre: a szlovák emberekre bizonyos kisnemesi tartózkodással, patriarkális fölényvel néz.”⁵ A Mikszáth életmű kitűnő ismerője, Király István írónkról készített mognográfijában: „A nemzetiségi kérdés zűrzavarában még a legjobb gondolkodó fők egyik-másika is utat vesztett, nem talált helyesen feleletet a dualizmus és a nemzetiségek problémájára. Tánecsics Mihály igaz demokrata, valóban 48-as magyar volt, de ő sem tudta megoldani ezt a szövevényt. Nem tudta megoldani Vajda János sem, és eltévedt benne Mikszáth Kálmán is. Akarta a független Magyarországot, mégis a kiegyezés híve lett. Távól állt tőle az uszító szájas magyarokodás, számos írásában leplezte le a nemzetiségekkel szemben elkövetett otromba úri bűnököt, azt a fajta „kulturmissziót”, amely csalással, erőszakkal, durva és bántó provokációkkal bizonyította be a sokat emlegetett „kulturfölény” undorító hazugságát. Ugyanakkor azonban ő maga is „sovén magyarnak” nevezte magát s írásaiban a nemes-úri kelléktárból kölcsönzött érvekkel emlegette olykor „a csalogató orosz rubelt”, szüklátókörről nacionalista értetlenséggel szólt a szlovák nép és a többi nemzetiségek szabadságmozgalmairól.”⁶

Mikszáth írásművészete érezhetően hatott több szlovák író munkásságára. Ladislav Nádasí (1886—1940) önéletrajzi elemekkel tarkított írása, a *Cesta životem* (Az élet útján. 1930.) a régi Magyarország bemutatása közben sokszor mutat Mikszáthhoz hasonló vonásokat. „Különösen akkor tud meghódítani, amikor tréfál. Van humorának éle, de van benne megbocsátás is. Nem csillog úgy, mint Mikszáthé, de szereti a „happy ending”-et és örül, ha meg tud másokat kacagtatni.”⁷ Ugyanezt konstatálja Szalatnai Rezső is: „Ladislav Nádasí írásai közül legértékesebbek történeti regényei és novellái. Alihanem Jirásektől vette a példát, hogy a kismemberekkel ábrázolja egy korszak társadalmi életét, Jókaitól a nem realista jellemrajzot és mesét, Mikszáthtól a humort.”⁸

Martin Kukucín (1860—1925), a népi anekdotakincs szorgalmas gyűjtőjének életműve a közös szlovák—magyar múlt újabb bizonyítéka. „Az anekdóta epikus forrás a magyar realizmus megindulásánál is. Talán elég ha Mikszáthra gondolunk. De mintha az ő mosolygása kissé közvetlenebb és fölényesebb volna, a Kukuciné pedig érzelmesebb. Kedélyes elbeszélő, aki magát azt a tényt is élvezi, hogy elmondhat egy tanulságos történetet. Ebben is hasonlít Mikszáthra.”⁹

Mikszáthtal rokon vonásokat mutat Janko Jesenský (1874—1945) írásművészete is. Elbeszélései a polgári életforma, s a kisváros ragyogó humorról rajzolt realista képei.

Érdekes adalékként említjük, hogy az újabb Mikszáth-kutatás kiderítette (Szaltnai Rezső adatközlése), miszerint Mikszáth is fordított szlovákból, már a hetvenes évek elején. A Vasárnapi Újság 1871 elején egy, az egykorú francia forradalmi eseményekkel rokonszenvező, érdekes szlovák népies dal magyar szövegét közli, melyet — a bevezető szerkesztői jegyzet szerint — Mikszáth Kálmán fordított le szlovák eredetiből, s küldött be a Vasárnapi Újságnak a nógrád megyei Újvizsélyből. (Párizs alatt. Egy érdekes tót népdal. Vasárnapi Újság 1871. február 19-i. 8. sz., 100. 1. „Egyveleg” rovatban.)¹⁰ Ez is azt bizonyítja, hogy rendkívül sokrétű, bonyolult kapcsolat fűzte Mikszáth Kálmánt a szlovák néphez, a szlovák irodalomhoz. Hatása ma is érződik: „... Mert íme van, létezik, velünk és köztünk időzik valaki, akiről most megemlékezünk s akiről el lehet mondani, hogy halálában is halhatatlan.”¹¹

3.

Erdélyhez Mikszáthot politikai pályafutása fűzi. Először Jókai kerületében, a háromszék megyei Illyefalván juttatta mandátumhoz írói érdemeinek elismeréseként Tisza Kálmán, a generális, majd 1892-től négy cikluson át a jórészt románlakta Fogaras-vidék küldöttje volt a budapesti parlamentben. Közel húsz képviselősége alatt (életének ezt a részét Bisztray Gyula dolgozta fel Mikszáth, és a kerülete című tanulmányában) mindvégig töretlen maradt az a rokonszenv, amely őt román választóihoz fűzte. Egy helyt így ír a Fogaras vidékéről: „Hát igen..., igazán a legszébb helyek egyike... Havasok közé berámázott nógrádi síkság, csak hogy nem a sárga Ipollyal van kipasszomántozva, hanem a kacskaringós ezüst Olttal. Kényes járású, riszálós menyecskék helyett katrincás roman asszonyok szedik a krumplit a mezőn, oly villogó szemekkel, mint a medve. Kicsike falvak bukkanaak elő és tűnnek el a vasúti sínek mentében, szalmafedeles házikók, liliputi templomocskákkal. Itt-ott rám ismer valaki, meglát a coupé-ablaknál, s önkéntelenül elkiáltja magát: sze treaszke, domnule deputate! Éljen a képviselő úr!...”¹²

Mikszáth programadó cikke a „Fogaras és Vidéke” című lapban jelent meg, melyben a „szellemi és anyagi emelkedés” legfőbb követelményei egyikének „a béke a magyarok és a nemzetiségek között” megvalósítását tartja. (Fogaras jelene és jövője. Levél a szerkesztőhöz. „Fogaras és Vidéke” 1903. február 22-i sz. Vezércikk.)¹³

Tervei közül csak néhány megvalósítása sikerült. Az ő támogatásával építtetett a város egy középiskolát, ahol Babits Mihály is működött és egy köhidat az Olton. Képviselőségének legnagyobb pozitívumaként az tudható be, hogy népszerűségével, s nem utolsósorban lekötelezően kedves modorával elejét tudta venni a pártszenvédek túlkapásainak, noha az 1910-i választáson a mandátumért való versengések máshol, országos viszonylatban megütközést keltő véres incidensekké fajultak.

A román irodalom sem maradt hatástalan Mikszáthra, mint íróra. Már az első nyomtatásban megjelent irodalmi alkotásában, az Ami a lelket megmérgezi című elbeszélésében (1871) román alak, Pintve Gligor emléke kísért Pintyőke Jóska kassai szegénylegény figurájában. Az 1893-ban megjelent Pernye című kötet két román tárgyú elbeszélést tartalmaz: a Farkas a Verohovinán-t, és Az okos Nástyá-t. „Legmegkapóbb és világirodalmi szinten is időtálló emléket A szelistyei asszonyokban (1901) állított Mikszáth Erdély népének. Irodalomtörténetfrásunk elmulasztotta idejében tisztázni a kisregény forrásait, így hát — mivel a Mátvás-kori gyűjtemé-

nyek nem ismerik ezt az anekdótát — több mint félévszázad távlatából be kell érünk a feltevessel, hogy Mikszáth egy Fogaras-környéki szájhagyományra támaszkodott. Mi több: a regény megjelent kritikái kiadásának (Budapest 1959.) előkészítése során kitűnt, hogy csak munka közben változtatott meg a kéziratban eredetileg mind románosan hangzó női nevek közül kettőt, mégpedig valószínűleg azért, hogy az együttélő nemzetiségek mindegyikéből szerepeltethessen egy-egy nőt.”¹⁴

Mikszáth útját vizsgálva a román irodalomban azt mondhatjuk, hogy a felszabadulás előtt nem ismerte eléggé a román olvasóközönség. Ennek okait a politikai helyzetben kell keresnünk, amit jól jellemez a *Lucefarul* című folyóirat Mikszáth nekrológja: „Románra csak a Szent Péter esernyőjét fordították le, de ezt is csak igen szűk körben ismerik. A politikai válaszfal, válaszfal az irodalomban is, amely a területileg oly közeli, szomszédságban lévő irodalmak közé ékelődik.”¹⁵

E megállapítás csak annyiban túlzott, hogy nem vesz tudomást arról, hogy a Szent Péter esernyőjé-nek az első idegen nyelvű kiadása éppen román nyelven jelent meg 1899-ben, s hogy Liviu Rebreanu a *Cavallérok* című elbeszélést is lefordította, s a kis példányszámú erdélyi folyóiratok helyett egy elterjedtebb bukaresti könyvsorozatban telte közzé.

„Nem sokat változott a helyzet Mikszáth Kálmán romániai térhódítása szempontjából a két világháború között. A húszas években történnek ugyan szírványos kísérletek, hogy a nagy magyar realistára tereljék az olvasóközönség figyelmét: 1923-ban a bukaresti *Adevărul Literar și Artistic* és a kolozsvári *Tara Noastră* hátsóján jelenik meg egy-egy kisebb elbeszélése; 1924-ben a nagyváradi *Cele trei Crisuri*, 1926-ban pedig a kolozsvári *Cosînzia* közöl Mikszáth karcolatokat, sőt ugyan ezen évben a *Lectura* sorozatban megjelenik románul a második önálló Mikszáth-elbeszéléskötet. 1927-ben az *Adevărul Literar și Artistic* Eufrem Mihăileanu fordításában közreadja *Az okos Nástyá-t*, azonban mindez elég kevés visszhangra talál. A Horthy-rendszer művelődéspolitikájára jellemző, hogy maga is akadályokat gördített a két nép közeledését elősegítő kezdeményezések elé... „A szelistyei asszonyok” így hosszú huzavona után a *Boabe de Grâu* 1931—32-es évfolyamában jelent meg öt folytatásban, könyvalakban azonban csak a felszabdulás után, 1947-ben juthatott el a szélesebb tömegekhez.”¹⁶

Ebben az időszakban a legnagyobb sikert a négyszer románra fordított Kaszát vásárló paraszt érte el. Liviu Rebreanu (1885—1944) a román próza kiemelkedő képviselője szabadon is átdolgozta ezt a novellát.

Octavian Goga román költő (1881—1938) különösen nagy tisztelője volt Mikszáth művészetének. Ez derül ki a néhány évvel ezelőtt felfedezett önéletrajzi leveléből: „Én nem voltam paraszt, de megértettem a falu gondjait, s összeforrtam fájdalmival. Az én szememben a parasztok voltak egész emberek. Mindig lázadoztam a népet sujtó igazságtalanságok miatt. A magyar irodalomból, amelyet egészében ismerem, három alak ragadott meg: Petőfi szabadságért kiáltó hangjával, Madách borongó kedélyével és Mikszáth, a falusi élet mesteri megelevenítője. Mindhármukból sokat fordítottam; ezek szétszórtan, különböző helyeken láttak napvilágot.”¹⁷

Napjainkban értéke szerint becsülik Mikszáthot Romániában is. Az összehasonlító irodalomtörténet feladata, részleteiben is feltárni, hogy például a fentebb említett Liviu Rebreanu milyen ösztönzéseket kapott Mikszáth kritikai realizmusából, és milyen konkrét párhuzamok vannak Ion Luca Caragiale (1852—1912) és Mikszáth társadalombírálata között, amelyeket az olvasó a két életmű ismeretében feltétlenül érez.

A többi kelet-európai irodalom közül a csehvel, a horváttal, de elsősorban a szerbvel és az oroszokkal voltak intenzívebb kapcsolatai Mikszáthnak. Ennek illusztrálására közöljük Mikszáth előszavát a szerb nyelven megjelent elbeszéléskötetéhez:

„Minden író ahhoz a fajtához tartozik, melynek nyelvét használja. Más irodalom számára idegen. Amely íróra ez nem vonatkozik, az nem jó író, azt nem érdemes olvasni.

S mégis örül minden író, ha alkotása valamilyen idegen nyelven lát napvilágot. Ez a mi hiúságunk.

Hát nekem is örömet okoz ez a könyv, mely, íme, a becsületes szerbek zengő nyelvén látott napvilágot. Mintha e könyvvel a lelkem is elindult volna lenge szárnyakon egy rövid kis útra a szerb tájakra, a Száva innenső és túlsó partjára.

Számomra csak a nyelv ismeretlen, magukat a szerbeket jól ismerem. Van közöttük sok barátom, szép számú rokonságom és sok-sok földim. Őket is gyakran szerepeltetem írásaiban. S nyugodtan állíthatom, hogy mindnyájukat mint becsületes, értékes és jó embereket ábrázoltam, az asszonyok pompás szépségek, a férfiak hősiességek, elszántak és bátor szívűek.

A fordító szép számmal találhatott volna irodalmunkban e műveknél jobb alkotásokat, de az én írásaim nem találhatnának jobb fordítót, aki elbeszéléseim tartalmát és formáját jobban és lelkiismeretesebben adná vissza, s aki jobban igyekezett volna, hogy magának a mesének a ritmusát is átültesse egyszerű szerb népi nyelvre.

Menj tehát utadra, kis könyvem! Nem vagy hivatva, hogy izgalmat hagyj magad után, sem hogy világosságot terjessz magad előtt. Hiszen alig van más jogod, mint hogy vendégeskedj a szerb szépirodalomban, s ha csak jelentéktelen szűzalékát is viszonzod annak az élvezetnek, melyet a szerb népköltészet nyújtott nekünk, ez teljesen elegendő lesz részedről és számodra is.

A politika átkozott vén boszorkány, ki minket könnyen összeveszít. Az irodalom jóindulatú, bájos, lengeszárnyú tündér, a béke angyala, aki arra tanít, hogy szerethetjük egymást.

Két kert terül el egymás mellett, s mindkettő tele van mindenféle jóillatú virággal. Mekkora dőreség lenne a szorgalmas méhecskéktől, ha nem repülnének egyik kertből a másikba, és nem szívnák magukba az illatos mézet... a miénk az önök kertjéből, az önök méhei a miénkből?

Hiszen a kerítést csak az az utálatos, átkozott boszorkány építi, fonja, foltozza.”¹⁸

Az orosz irodalmat szívesen olvasta Mikszáth, hatással is volt rá. Szabó Endre fordításában ismerkedett meg például Lev Tolsztoj Iván Iljics halála című művével, ez annyira leköttötte, hogy egy éjszaka végigolvasta és igen jó véleménnyel volt róla.¹⁹ Diószegi András Turgenyev magyar követői között tartja számon Mikszáthot: „Íróink megkísérlik műveikben a „magyar Bazarovokat” is ábrázolni... Hasonló karakter az egyik korai Mikszáth-elbeszélés, a Sáríka grófnő (1879) fiatal márnöke, aki plebejusi göggel utasítja vissza a kezét felajánló arisztokrata kisasszonyt, s veszi el helyette a nevelőnőt.”²⁰

Oroszországban Mikszáth a múlt század kilencvenes éveiben vált ismertté. Igaz, ez inkább az elbeszélő, mint a regényíró Mikszáth hírneve volt. Főleg a paraszti életből vett elbeszéléseit fordították le. Átültették továbbá Galamb a kalitkában című híres elbeszélését.

„Mikszáth szélesebbkörű ismertsége az 1900-as évek közepén vette kezdetét, amikor is néhány cikk is megjelent róla. A 90-es évekből nem találtunk vele foglalkozó cikkeket, csak kisebb életrajzi jegyzetet az Enciklopedgyicseszki Szlovár harminchetedik kötetében.”²¹

5.

A fentiek, — ha csak részleteket mutatnak is Mikszáth szomszéd népekkel való kapcsolataiból — bizonyítéka annak, hogy egy író mennyire nemcsak az országhatárokon belül él, milyen szoros közvetlen és közvetett szálak fűzik más népekhez, más irodalmakhoz, és milyen feladatok állanak még az összehasonlító irodalomtörténet előtt, hogy ezeket a kapcsolatokat, törvényszerűségeket kifürkészve és reálisan értékelve az irodalmi fejlődés mai és holnapi tendenciái előmozdításának érdekébe állítsa.

J E G Y Z E T E K

1. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből; Szerk.: Hinora Sándor; Bp. 1962. 665. l.; Egri Viktor cikke a „Kulturny Zivot” hetilapban Mikszáth szlovák alakjairól; Ford.: Sziklay László.
2. Sziklay László: A szlovák irodalom története. Bp. 1962. 380. l.
3. Juraj Spitzer: Mikszáth Kálmán és a szlovákok. Irodalmi Szemle 1960. 2. sz. 242—244. l.
4. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből; 663. l. Emo Bohun előszava a Beszterce ostroma 1949. évi szlovák kiadásához; Ford.: Sziklay László.
5. Uo.
6. Király István: Mikszáth Kálmán. Bp. 1960. 56. l.
7. Sziklay László: I. m. 627. l.
8. Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Bp. 1964. 159. l.
9. Sziklay László: I. m. 546. l.
10. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből; 659. l.
11. Sas Andor: Mikszáth köztünk él. Irodalmi Szemle. 1960. 2. sz. 246. l.
12. Engel Károly: Mikszáth és a román nép. Korunk 1960. 8. sz. 1003—1007. l.
13. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből; 659. l.
14. Engel Károly: I. m.
15. Luceafaru 1910. 11—12. sz.
16. Engel Károly: I. m.
17. Pálffy Endre: A román irodalom története. Bp. 1961. 299. l.
18. Póth István közleménye: Egy szerb Mikszáth-kötet, az író elszavával. Irodalomtörténeti Közlemények 1960. 3. sz. 387—379. l. — A közlő Mikszáth eredetijét nem találta, ezért saját fordításában jelentette meg az előszót.
19. Szabó Endre: Cigányvilág. Anekdoták nagy írók és művészek életéből. Bp. 1919. 133. l.
20. Tanulmányok a magyar—oroszirodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1961. II. 97. l. Diószegi András: Turgenyev magyar követői.
21. Tanulmányok a magyar—oroszirodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1961. I. 230. l. Ludmilla Sargina: A magyar irodalom fogadtatása Oroszországban az 1870—1900 közötti években.

Nógrádi eredetű-e a Toldi-monda?

Irodalmunk bűvárai és néprajzunk kutatói viszonylag nagyon keveset, történéseink pedig még ezeknél is kevesebbet foglalkoztak a nógrádi monda- és mesevilággal, jóllehet azt annak mind érdekessége, mind tudományos jelentősége megérdemli. A mese- és mondatakutatók segítségével nemcsak az egyes korok mindennapi életének, népünk képzeletvilágának és kulturális érintkezéseinek megértéséhez kap színes, életszerű adatokat a múltakat bűvárló elme, hanem sokszor a történelmi tények igazi gyökereinek a megismeréséhez is adatokat. Megyénk művelődéstörténetének marxista szintézise nem valószínű, hogy meg a nógrádi népmesék és népmondák megfelelő helye helyezése nélkül, mert ezek tükrében az elmúlt korok osztályellentéteinek népi megfogalmazása verődik vissza.

Jelen kis összefoglalásomban — mellőzve az apróbb részletproblémákat — nógrádi mondatakutatóimnak egyik fejezetét igyekszem ismertetni, amikor az országszerte elterjedt Toldi-monda nógrádi kapcsolataival és többek által feltételezett nógrádi eredetének kérdésével foglalkozom.

Az, hogy a megyénkben fekvő Told községhez — a mai Alsó- és Felsőtoldhoz — a néphagyomány a legendás, nagyerejű vitéz Toldi Miklós emlékét fűzi, országszerte Bél Mátyás nagy, hazánkat ismertető műve negyedik kötetének 1742-ben történt megjelenése óta vált tudottá. Ennek a kötetnek a 26. oldalán mondta el a szerző, hogy a hatalmas testalkatú Toldi Miklós, aki Mátyás király kíséretéhez tartozott és akinek rendkívüli méretű fegyverzete a budai Bécsi-kapun van kifüggesztve, a nógrádi Toldon született és valamikor ennek a falunak volt a földesura. Bél Mátyásnak ez a kijelentése szöges ellentétben volt a Toldi-mondát kéziratos krónikák vagy énekgyűjtemények alapján feldolgozó, és versezetét 1574-ben nyomtatásban is kiadó, Ilosvai Selymes Péter állításával. Ilosvai szerint — akinek műve a XVII és XVIII. században több kiadást is megért — „írtak akkor ezer háromszáz és húszban, Tholdi Miklós hogy születék Nagyfaluban” — tehát nem Mátyás király idejében élt — és ez a Nagyfalu nem Nógrádban, hanem Nagyvárad közelében, Biharban volt, mert „Laczi András jó Budára, Erdélyből indula Lajos udvarába, az úton mentében Váradot haladá, Nagy Falu határán... egy rakodó szénaszekeret lölt vala, Tholdi Miklós kezében nyomtató rúd vala.” — A vita tehát, hogy bihari vagy nógrádi eredetű-e a Toldi-monda, irodalmi szinten csak 1742 óta merült fel.

Ilosvait igazolja, hogy Biharban — amint az Györffy György 1963-ban megjelent történelmi földrajzi művéből nagyon jól megállapítható — a Körösszeg és Cséffa között félúton lévő Nagyfalu földesura 1338-ban Toldi Csóka és hogy ettől a falutól északra, mintegy húsz kilométerre fekszik Told falu, „a Told nemzetségből származó hírneves Toldiak fészke”. Igazolni látszik az is, hogy 1382-ben Bihar megye főispánját Toldi Györgynek, 1383-ban Szabolcs főispánját Toldi Miklósnak hívták. — Ezen döntő bizonyítékok ellenére sem jutott nyugvópontra a kérdés, és különösen Arany János Toldi-trilógiájának megjelenése óta vették egyre behatóbb vizs-

gálat alá az Ilosvai által feldolgozott Toldi-monda — pontosabban, mondakör — keletkezésének és származásának kérdését, ami során a nógrádi eredeztetés is nem egyszer felmerült.

A Toldi-monda vizsgálatával kapcsolatos megállapítások területén több időszakos érvényű kutatáslezárással találkozunk. — Toldi Ferencnek és követőinek az volt az álláspontjuk, hogy a mi Toldink valami ködös, mitológiai *ősvilági* óriás —, de legalább is az antik Héraklész (Herkules) és a bibliai Sámson — emlékét őrizte meg. Velük szemben Greguss Ágost és egyre szaporodó híveinek táborába egy nyugat-európai, elsősorban *francia* talajból sarjadó monda keletre kerülése mellett tört lándzsát. Lényegileg ugyanezt, de a monda *német* talajból való származását hirdette azután Heinrich Gusztáv. Ez a három nézet volt uralkodó a múlt század hetvenes éveiben. A három irány egyúttal azt is jelentette, hogy a kérdés nincs megoldva és ezért új utakat keresve igyekezett Sziládi Áron azt megközelíteni, amire neki Kemény Zsigmond akkoriban magában álló feltevése adott ösztönzést. Kemény Zsigmond ugyanis részben Ilosvai, részben Bél adatai alapján, de főleg a Toldi-monda következtelenségeire és jellembeli visszásságaira alapozva azt állította, hogy a mondai hős egy valóban élt *magyar* történeti személy, akinek cselekedeteit *népi*, krónikás énekek adták elő.

Szilády Áron, aki Ilosvai Selymes Péter „Toldi”-ját a Régi Magyar Költők tára harmadik kötetében ki is adta, 1882-ben zárta le kutatásait és azok eredményéről a Magyar Tudományos Akadémia októberi ülésén, valamint az Ilosvai-kötetbe írt bevezetésében számolt be. Szerinte Ilosvai Toldi történetét azóta elveszett históriás énekekből vagy krónikákból ismerte meg. Nyomról nyomra követte Ilosvai elbeszélésében a történeti vonatkozásokat. Megkísérelte *elemezni a Toldi nevet*, sőt felkutatta a Toldi és Miklós névhez fűződő *magyar* hagyományokat is és ezeket az *ujgur*, a *tatár* és a *magyar* mesék kapcsolatában is vizsgálta. Ez a mesekapcsolat azonban nem nyújtott kellő alapokat és ekkor teljes egészében a *történeti személyiség* vizsgálatába fogott. Megállapította, hogy a XIV. században *Biharban és Nógrádban* is élt több Toldi család. Föltűnt neki, hogy a bihari Toldiak körében igen kedvelt volt a Miklós keresztnév. Igazolta, hogy az egyik Toldi Miklós 1354-ben pozsonyi főispán, akit Lajos király, 1359-ben Firenzébe küldött, hogy onnan, a budai királyi udvar számára, két oroszlánt hozzon el. Ez a Toldi Miklós 1365-ben ismét Firenzében van, ahol a „fehér csapat”-nak nevezett zsoldosok parancsnoka, 1383-ban pedig szabolcsi főispán. Ezen utóbbi adat miatt azonban kételkedett Ilosvai adatainak teljes hitelében, mert őszerinte Toldi Miklós 1382-ben halt meg.

Szilády Áron akadémiai előadásáról az Egyetértés című napilap 1882. október 30-i számában számolt be. Ekkor emelte fel szavát ugyanazon lap november 1-i számában nógrádi földink, Jeszenszky Sándor, aki a Toldi-monda nógrádi eredetének kérdését, illetve azt vetette fel, hogy Ilosvai kölcsönzött-e a nógrádi mondából, vagy pedig ez Ilosvaitól? Jeszenszky cikke meggyénkben is visszhangra talált és azt, alig módosítva rajta, a Nógrádi Lapok és a Honti Híradó 1882. november 12-i száma is közölte.

Jeszenszky Sándor cikkének az a legfőbb érdeme, hogy közölte a nógrádi Toldi-monda egyik változatának bő kivonatát. Eszerint — pontokba szedve — a monda így szól:

1. rész: 1. Szénahordás idején, az ecsegi várból, katonák vonulnak át a toldi völgyön. Parancsnokuk maga a király, aki megkérdi a szénagyűjtőktől, hogy merre vezet az út a hollóközi várba? — 2. Miklós felkapja a csatlórudat és azzal mutatja

meg az irányt. — 3. Katonának hívják, de nem megy el. — 4. Miklós elkeseredik, hogy anyja minden szeretetét bátyjára, Lőrincre pazarolja. őt meg csak paraszttá neveli. — 5. Megöli bátyját, aki a király kedves embere. — 6. Miklóst elfogják és a budai vár börtönébe zárják.

II. rész: 7. Az ország nagy veszedelembé kerül és a királynak erős emberekre van szüksége. Visszaemlékezik a nagyerejű Miklósrá. — 8. „Stafétát” küldenek érte Toldra, de nem találják. Kerestetik mindenfelé. — 9. Valakinek eszébe jut, hogy a budai vár börtönében raboskodik. — 10. A király elé vezetik, aki megkérdi tőle, hogy megvan-e még a nagy ereje és hogy tudna-e nagy dolgokat cselekedni? — 11. Miklós bevallja, hogy a börtön elcsigázta, de ha jól táplálkoznék, meg egyszer próbára merné tenni erejét. — 12. Miklós egy kondér kását kér, megeszi, de csak hat nap múlva tudja — hét kondér kása elfogyasztása után — azt válaszolni a király naponta ismétlődő kérdéseire, hogy visszanyerte erejét.

III. rész: 13. Toldi lova, amin börtönbe vetésére hozták, nem hagyta el gazdáját, hanem annak börtöne körül „élősködött”. — 14. A lesóványodott „vén gebőre” senki nem ült volna, de amikor Miklós a hátára pattan, egyszerűen olyan paripa lett belőle, hogy álltából ugratott vele keresztül egy kaput.

Sajnos Jeszenszky közlője ennél többet nem tudott mondani és így nem tudjuk, hogy hogyan folytatódott tovább a nógrádi Toldi-monda, illetve ez a változata. Jeszenszky figyelmeztető cikke, aminek nyomán érdemes lett volna akkoriban Toldin és környékén kutatásokat végezni — már csak azért is, mert Ilosvai „Toldi”-jától sok vonásban eltér — nem talált különösebb visszhangra irodalomtűváraink körében. Ennek kettős oka is volt. Sziládynak sikerült a bihari Toldi Miklóshoz kötni a monda személyét, Greguss irányának követői pedig most, elfogadva a magyar hőst, azt kezdték keresni, hogy melyik francia mondai hőssel kapcsolatos elbeszélést alkalmazták a történelmi magyar személyiségre. Hosszú ideig csaknem kizárólag ez az irányzat volt a „hivatalos”.

A franciás irány kutatásainak egyik legfőbb eredménye, hogy sikerült pontosan meghatározni Ilosvai Toldi mondájának főbb részeit és így beigazolni, hogy tulajdonképpen több mondából összeállított mondakörrel állunk szemben. Eszerint Ilosvai feldolgozása a következő részekre bontható:

I. rész: (1—162. sor): — 1. Toldi származása, bátyja a király udvarába kerül. — 2. Toldi odahaza elparlagiasodik. — 3. Bátyja hazatér, Toldi megöli bátyja egyik szolgáját. — 4. Toldi bujdosása. — 5. Találkozása a király vitézeivel. Nyomórúddal mutatja meg az utat. — 6. Toldi újabb gyilkosságot követ el. — 7. Budára indul. Pesten megfékez és a mészárszékre segít vonszolni egy bikát. — 8. Budán a mészárosnak segít húst cipelni, majd bejut a királyi konyhára, ahol mosogat és vizet hord a Dunáról. — 9. Rúdvetésben vesz részt. A király felfigyel ügyességére és nagy erejére. Bevallja bűneit. — 10. A király megkegyelmez Toldinak és erről értesíti az éppen otthon időző bátyját. — 11. Toldi anyja, egyik szolgája által, kenyérbesütve, pénzt küld fiának. — 12. Toldi egy özvegytől, akinek az két fiát megölte, hírt hall a cseh bajnokról. Bosszút esküszik. — 13. A Duna szigetére ladikozik, a csónakot visszarúgja, legyőzi és megöli a cseh bajnokot. — 14. A király örömeiben udvarába fogadja.

II. rész (163—212. sor): — 15. Toldi beleszeret egy budai főember ifjú özvegyébe, akinek nem nyeri el a tetszését. — 16. Az özvegy csúfot üz Toldiból, aki egyszerű ingben, a nyitott ablakot takaró kárpitot díszítő oroszlánra — az özvegy biztatására —

ráugrik, de az utcára pottyán. — 17. Egy lakatos ruhát ad neki. — 18. A lakatos ráveszi, hogy rabolják ki egy akkoriban meghalt herceglány sírját. — 19. Toldi fel-emeli a hatalmas sírkövet, beugrik a sírba és kiadogatja a drágaságokat. A lakatos rálöki a sír szájára a nehéz követ. — 20. Toldi a sír foglya, de nagy erőfeszítéssel, kiszabadítja magát.

II. rész (213—304. sor): — 21. A német császár hódolásra és adófizetésre szólítja fel a magyar királyt. — 22. A budai haditanács látszatra való meghódolást és ugyanakkor, azonnali támadást határoz el. — 23. A király, félve, megjelenik Prágában a cselről mit sem sejtő, tizenegy hűbéres királytól körülvett császár előtt. — 24. Híre érkezik, hogy a magyar sereg bevette Prágát. Toldi a hirhozót, a köntöse ujjába rejtett buzogánnyal agyonüti. — 25. A nagy zajból a császár is megtudja a történeteket. — 26. A magyar király fölényesen kezd viselkedni és a császár urának és parancsolójának jelenti ki magát. — 27. A császár, zavarában, azt igyekszik magyarázni, hogy minden csak tréfa volt. — 28. Toldi előrántja buzogányát, amire a császár, tizenegy királyával együtt, megijed. — 29. Fejet hajtanak a magyar király előtt és így békésen intéződik el az ügy.

IV. rész (305—404. sor): — 30. Az öreg Toldi magára vonja a király haragját és kegyvesztett lesz. — 31. Nagy udvari ünnepek Ujhelyen. Az ország címeréért vívott harcban egy olasz lovagnak kedvez a szerencse. — 32. Toldi hírt kap a veszedelemtől. Áruhát ölt és, még egyszer próbára indul. — 33. Toldi barátruhában, ormótlan fegyverekkel, legyőzi az olaszt. A király nem engedi, hogy fejét vegye. — 34. Az ország címere meg van mentve. Toldi újból a király kegyeibe jut, de nem marad az udvarban, hanem hazamegy falujába. — 35. Évek múlva fontos tanácskozásra hívják a király udvarába. — 36. Öreges, egyszerű megjelenése gúnyra ingerli az apródokat. — 37. Toldi haragjában, a mente ujjába rejtett buzogánnyal, szétüti közöttük. Hármán nyomban meghalnak. — 38. Felháborodottan rohan a király elé és sértő, durva szavakkal illeti az uralkodót. — 39. Búcsúzás nélkül otthagyja az udvart. — 40. Még két esztendeig él Nagyfaluban, ahol vitézi szokás szerint temetik el.

Birkás Géza, Solymossy Sándor és Tolnai Vilmos kutatásaiból kiderült, hogy Ilosvai „Toldi”-jának első része a francia lovageposzok XI—XIII. századi virágkorát megelőző francia hőseikkel mutat fel rokonvonásokat. Így például Toldi ifjúkori élményei az ifjú Parcivállal azonosak és ezek az azonosságok a következők: — 1. A rettentő erejű ifjú Parcival, távol az udvartól, özvegy édesanyja mellet nő fel, paraszti környezetben. — 2. Suhanc korában találkozik az utat kérdező lovasokkal. Elhatározza, hogy ő is lovag lesz és elindul a király udvarába. — 3. Útjában gvszruhás nővel találkozik, akinek megígéri, hogy halottjáért bosszút áll annak legyőzőjén. — 4. A király székhelyére érve, legyőz egy, az udvarral ellenséges lovat. — 5. Ennek jutalmául a király lovaggá üti és felveszi környezetébe. — A hasonlóság, Ilosvai feldolgozásával kapcsolatban, kétségtelen, de már nem ennyire szembetűnő a nógrádi Toldi-monda Jeszenszky-féle változatával, sőt — a legtöbb elejét tekintve — azzal kapcsolatba sem hozható.

Igen figyelemre méltó és a monda nógrádi eredeztetésével kapcsolatban kiindulásul szolgáló volt Birkás Gézának az Etnográfia 1912. évfolyamában megjelent tanulmánya, amelyben Ilosvai „Toldi”-jának az olasz és a francia Rainouart-mondákkal való kapcsolatát vizsgálta. Ezekben a következő főbb vonások különíthetők el: — 1. Mostoha körülmények között nevelkedve lesz kiváló hőssé. — 2. A testvérével való viszálykodás miatt gyilkosságokba keveredik és elbujdosik hazulról. — 3. A

király konyhájára kerül, ahol munkát végez. — 4. Egy tornajáték alkalmával, rettenetes erejével, magára tereli a király figyelmét. — 5. Egy szigeten párbaft vív és a Toldiéhoz hasonló mondással rúgja vissza a vízbe a csónakját. — 6. Barátruhában vitézkedik. — 7. A gúnyolódó udvari emberek közül többeket agyonüt. — 8. Oriás-erejű, részeges, duhaj, külsejére mit sem adó, de alapjában véve jószívű lovag. — Ez a monda, aminek hazánkba való kerülésére délszláv közvetítést tételezett föl Bir-kás, már Ilosvai „Toldi”-jának negyedik öregkori részére is ad felvilágosításokat. A királyi konyhán való szereplése pedig egy ó-walesi (kymr kelta) nyelven írt prózai mesével való kapcsolatra is rámutat.

Mielőtt rátérnék a Rainouart-mondákkal kapcsolatban a nógrádi származtatás kérdésének ismertetésére, rá kívánok mutatni a második részben foglalt, csúfosan végződő szerelmi kaland és a sírrablás meséjének kapcsolataira is. Ilosvai — a kutatók szerint — ugyanazt a motívumot ragadta itt meg, amelyik — bár csak nagyon halványan — Boccaccio Dekameronjának második napi ötödik novellájában — Andreuccio da Perugia Nápolyba jön, hogy lovakat vásároljon, egy éjszaka során háromszor kerül kemény veszedelembé, valamennyiből megmenekül — van elbeszélve. Az itt előforduló sírrablás különben a lovagregényeknek is gyakori epizódja, de az egész novellatípus ősalakja megtalálható az „Ezeregy éjszaka” legrégebb változatában is, „A púpos története” című elbeszélésben. A harmadik részben foglalt prágai kaland viszont egy XII. századi spanyol, Cid lovagról szóló hős éneken bir hasonló vonásokat feltüntető párhuzammal.

Ezek a kutatások és feltételezések igazolni látszottak a Toldi-mondakör francia eredetét. Ez a felfogás vált uralkodóvá és Solymossy Sándor „A Magyarság Néprajza” című, az 1930-as évek derekán megjelent nagy mű harmadik kötetében is ennek adott hangot.

Folytak az irodalomtudományi viták, de megyénkben töretlenül élt a hagyomány — amiben Bél Mátyás közlésének is része volt —, hogy Toldi Miklós toldi születésű és ennek a falunak egykori földesura. Ennek a nézetnek egyik szép, költői reminiscenciája az, hogy amikor 1849 őszén a Cserhát falvaiban bujdosó Nagy Iván szeptember 20-án Alsótoldon töltve az éjszakát — amint az a Palóc Múzeumban őrzött kéziratos kötetéből is kiderül — versben emlékszik meg Toldiról:

„Ha túlvilágra lehet a szót hallani, / Hallja meg enyimet, kelmed, vitéz Toldi, / S mondja meg: igaz-e, mit a hagyomány mond, / Hogy e falu hajdan kelmed birtoka volt? / S igaz-é, hogy a kelmed Pejko lovának, / Tanyái a szemetes dombok valának? / S ha kelmed oly erős volt, mikép a hír mondja, / Mért minden gazfit töstől ki nem irta? / Oh, ki kellett volna irtani a gazfajt! / Most nem termett volna annyi mákvirágot majd! / Így, ekkép lett volna kelmed igaz vitéz, / Oh, de most a sok gaz miatt a haza elvész!”

Nagy Iván verse a menekülő, üldözött elől bujdosó — költőnek induló, de történésszé lett — férfi csiszolatlan költői alkotása. A Toldi-monda eredetének kérdése azonban később sem hagyta nyugodni. Történeti kutatásai során pedig arra az eredményre jutott, hogy az valójában a nógrádi toldi Tholdy családdal van kapcsolatban. Eredményeit — rövid összefoglalásban — a halála után megyénk által kiadott, „Nógrád vármegye története az 1544-ik évig” című művében adta közre. Elmondja, hogy a Tholdyak megyénk ősi családjai közé tartoznak. Eredetük egész a XII. századig felvihető. A család nemcsak a két Toldon, de Kéren is birtokos volt és ezért két ága különböztetőd meg. A XIII. században élt Jánosnak a fiát Tamás-

nak hívták. Ennek fia az I. Lajos király idejében élt Miklós, aki 1381-ben is szerepel. Ennek a Miklósnak két fia volt, György és János. „A hagyomány — írja — a híres erejű Toldi Miklóst is ennek a családnak tagjául követeli.”

Az tehát, hogy Toldi Miklós és György a XIV. században nemcsak a bihari, hanem a nógrádi Toldiak körében is volt, Nagy Iván családtörténeti kutatásai nyomán, a történészek körében ismertté vált. Amikor tehát 1912-ben megjelent Birkás Géza tanulmánya az olasz és francia Rainouart-mondákkal kapcsolatban és azok hazánkba kerülését délszláv közvetítéssel magyarázta, Karácsonyi János, a magyar középkor egyik legkiválóbb ismerője — akit legkevésbé sem lehet nógrádi lokálpatriotizmussal megvádolni, hiszen életének javát Biharban. Nagyváradon töltötte — ezt a közvetítést tagadta és lándzsát tört a Toldi-monda *nógrádi eredete mellett*.

Karácsonyi, az Ethnográfia 1912. évfolyamában, felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar urak körében a XII. és XIII. században nagy előszeretettel használták a *Radnót* személynevet, ami nem más, mint a francia Rainourt — Reginhold magyar megfelelője. Ez a francia lovagnév — véleménye szerint — a francia származású premontre szerzetesek útján került hazánkba, elsősorban pedig *Nógrádba*. Megyénkben volt ugyanis birtokos a Kökényes—Radnót nemzetség. Erről ő „A magyar nemzetségek” című műve 1901-ben megjelent második kötetében kimutatta, hogy a Képes Krónika állításával szemben, mivel Kézai nem tud arról semmit, nem spanyol eredetű és, hogy Erdélyben és az ország keleti részeiben is birtokos volt. Ebből a megyénk délkeleti részén birtokos nemzetségből származott az a Kökényes, aki 1146 és 1150 között esztergomi érsek volt és az a Mikodin, aki 1183 és 1186 között győri püspök. Ez a Mikodin — 1179 előtt, még székesfehérvári prépost korában — telepítette *Garábra, Told falu szomszédságába*, a lotharingiai Valroiból származó premontreieket. A nógrádi Garáb az összes magyarországi premontrei monostorok anyamonostora, ahonnet kezdetben a többiek benépesültek. A premontrei monostoroknak a Zagyva völgyében egész füzérük helyezkedett el: Garáb, Kökényes, Hatvan, Jánoshida. Mivel pedig a Rainouart—Reginold monda éppen a XII. és XIII. században volt igen elterjedt Franciaországban, mi sem természetesebb — írja Karácsonyi —, hogy a premontreiek magukkal hozták ezt a keresztnevet, amely az ő biztatásukra terjedni kezdett a magyar főúri családokban, hiszen Nógrádon kívül, a XIII. század első felére, már az ország legkülönbözőbb vidékein is voltak kolostoraik. Karácsonyinak ezt a premontreiek általi Radnót név és ezzel egybefüggő mondateljesztési elgondolását Solymossy is magáévá tette.

Birkás és Karácsonyi tanulmányainak a megjelenése után öt évvel tette közzé felhívását a Nógrádi Hírlap 1917 november 18-i számában földink, Farkas Pál, aki akkor az újpesti gimnázium tanára volt. Farkas ismertette a Birkás és Karácsonyi által felvetetteket és kijelentette, hogy a Toldi-mondát „mi, nógrádiak, magunkénak valljuk. Nemcsak patriotizmusból, hanem azért is, mert a nógrádi Told falu és az ott szóbanforgó Toldi-mondák mellettünk bizonyítanak”. Kéréssel fordul tehát, „különösen Garáb és Told vidékének intelligentiájához, legyenek kegyesek a nép körében Toldi után tudakozódni és a rá vonatkozó mondákat és apróságokat — pl. Tengődik, mint Toldi Miklós lova a szeméten — vele közölni”. Azt, hogy Farkas Pál felhívásának lett-e eredménye, vagy hogy mi volt az eredmény, eddig nem sikerült megállapítanom. Az, hogy jó nyomokon indult el, kétségtelen, hiszen pl. a cserhátszentiváni Historia Domus is tartalmaz Toldira vonatkozó feljegyzést. Ez a hóst Mátyás király korába helyezi. Mivel azonban XVIII. század végi bejegyzés, kérdés, mennyiben Bél Mátyás tudósításának az átvétele?

A negyvenes években Kardos Tibor foglalta össze röviden a Toldi-mondara vo-

natkozó kutatások eredményét, a „Középkori kultúra, középkori költészet” című művében. Hivatkozik arra, hogy Bán Aladár már két évtizeddel azelőtt megírta, hogy az ősi észt mondavilág a „Kálev fiá”-ban és a „Toll”-ban a mi Toldinkhoz meglepően hasonló alakokról tud. A mi Toldi Miklósunkhoz és családjához tehát már előzően epikus cselekmény tapadhatott. A Toldiak valószínűleg az ősi Kökényes—Radnót nemzetség nógrádi ágából szakadtak Biharba. Az ősi monda a család egy fölemelkedő vitéz tagja körül jegecesedett ki, aki tetejében még a népmesei Miklós nevet is hordta. Kardosnak — a részletektől eltekintve — az a véleménye, hogy az „alakuló költői tárgy, a család pártolta szerzetesrend kezén, a kolostorban eltemetett nagyúrnak tulajdonított fegyverek és ereklyék hatása alatt európai irodalmi formákat nyert”.

Kardos összefoglalása szerencsésen oldotta meg a különböző nézetek közös nevezőre hozását és igen fontos benne az, hogy a rokon észt népnél élő, hasonló mondai hősökkel való kapcsolatra is rámutatott. Nem tagadja, sőt bizonyos mértékig — gyökereit tekintve — elismeri a nógrádi eredetet, csak a személyhez fűzést kapcsolja a bihari Toldiakhoz.

Kardos Tibor észrevételeinek legfontosabbika azonban az, hogy bár elismeri, hogy Toldi ifjúkori tettei és a különböző francia és nyugati lovagregények közt van motívumbeli hasonlóság, de „mindezek az elemek már egy meglévő magyar epikus tárgyat ölelnek körül és alakítanak tudatosan”. Véleményem szerint ezek a nyugati eredetű lovagregényi elemek a XII. századi és XIII. század eleji királyi udvarainkban rendezett költői versenyek, szinte troubadour találkozó alkalmával kerültek hozzánk és hatottak annyira, hogy nagyúri családjaink körében a Radnót név divattá lett. A monda, vagy mondakör, magyar területen való megléte mellett is vannak érveim.

Ha figyelmesen végig elemezzük az Ilosvai-féle „Toldi” harmadik részét (213--304. sor) feltűnő hasonlóságot találunk az ott elmondott események és XI. századi történetünk eseményei között, amikor a német—római császárok, Péter és Salamon királyok idejében, hűbéresükké akarták tenni a magyar királyokat. A csel pedig, amit a budai haditanács elhatároz, igen jellemző a pogány magyarok lesből támadó hadviselési módjára, vagyis az ellenség félrevezető eszközöket alkalmazó legyőzésére. Egy lényegtelennek látszó motívum, a császárt övező tizenegy hűbéres király, pedig emlékeztet az avar előkelők sírjában található rangjelölő tizenegy nyílhegyre, illetve nyilvánvalóan. Úgy véletem, hogy ez a mondarészlet egy hun—avar—pogány magyar kori mondánkra vezethető vissza, amelynek utolsó fázisa a XI. századi Péter vagy Salamon királyok általi megalázkodással szembeni népi igazságszolgáltatás valaminő költői megfogalmazásának XIV. századba való áttelepítése. Ez az észrevétel ébresztette fel bennem a gondolatot, hogy vajon nincs-e kapcsolat a hun—avarkori népi hagyományok és a magyar mondai hagyományok között?

A kérdés felvetése jogos. Azt nemcsak Bánnak, az észt nemzeti költészetről írott tanulmányai révén ismertté vált, a mi Toldinkhoz hasonló hősöknek megléte, de az is megengedi, hogy hazánk területén számos olyan helynév van, amik az észt nyelvből magyarázhatók meg, amint azt a Palócföld 1965. évi számaiban jeleztem. Szükséges ez a felvetés már csak azért is, mert a Toldi-mondakör külföldi kapcsolatainak felismerése óta nyilvánvaló, hogy az — eredetét tekintve — nem köthető

egyetlen néphez sem, mert — elemeit tekintve — közös kincse az európai kultúrkörnek. Ezért tehát, hogy az egyes *népeken belüli* megjelenését tisztázzuk, nem annak a kutatása a fontos, hogy *hol* keletkezett, hanem az a megválaszolandó, hogy *miért* ehhez vagy ahhoz a hóshöz fűződik, vagyis mik a névnek és az eseményeknek a kapcsolata. Ennek felderítése tisztázhatja a monda elemei, egy-egy nép körében való felbukkanásának idejét. Helyes utakon indult el tehát Szilády Áron, amikor megkísérelte elemezni a Toldi nevet.

Hazánkban nemcsak Biharban és Nógrádban, hanem a Dunántúlon is voltak Told nevű települések. Feltételezhető, hogy ezek mindegyikében élt a Toldi-monda. Az is feltételezhető, hogy a Told név jelentése az „ügyes” vagy „vitéz” értelemmel bírt és így az a hun—avar korban a kultikus, birtokjelölő helynevek közé tartozott. A nógrádi Tolddal kapcsolatban, annak hun—avar kori eredetét illetően, néhány észrevétellel tartozom.

Shiratoki Kurakichi japán történész 1902-ben, a Magyar Tudományos Akadémia ülésén előadást tartott a közép-ázsiai fejedelmi elnevezésekről. Ennek során igazolta Hirth Frigyes német orientalista megállapítását, hogy a Korea határán élt hiungnu nép azonos a hunokkal. A hunok vitték magukkal nyugatra a japánnal rokon ókórai nyelvből származó *kán* és *kagán*, 'úr' és 'fejedelem', méltóságneveket. A hunoknak a hiungnukkal való azonosítása azóta a történelem művelői körében általánosan elfogadott. Az is nyilvánvaló, hogy a hunok nemcsak az ókórai méltóságneveket, hanem ókórai és ójapán szavakat is magukkal vittek nyugatra, mivel ez volt az anyanyelvük.

Az már régen feltűnt nekem, hogy a magyar nyelv szókincsében mintegy 2500—3000, a magyarországi helynevek közül pedig több száz azonos vagy közel azonos a japán és koreai szavakkal. Népi kontinuitással és jelentős szóátvétellel állunk tehát szemben. Ezt bizonyítja, hogy egész kifejezéseket — monhatnánk, közmondásokat — is átvettünk, anélkül, hogy azoknak szószerinti magyar értelmük lenne. Pl. az „ilhaj, csuhaj, fahaj” tréfás fölkiáltás a mai japán nyelvben — a hivatalos romanizált átírást használom — *ihai, shuhai, fuhai* = 'engedetlenség, egy kupa bor, tönkremenés'. Átvettünk kultikus dolgokat is. Pl. a nógrádi folklórhoz tartozó *kisze* bábú nevének japán megfelelője *kisei* (kiszé), ami 'lelke'-t, de 'fogadalmi ajándék'-ot, sőt 'zálog'-ot is jelent. Ez a szó és szokás nyilván a nyugati szlávoknál is hun—avar örökség. A Nagy Károly előtt megjelenő, megkeresztelkedett avar fejedelem, a *tudun* neve jelentése koreai nyelven 'pártfogás' és nyilván a *tudun hada* összetétel, 'pártfogás, védelem alatt álló', első felével állunk szemben. A magyar *király* szó japán megfelelője *kerai*, ami 'vazallus'-t, 'hűbéres fejedelmé'-t jelent. A magyar *katona*, aki ekkor kardos ember, japán megfelelője *katana*, azaz 'kard'. Rengeteg az olyan szavunk, amelyek szabályos változásokat mutatnak. Pl. a magyar víz japán megfelelője *mizu*. A japán szókezdő *m-hang* ugyanis a magyar szavak egyrészében szókezdő *v-hang*, és a japán szavak zömükben még ma is szerves egészlet képeznek a szóvégi *u-hanggal*, ami a magyarban már régen lekopott. Sok olyan szavunk van, ami teljesen azonos alakú, de pontosan ellentétes értelmű. Pl. a magyar *haszon* japán megfelelője *hason*, de ott 'kár' a jelentése. Földrajzi neveink közül is sok az olyan, amelyek a hun—avarkori településrendben élő különböző nyelvű népek nyelvén fejezi ki ugyanazt. Pl. *Heves* megye neve eredetileg hadrendi névből lett területnévvé. A *heves* hadrendi név balti, finn és illir megfelelője az *Eger* hadrendi és helynév. Eger városa Heves megye székhelye. Heves megye tiszántúli részeinek a neve *Kemej* volt a középkorban. A japán *kemmei* 'vitéz, bátor, serény' értelemmel bír. Pontosan 'hevest' jelent a japán *setsu*, ami a *Szecső* helyneveink eredője.

Mindezek feljogosítanak arra, hogy a nógrádi Told falunév eredetét a hun—avarkori japán—koreai nyelvcsoporthoz közzel származók között is keressük. A koreai *ttolda* (talda) 'reszketni, remegni' félni-t jelent, tehát pontosan az ellenkezőjét annak, ami Toldi Miklóst jellemzi. Mindjárt más azonban az értelme, ha azt a településrenden belül nézzük. Azt, hogy itt volt ilyen nyelvi elemeket tartalmazó településrend, kiderül a Palotással nyugatról határos *Dengeleg* nevéből. A japán *den* 'palota', a *keri* — a japán *r* = magyar *l* — pedig 'telpülés', vagyis a helynév jelentése 'palota, palotás település', aminek pontos fordítása *Palotás* községünk neve. Mármost *Told* falu neve, az esetben, ha a Pásztó fölötti *Hasznos* neve, épp úgy mint Palotásé, magyar névadás, akkor szószertint valóban 'félénket, gyávát' jelent. Mivel azonban *Hasznos* és *Told* neve kultikus birtoknévadás, ezért *Told* neve 'vitéz, bátrat' jelent, mert a településrenden belül a tükörkép, vagyis a valódi jelentés ellenkező értelme az érvényes jelentés.

A fenti kis eszmefuttatással csak azt szándékoztam igazolni, hogy sokkal nagyobb nyelvünkben és nyilván mese- és mondavilágunkban a hun—avar hagyomány, mint anog az eddig figyelembe vették.

Arra szintén ki kell térnem, hogy a nógrádi Toldi-monda kutatási körébe valószínűleg be kell vonni a Sámson — másképpen Fejérvő — várával kapcsolatos mondat. E szerint a vár és Sámsonháza falu nevét attól a Sámsontól kapta, aki 1132 körül élt és II. Bélával szemben Borics herceg pártjához tartozott. Ez a Sámson, mivel az uralkodóval többször volt komoly összetűzése, egyszer betört a király sátrába, hogy felelősségre vonja. Egy Buda nevű főúr azonban megugrasztotta Sámson urat, aki ekkor, duzzogva, falujába menekült, ahol aggodalmában építette a várát. Nem üldözték, nem bántotta senki és békében halt meg birtokán. A monda, amit sem okleveles, sem krónikás adatok nem igazolnak, és amit Réső Ensel Sándor közölt a Nógrádi Hírlap 1880. évfolyamában, a valóság látszatával bír és nyilván összefüggött az 1132. évi véres aradi országgyűléssel, ahol a lemészárolt országnagyok sorában nyilván voltak nógrádiak is. Ennek ellenére nagyon sok hasonlóság van a monda és Ilosvai „Toldi”-jának negyedik része között (305—404. sor). Sámson és az öreg Toldi egyaránt megtámadják a királyt, mind a ketten falura vonulnak, ahol békén halnak meg. Az ami a Sámson és a Toldi közötti párhuzamot talán szintén megerősíti az, hogy a rendkívül erős bibliai Sámson nevét viseli, ami már nyilván keresztény hatás, míg Toldi „a nem remegő”, a pogánykori vitéz embert jelentő nevet. Egyáltalán nem világos a kapcsolat Ilosvai „Toldi”-jának második része (163—212 sor) és a Sámson és Delila történet között, de ez a Toldi részlet szinte egy megfordított Delila esetnek tűnik fel szememben és nem lehetetlen, hogy valóban így is van.

A Toldi-mondakör és nyugateurópai rokonaival kapcsolatban még nem vizsgálták meg azt a lehetőséget, hogy ezek a mondák keletről kerültek nyugatra. Véleményem szerint ezt a keletről nyugatra kerülést — legalábbis több motívumukat illetően — van jogunk feltételezni, hiszen ilyen hun—avarkori elemek a német *Niebelungenlied*-be is belekerültek.

Sasinek, a századfordulónak egyik legkiválóbb szlovák történésze, az egyik 1905-ben megjelent tanulmányában Nagy Károly császár édesanyjának, Bertának a történetével foglalkozott. A *Vita Caroli Magni* 742-re vonatkozó adata alapján megállapította, hogy Károly Ingelheimben született és hogy édesanyja *ungara*, azaz hun volt (Natus in Ingelheim, cui Berta fit Ungara mater). Azt is megállapította, hogy nyilván azoknak a hunoknak a köréből származott, akik Paulus Diaconus szerint már 590-ben a Karni-alpok és az Adria között laktak és akikről a Pó síkságáról a Száva

völgyébe vezető utat via Hunnorumnak. vagy strada Ungarorumnak nevezték. Erről a Foro-Julium és Ticinum közti területen élő hunokról Marchia Hungariae-nek is neveztek ezt az örgrófságot. Sasinek csodálkozott azon, hogy a magyar történészek még nem sajátították ki Bertát, amit ő viszont nyomban megtett, és mivel a hun örgrófságot később Marchia Winidorumnak is nevezték, megállapította, hogy Nagy Károly édesanyja szláv volt.

Svájcban, annak francia és német nyelvhatárán, ugyancsak éltek hunok. Hazánkban erről először a Tudománytár 1834. évi közlése alapján szereztek tudomást. Horváth Mihály 1853-ban el is utazott a Walles cantonba, ahol főleg az Anniversi-völgyben kutatta nyomaikat. Talált is feltűnő hangtani sajátosságokat és a magyarhoz hasonló vagy azzal azonos hely- és családneveket, amiről 1868-ban, a kisebb történeti munkái harmadik kötetében számolt be. A hunok Svájcba településéről az 1488-ban kiadott Meisterlin-féle nürnbergi krónika is megemlékezik és az időpontot 470-re teszi.

Lotharingiában is Elzászban is voltak hun települések. Ezekről Karl Lajos számolt be a Századok 1908. évfolyamában. Közülük származott az a Hungar, aki 856 és 866 között utrechti érsek volt. A verduni egyházmegyében levő orvali cisztercita apátságot pedig 1203-ban gazdag adományokkal, köztük a Terra Unger-nek nevezett földterülettel, halmozta el Hungerus de Cherves úr. Ezen a vidéken különben igen gyakoriak voltak a Hunger vagy Ungerus családnevek.

Azt hiszem ez a három adat is elegendő arra, hogy a Toldi-monda egyes motívumainak, vagy magának a mondának nyugatra kerülhetését valószínűvé tegyék. Ez esetben a XII. és XIII. század fordulóján a magyar királyi udvarban megforduló nyugati énekesek tulajdonképpen csak új elemekkel gazdagítva hozták vissza a Rainouart-mondákat.

Összegezve az elmondottakat, véleményem a következő: — 1. A Toldi-mondakörnek alapmotívumai nagyon sok nép mondavilágában fellelhetők. — 2. Hazánkban a Toldi nevet viselő községek és környezetük lakossága, valamint a Toldi nevet hordozó családok körében helyi, illetve családi hagyománnyá lett a nálunk hun-avarkori eredetű, 'hős'-t jelentő név. — 3. A Rainouart-monda nem annyira a pre-montrei szerzetesek, mint inkább a magyar királyi udvarban megforduló nyugati dalnokok és énekmondók útján terjedt el az előkelők körében. — 4. A Toldi-monda nem nógrádi eredetű, de nógrádi helyi hagyománnyá vált és évszázadokig elevenen élt az emlékezetben.

A Toldi-monda népi fennmaradása és népi mesemotívumokkal való összeszövődése azt bizonyítja, hogy — szórakoztató „kalandregény” jellegén kívül — kifejezője volt annak is, hogy miként a nemzetség legkisebb tagja, úgy a jobbagyorsban élő parasztság sem tudja helyzetét megváltoztatni, minden kiválósága ellenére sem. Ez a népi vélemény csendül ki Ilosvai Selymes Péter „Toldi”-jából is, amit kiegészít még az ő korában oly nagy bajt jelentő részegség ostorozásával is. amikor így összegezi Toldi Miklós életpályáját: „Vétek ez lón benne, hogy részeges vala, — Minden reménye bor italban vala, — *Ó nagy erejének nem sok hasznát látá, — Semmiben marháját meg nem szaporítá.*”

A mohorai várkastély

Balassagyarmattól 10 km-nyire, az Aszód felé vezető vasútvonal mentén, hangulatos cserhádi dombok között fekszik Mohora. Kevesen tudják, hogy Mikszáth Kálmán, mozgalmas előzmények után, másodszer ott kötött házasságot Mauks Ilonával, hogy nagy írónk gyakran tartózkodott Mohorán, és a később róla elnevezett, védettnek nyilvánított, terebélyes vadgesztenyefa, alatt szeretett megpihenni, szemben a kis ev. templommal, ahol Mikszáthék második esküvője volt. Még kevesebben tudják, hogy a kis templomnál a főutcától elágazó Kossuth utcában található megyénk egyik különösen figyelemreméltó, országos viszonylatban is jelentős világi műemléke, amelyet a hivatalos műemlékjegyzék így határoz meg: „v. Vay kastély, barokk, XVIII. sz. eleje”.

Az említett épület az aránylag kisszámú ún. „várkastélyok” csoportjába tartozik. Ezek érdekes átmenetet alkotnak a korábbi váraktól a későbbi kastélyokhoz, valamint kúriákhoz. Egykori hódoltsági területeken, így tehát Nógrádban is, csupán a török veszedelem utáni évtizedekben épültek ilyenek, nem ritkán régebbi épületek átalakítása vagy bővítése által. Külsőalakjuk és elrendezésük nálunk többnyire a felsőmagyarországi, hasonló jellegű mintáképekre utal.

A mohorai kastély több, várkastélyokra jellemző ismertetőjelet mutat. Az épület egy keleti irányba lejtő terepbe ékelődik, ami nyilván a nyomaiban még megállapítható egykori vizesárok kiképzését célozta. Nugatról a külső, most hátsó bejárat-hoz a volt vizesárkon át kis híd vezet. A zömök, téglalaprajzú épülettörzs négy sarkán élére állított, kiugró, derékszögű, kultornyos várakra emlékeztető tornyok vannak, ellőttük magas, erős támpillérek.

Az épület nyugati homlokzata alagsoros, földszintes, keleti oldalán pedig — a lejtős terep következtében — emeletes. A keleti, udvari homlokzat mindkét szintjén (lásd a képet) nyitott, kosáríves arkádsor van. A felső oromzat alatt kétkarú külső kőlépcső az emeletre vezet. Az épülettörzsen hatalmas, a közelmúltban — sajnos nem hibamentesen — végrehajtott felújítása óta műemléki palával fedett kontyos tető, a négy saroktornyon, valamint a nyugati bejárat felett hagymasisakos, zsindeyes tető van, amelyen félhold látható.

A kétmenetesen elrendezett helyiségek boltozottak. Az egyik szoba mennyezetén ornamentikus stukkó keretében szintén félhold, egy másikén a napot ábrázoló jelkép látható. Két toronyerkélyben tisztázatlan rendeltetésű süllyesztett medencék vannak, amelyek fürdőkádak vagy víztárolók lehettek.

Az említett szobadiszletekből következtetve, Dr. Borovszky Samu, 1911-ben megjelent „Nógrád Vármegye” c. monográfiájában az olvasható, hogy „a kastély a XVII. században a török alatt épült, s valószínűleg török kézen is volt”, amit azonban az újabb szakirodalom tévesnek minősít. Viisszont az „hogy ki, mikor és miért készítette azokat a törökfzlésű, díszítő jelképeket, eddig ismeretlen. Ugyancsak tisztázatlan még az a kérdés is, ki volt a kastély építtetője, nem épült-e korábbi alapokon, és ha igen, ki alakította át. Bizonyos, hogy a Vay család csupán e század fordulója körüli években örökölte Zichy Rezső özvegyétől, Zichyék pedig alig 50 évvel korábban szerezték meg, tehát egyikük sem építtette.

Karol Dubravszky alkotása

Dusan Zapletal. Rézkarc

Sajnos Mohora község múltjára vonatkozó, több mint 600 évre visszamenő adataink meglehetősen hézagosak, így a várkastély eredetének felkutatása érdekes és érdemes levéltári, esetleg régészeti bűvárkodás feladata volna.

Említésre méltó, hogy a mohorai kastély megyénkben egyik első műemlék, amely a felszabadulás után megfelelő új rendeltetést kapott, benne űvoda, napközi otthon és nevelői lakás nyert elhelyezést.

KÖRKÉP

NÁDHÁZI LAJOS:

Televízió és a népművelés

A televízió napjaink nagy technikai vívmánya, korunk leghatásosabb közlési eszköze. Jelentősége szinte felbecsülhetetlen. Fontos fegyvere a világméretű ideológiai harcnak, lehetővé teszi a széles tömegek gyors és hatásos tájékoztatását, felkelti az érdeklődést a tudomány, a technika, a művészet eredményei iránt, részt vállal az iskolán kívüli ismeretnyújtás feladatainak megoldásából. A televízió nagy érdeme a város és falu közötti kulturális különbségek csökkentésének elősegítése, az emberek életmódjának, egyre nagyobb mennyiségű szabadideje felhasználásának előnyös befolyásolása.

Igen sok — pontos méréseken nyugvó — vizsgálati eredmény, tanulmány tudományosan igazolja, hogy nagy politikusokat, kiváló művészeket, az egész emberiség életére döntően kiható tudományos, technikai felfedezéseket, maradandó kulturális értékeket, nagy élményt nyújtó művészeti alkotásokat az emberek jelentős része a televízió által ismeri.

A televízió jelentőségét mutatja gyors terjedése is. Nógrád megyében 1960-ban még csak 1008 — nagyrészt közületi — TV készülék volt, ma viszont 19 497 készüléken nézik a műsorokat. Az utóbbi négy esztendő televízió vásárlási üteme — az évi négyezer készülék — még egyáltalán nem jelzi a telítettséget, az igények alapján továbbra is várható a TV tulajdonosok számának gyors növekedése.

A televízió széleskörű elterjedtsége, nagy hatása, szükségszerűen napirendre tűzte e fontos eszköz közművelődési rendszerünkben elfoglalt helyének, szerepének körvonalazását, a hagyományos népművelési intézményekre és ágazatokra (művelődési otthon, könyvtár, múzeum, ismeretterjesztés, felnőttoktatás, stb.) gyakorolt módosító hatásának tisztázását.

Erre a feladatra vállalkozott a Művelődési Minisztérium, a Magyar Rádió és Televízió, a Népművelési Intézet 1964. május 19-én és 20-án Salgótarjánban összehívott konferenciája. A tanácskozás, melyen a művelődés legkülönbözőbb területén tevékenykedő művelődési munkások hallatták szavukat, végcredményként elfogadta, hogy a szocialista államban működő televízió a nép nevelésének és művelésének új, sajátos, egyben hatásos eszköze. Terjedésével szélesedik a népművelés hatásköre, általa olyan rétegekhez is eljutunk, amelyeket hagyományos eszközökkel nem érhetünk el. A vitázók, a televízió és más népművelési intézmények, ágazatok közötti kölcsönhatásból kiindulva, egyértelműen állást foglaltak a szoros együttműködés kialakítása mellett.

Az elvi állásfoglalások megvalósítása. a TV tudatos és bizonyos fokig módszeres felhasználása a népművelésben most már a „hogyan” oldaláról sorakoztatta fel a megválaszolandó kérdéseket.

Az élet által felvetett problémák megoldása újabb tanácskozás létrehozását

igényelte. Nagy örömmel szolgált, hogy a TV és a helyi népművelés együttműködésének módszertani kérdéseivel foglalkozó konferenciának ismét Salgótarjánban, a külsejében és szellemében is újjászülető városunkban adhattunk helyet. Úgy érzem, van ebben valami jelképesesség is.

Az 1966. december 15—16-án rendezett konferencián — a Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztályának vezetőjén és helyettesein, a televízió rovatvezetőin, a Népművelési Intézet osztályvezetőin kívül — részt vettek a társadalmi szervezetek, mozgalmak központi szerveinek megbízottai, az érintett minisztériumok munkatársai, a megyei, járási szinten irányító népművelők, kultúrotthon igazgatók, könyvtárosok klubvezetők.

A fő referátumokat Kamarás Rezső a Népművelési Intézet Felnőttnevelési Osztályának vezetője és Sándor György a TV népművelési adásainak főszerkesztője tartották.

A tanácskozás — melynek tartalmi kiterjedtségére már a résztvevők összetétele is utal — három szekcióban folyt. Az első munkacsoport a televízió ismeretterjesztési, — felnőttnevelési tevékenységével foglalkozott, a második az irodalmi-művészeti adásokkal, a harmadik az ifjúsági adásokkal kapcsolatos kérdéseket vitatta.

A konferencia az első szélesebb körű vita óta eltelt időszakot értékelve megállapította, hogy a népművelési szervek, intézmények és a TV szorosabb együttműködésének eredményeként több hasznos közös akció született. A televízió népművelési adásai a társadalmi valóságunk által megválaszolásra váró kérdéseket a szocialista tudat és magatartás fejlesztésének oldaláról igyekezett megközelíteni. Az adások során mindinkább törekedett olyan ismeretek, eszmék átadására, igények, szokások ki-

alakítására, melyek elősegítik a szocialista társadalomban való aktív részvételt.

Több hozzászóló — a konkrét helyzetek bemutatásával — kifejezésre juttatta, hogy a közvetett korszerű műveltség-tartalmak, a tudományok új eredményeinek ismertetése, a mai világot szocialista szellemben tükröző művészi akotások bemutatása hatékonynak bizonyult a régi, ellenséges ideológiák ellen.

Vitatott kérdés volt a közönség igényének, izlésének — e két igen nehezen mérhető kategóriának — a megítélése. Az ellenétes vélemények elsősorban a bonyolult szerkezetű közönség egysíkú szemléletéből fakadtak. Ki ilyen, ki olyan ténylegesen megtalálható jelenséget próbált általánossá nyilvánítani. Végül elfogadták a közönségnek egy olyan differenciált szemléletét, melyben a műsorpolitika szempontjából az alapvető tényezőnek a társadalom legaktívabb részét alkotó, kellő általános és szakmai műveltséggel bírók nagy táborát tekintik.

A résztvevők felleptek a TV fetiszizálása ellen is. Sokan kifejezésre juttatták, hogy a társadalmi szükséglethez, a közönség összetett igényeihez helyesen alakított adások sem tehetik a televíziót a helyi népművelést helyettesítő eszközzé. A tömegközlelési eszközök — bármilyen hatásosak is — nem pótolhatják az élő szót, a társas művelődést és szórakozást, nem képesek közvetlenül választ adni a speciális helyi kérdésekre. Csak a legteljesebb egymásra építettség vezethet el a jelenleginél nagyobb kiterjedtségű, hatékonyabb népműveléshez.

Szinte minden hozzászóló hangoztatta, hogy a televízió célszerű, tudatos, módszertanilag megalapozott hasznosításához ma már nem elégséges a rendkívül bonyolult szerkezetű népművelés

vezető testületeinek, a TV vezetőinek rendszeres együttműködése. Többre van szükség. Elengedhetetlen a TV adások hasznosítása, módszereinek tudományos kidolgozása, majd a helyi népművelők kellő felkészítése az új helyzet által megkívánt, korszerű népművelésre. Számolni kell a megmásíthatatlan ténynyel: a televízió elterjedésével a népművelés kilépett az intézmények falai közül, következésképp a népművelés irányításának is, észszerű a munkájába bekapcsolni olyan elemeket, amelyek nyomon követik az embereket a családba, a munkaközösségekbe, a szórákosztási csoportosulásokba.

Az új körülményeket áttekintő, kiváló gyakorlati népművelők elemi erővel igényelték — a TV adásainak hatékony felhasználásához nélkülözhetetlen — segédanyagokat. Kérték a tartalmasabb előzetes tájékoztatást, a hosszabb időre szóló műsorfüzetet, az egyes műsrokkal kapcsolatos részletesebb informálást, amely kiterjed a műsor céljára, tartalmára, színvonalára, módszeres feldolgozására. Hiányolták az egyéni és csoportos TV nézés eredményes hasznosításához nélkülözhetetlen módszertani útmutatást, előzetes bemutatókat, vitavezető konferenciák tartását.

Másik oldalról felmerült a meglévő segédanyagok, közlemények átgondoltabb felhasználása.

Többen szóvátették a differenciált nevelő tevékenységhez elengedhetetlen jobb technikai ellátottság hiányát. A különböző rétegek tudatos foglalkoztatásához egy kultúrotthonban több készülék beállítása válik szükségessé.

A vitában felszólaló Vonsik Gyula elvtárs, az MSzMP Tudományos és Kulturális Osztályának helyettes vezetője, a különböző népművelési területek, intézmények egymásra utaltságáról és a közvetítésre kerülő, valamint nagyobb tömegek nevelésére felhasználható értékek társadalmi szempontból helyes megítéléséről beszélt. A kétnapos tanácskozás Godor Ferencnek, a Magyar Rádió és Televízió elnökhelyettesének zárszavával ért véget. A nagy gondolatcsere, a vita viszont éppen a téma jellegéből adódóan tovább folyik, az élet újabb kérdéseket ad fel. Kívánatos lenne, hogy itt Nógrádban is a gyakorlatra érzékenyebben reagálva keressük a helyes válaszokat. Erre — egyéb fontos tényezők mellett — egy kicsit kötelez az is, hogy a konferenciát éppen Salgótarjánban tartották meg.

Szlovák művészek kiállítása

A salgótarjáni közönségnek és művészeknek nem először van alkalmuk szlovák kiállítást üdvözölni városunkban. Az elmúlt években megrendezett nagyszerű középszlovákiai kiállítások, már ízelítőt adtak a baráti nép képzőművészeti kultúrájából.

Dusan Zapletal és Karol Dubravszky kiállítását köszönhattuk nemrég, amely ha nem is törekedett a középszlovákiai művészeti élet, és ezen belül saját munkásságuk teljességének bemutatására, mégis megmutatta a szlovák grafika, szobrászat sokféle útkeresését és változatos eredményeit. Jó művészek alkotásának megismerési lehetőségével járul hozzá a két nép kölcsönös barátságának elmélyítéséhez.

Azonos gondjaink mellett feléled a természetes és egészséges kíváncsiság: mi a közös és mi az eltérő, a hasonló társadalmi problémákkal küzdő és ennek érdekében új kultúrát kibontakoztató népek művészetében. Az eddig kölcsönösen bemutatott szlovák képzőművészeti kiállítások is megerősítik: a hasonlóság mindenek előtt tartalmi. A mi művészeink egy része ugyanúgy, mint a szlovákok, az új életet, az új embert akarják megjeleníteni, a mi társadalmunk életérzéseiből, a szocializmus eszméjéből, a ma heroikus küzdelméből merítik élményeiket. Az emberábrázolás mai feladatai, s a mai ember művészi ábrázolásának bonyolult problémái azok a legfontosabb indító erők, amelyek a művészetet új alkotómódszerek kutatására készítik.

Felmerül náluk is a kérdés: milyen legyen az az alkotómódszer, megjelenítési formarendszer, amely nem megmerevedett sémák másolatásából áll, melyhez oly nagy számban kapcsolódna a visszahúzó erők, a közönség részéről is.

Az az első vizsgáldásra kitűnik, hogy a közös tartalom mennyire rem jelent egyúttal közös formát is. A más népi alkat, más tájak, más—más megoldásra készítetik és más kompozíciókra ihletik a művészt. A szlovák nép küzdelmei, történelmi tanulságai, az emberalak másfajta külső megfogalmazására indítják az alkotót s az egyes nemzetek művészi hagyományai, a századok és évtizedek történelmi változásainak megfelelően más és más módon hatolnak be a művészetbe. A tájak jellege, a népművészet belső ritmusa, a küzdelmes harcok és a békés munka sajátosságai mind-mind alakítják a művészt és munkáját, formálják egész művészetét is. Ezek olyan erők, melyek meghatározzák nemcsak azt, amit egy nép művészete a maga múltjából megért, de azt is, amit külső hatásként átvesz, vagy figyelemmel kísér itt, ebben az esetben az európai áramlatokból.

Ezért üdvözölhattuk Dusan Zapletal és Karol Dubrovszky kiállítását megyénk központjában, a kulturálisan mind nagyobb lélegzetű Salgótarjában.

Dusan Zapletal fiatal grafikusként és rézkarcai a mai európai iskola tisztult jelrendszeréhez kapcsolódnak, megtartva a szlovák nemzeti művészetből már kikristályosodott megjelenítési formát. Tartalmilag a hősi küzdelmeket történelemre váltó partizánmozgalom, a mindennapok életérzései kapnak interpretációt műveiben, melyekben a mai ember minden nagyobb nehézség nélkül képes eligazodni. Tudatos törekvés tapasztalható a tartalom minél nagyobb rétegeibe való leszállásra, s a közlés művészi formájának kialakítására, A fa, mint alakítható anyag — hű társa az embernek — jó eszközüül szolgál a művész kezében, hogy felületi megmunkálása kapcsán

beleálmodhassa azokat a belső impulzusokat, élményeket, harcot és mondanót, hitvallást és figyelmeztetőt, amelyeket az emberiségnek szánt. A grafika ma ezt is követeli, lévén évszázadok óta a legforradalmibb, a leggyorsabban reagáló műfaj!

A művész érzékenysége, mint szeizmográf jelzi műveiben a lezajló, világot érintő nagy konfliktusokat, vagy a boldogság hevületét. A fa felületi szépsége, égvűrűinek rendszere, — tavaszok és őszyk hű őrzői, — a görcsök önmagukat gúzsbakotó szálrendszerei kelnek életre egy-egy mű kapcsán, mint járulékos elemek, hogy segítsék, mí vessé tenni, alkotássá segíteni a művet a lényeg kihámozásában, kibontásában. Dusan Zapletal jó mestere a grafikai műfajoknak. Biztosan bányik az anyaggal. A forma megköveteli itt a síkba való transzponálás nagy, leegyszerűsítő tennivalóit. Különösen a „Partizán” ciklus kapja itt meg az adekvát formát, a műfaji tisztaságot. A „Háború” I. II. III. lapjai, szintén kiemelkedő alkotások. Fametszet-lapjai tisztán fogalmazottak, a fekete-fehér komponálása izgalmas szerkezetben jelentkezik.

Ez a magabiztosság veszélyt is rejt magában. — s ez figyelmeztető lehet a művész számára is —, könnyen modorossá válhat, megrekedhet, lemerevülhet. A művészet foltonbelüli váltakozását, gazdagságát kell nagy odafigyeléssel és műgonddal fejleszteni. Biztató, érett eredményként kell felfigyelni rézkarcaira. Ha a „Három grácia” a maga szecessziós formarendszerében, hajlékony vonalornamentikájában reminiscenciának hat is, de a „Bika”, a „Bolygó megjelenése” az „Alak” c. rézkarclapjai már előre mutatnak. Egy konzekvens, érett grafikusművész munkái ezek, s méltán sorolhatjuk a mai grafikusművészet rangos eredményeihez. Itt a belső tartalmi tisztaság, a

rézkarctechnika gazdag, adott lehetőségei ötvöződnek műalkotássá. Ez az út a művész számára és a szlovák-honi művészet örörmére, nagy eredményeket ígér.

Karol Dubravszky más karakterű művész. Nála, mint szobrásznál nemcsak a műfaj adta lehetőségek és különbözőségei, de az indítékok belső ereje is más természetű. Amíg Dusan Zapletal a nagy általános problémák összegezője, addig Dubrovskynál egy emberközeli, a mindennapok lírai csendesü szépsége teszi teljessé a kiállítást. A korszerű lemezfelhasználás mellett, elsősorban a fával álmodja ki örömteljesen szép, halkcsengésű líráját. A szlovák nemzeti, népi, sőt népművészeti hagyományok hű és jó tolmácsolója a „Furulyás” c. szobor, a kiállítás egyik kiemelkedő darabja. A fa megmunkálása, a rusztikusan is mives felületek megteremtése keltik életre a táj és a benne élő, alkotó ember benső kapcsolatát. Sugárzik műveiből az életszeretet: „Új bor”, „A füttyülő”, „Zene” stb. Ezek mellett lírai hangvételben reagál a világ nagyobb indítékú emberi tetteire is: „Az első asztronaut”. Kiemelkedők portraitjai mellett munkaábrázolásai: „Kohász” c. lemezveretesen cizellált figurája igen érett és kiegyensúlyozott belső feszülése a mozgás hiteles, asszociatív summázása kiemelkedő példa lehet abban a babiloni nyelvzavarban, melyben a szobrászat él ma világszerte. Viszont lemezdomborításai közül néhányánál megfigyelhető, hogy a dekoratív célzatú megformálás elsekélyesíti a műveket, üresen hagyott felületek játszanak közre abban, hogy az elematizáltság benyomását keltsék, elszerte nyitva ezzel a különben célul kitzűzött figurálisat.

Ennek ellenére a kiállítás összhatóságában és értékrendjében tanulsággal szolgálhat a hazai tárlatlátogató közönség-

nek, s felhasználandó tapasztalatul a szakmabelieknek. Jelzi azt, hogy meg kell ismernünk egymás mindenirányú eredményeit, törekvéseit, az embereket és környezetüket is. A képzőművészet, amely képekben jeleníti meg, s a maga valóságában mutatja meg az embert és környezetét, s mindezt az adott nemzet művészeinek sajátos képzeletén és alakító ererjén keresztül, jelentékeny eszköz egy nép közelebbi megismerésére.

Dusan Zapletal és Karol Dubravszky művészete tisztán kapcsolódik azon álláspontunkhoz is, amelyet nagy forradalmár festőnk, Dési Hubert István így fogalmazott meg: „Változatlanul vallom, hogy művészetünk teste-lelke modern kell, hogy legyen, de ez a modernség nem lehet egy még oly forradalmi irány napi kérdéseinek ábrázolása, se a szakma következő fázisa. Többre van szükségünk. Művészetünknek az emberi

lélek legtávolabbi zugába is el kell érnie, csak így szívhat fel minden életnedvet magába; emellett vissza kell állítanunk a kutatómunka becsületét is”. Ezt a tisztán fogalmazott, félreérthetetlenül helyesnek vélt vallomástételt azonban napról-napra képre, szoborra kell átváltani, műalkotássá érlelni, s ez rendkívül nehéz, bonyolult feladat. Itt bontakozik ki a művész és a művészet felelőssége, hogy hogyan válhat igazán legjobb szándékkal a művészet gyakorlatában vallomástétellé, hogyan szolgálhatja népét, a kor emberét.

Ez közös küzdelmünkben.

Különösen fontos ez akkor, ha a szomszédos szlovák népről van szó, amellyel együtt, hátunkat egymáshoz támasztva kristályosítjuk ki a holnapot, múgonddal, s a világ előtti felelősséggel.

CZINKE FERENC

CSUKLY LÁSZLÓ:

Várszegi György

Gólok és hétköznapiak

Örömmel olvassuk...

— Várszegi György: Gólok és hétköznapiak című regényéről —

Általánosan észlelhető és elismert jelenség, hogy hazánkban a regény egyre inkább uralkodó szerepet tölt be. A megállapítás igazságát természetessé teszi, hogy mindinkább örvendetesen szélesülő olvasótábor a legkövetlenebb, a legszabadabb kifejezési lehetőségekkel rendelkező regényt kedveli meg leghamarább. A regény élménybősége, a benne kibontakozó társadalom és emberábrázolás sokszínűsége az olvasóban az élet teljességének érzetét kelti és ezért kíváncsian tárulkozik ki, s az olvasott művet is eszköznek tekinti mai világunk jobb megismeréséhez.

S ha jó művet vesz kezébe, nem is csalatkozik. Hisz, ahogyan a régi mesterek a társadalom és az erkölcsök történetíróinak tartották magukat, korunk regényének és íróinak se lehet más feladatuk, mint megfogni a valóság hű, előremutató ábrázolásán keresztül az olvasót, elvezetni őt „korunk hőiséhez” (akár pozitív, akár negatív ábrázolásán keresztül) az emberhez, akinek a neve végre szépen hangzik.

Megyenk erősödő irodalmi életének jelentős eseménye Várszegi György „Gólok és hétköznapiak” c. regényének megjelenése. A szerző 1928-ban Nagybatonyban született és jelenleg is szülővárosában dolgozik műszaki beosztásban. Éve. számát tekintve fiatal író, de a Nógrád és a Palócföld olvasói eddig is gyakran találkozhattak nevével és úgy tartották számon, mint aki a tehetség marsallbotját viszi izsákjában.

Regénye központi figurája a „nagymenő”, napjaink közismert típusa, akinek minden sikerül. A „nagymenő” ezúttal egy kisvárosi NB II-es bajnokjelölt futballcsapat középcsatárának képében lép elénk. Dobos Ferenc, a volt ifjúsági válogatott és különböző NB I-es csapatok dédelgetett kedvence, méltánytalannak tartja a fogadtatást, melyben franciaországi disszidálásából való hazatérése után részesítik. Önkéntesen vidékre „számúzi” magát, azzal a nagyon is céltudatos számítással, hogy ottani szereplése nyomán úgyvis felfigyelnek rá és tálcán fogja kapni az ajánlatokat a fővárosi nagycsapatoktól. A vidéki egyesületek két kézzel kapnak utána, és ő egykedvűen válogat a meghívások között. „Mindig oda mentem, ahol többet kínáltak” — vallja a történet folyamán. Egész léte a személyét körülvevő ajnázásokból táplálkozik, az alakításai nyomán összeverődő tenyerek, a szerelmüket felkínáló nők a magatartása felett diszkréten szemethunyo vezetők éppen olyan tartozékai életének, mint tündöklésének küzdőterén a fehérre meszelt vonalak, a partzászló, a labda, a kapuháló. Pályafutásának tapasztalatai, életrutinja által kialakított sajátos életszemlélete a jóakarató leckéztetéseket, a „lelki bunyót” előregyártott elmélettel veri vissza „A foci mellé tettem le a garast, a gózt abba adom, nem osztom két-három felé ön-

magamat" — mondja a célzásra, hogy nemcsak sportpálya, de munkahely is van a világon. A sikereiről így vall: „Ezen a nagy versenypályán, amit világnak neveznek, már a rajt tizedmásodpercében úgy kell indulni, hogy az ember a mellén érezze a célszalag ütését. S ha ezt nem érzi, még azért a fáradtságért is kár mellyel a rajtgödrről kiásta magának.”

A regény egyes szám első személyben íródott. Az eseményeket maga a főhős meséli el, abban a lelkiállapotban, amikor egy végzetes baleset nyomán megszűnt nagymenőnek lenni, arcáról már lepergett a biztonságos fölény merev maszksza, cinizmusa mindinkább nosztalgikus önironiává válik és „szolid vágya már csak annyi, hogy márkás lábait legalább végtagok gyanánt használhassa, immár teljes amatőr alapon.”

A regény két nőszereplője: Ju'ka, aki bár kora alapján jogosult a felnőtt titulusra. Dobos iránt érzett szerelmében is meg tudja őrizni bakfis romlatlanságát, és Márta, a fiatal körzeti orvosnő, akinek meghódításával a középcsatár minden eddigi szerelmi sikerét szerelné betetőzni. A doktornő az első perctől kezdve tiltakozik a szimpatikusan arrogáns fiú gáláns rohamai ellen, de a rokonszenves széltoló végül is szívébe lopja magát. Kettőjük bonyolult szerelméből — törvényszerűen — nem születet más, mint az önmagukkal és egymással folytatott csatározások végeláthatatlan láncolata, melyből is a doktornő kerül ki győztesen. A kettős vereség: sportkarrierje derékbátortése és élete legnagyobb szerelmének elvesztése Dobos Ferenc életének drámai konfliktusa. A vasárnapok hőse egyszeriben a hétköznapok sűrű figurájává degradálódik s számára immár csak két lehetőség marad: vagy elsüllyed a teljes erkölcsi nihil hullámaiban, vagy meghatványozva önmaga erejét és pozitív tulajdonságait, szinte „saját bőrét is levetve” törekszik realisabb alapokra helyezni az életét.

A regény mellékszereplői a játékosársak: csatárok, hátvédék, fedezetek, akik többé-kevésbé a „nagymenő” differenciált változatai. Emlékezetes figurája a regénynek Zimonyi, a fiatalkori erkölcsi defektjein felülemelkedő, esetlenségében is rokonszenves fedezet. Adányi, azaz Hipó, a robusztus középhátvéd a maga blazirt-szkeptikus modorával. Korsós, a házasságában szerencsétlen, szerény és törekvő játékos és nem utolsó sorban a balszélső Szekeres, becenevén Selejt, aki az erkölcsi gátlástalanságnak olyan fokára sodródik, ahonnan már aligha van visszaút.

Napjaink ismert és sokszor a túlzásig dédelgetett alakjait hozza premier-planba a történet, mely ha nem is társadalmunk sarkallatos problémáit feszegeti, de mindenestre olyan jelenségeket és emberi sorsokat, melyek semmiképpen sem közömbösek s melyekért áttételesen egy kicsit valamennyien felelősek vagyunk.

A regény erénye olvasmányossága is, itt a stílus valóban testhez álló ruhája a gondolatnak. S bár a szereplők jelleméből, gondolkodásmódjából adódóan sok a „Jassz kifejezés a regényben, a szerző szerencsés mértéktartással alkalmazza, s mindig érezük: erkölcsi ítéletében felülemelkedik, mindig tudja mit kell tennie, hogy a rossz felett a jót juttassa diadalra.

Várszegi György első önálló kötete sikeres, jó bemutatkozás. Kíváncsian várjuk további műveit, amelyek bizonyítják, hogy szerzőjük nemcsak a „könnyű” műfajban, hanem a súlyosabb társadalmi kérdésekben is értékesen vall változó sokszínű világunkról.

Olvasónapló

Öt, a közelmúltban „kirakatba került” könyvről szeretnék szólni, amelyek az önmagam által előírt kötelező olvasmányaim sorában spontánul kerültek egymás mellé. Hogy mégis valamiféle rendszerbe foglalható az öt kötet, annak az a magyarázata, hogy előszeretettel veszem kézbe — olykor a klasszikusok és a szakirodalom rovására is — napjaink magyar irodalmának legfrissebb terméseit. A kötetek jórészt a karácsonyi könyvvásár szerzeményei, általuk váltak rövidebbekké hosszú téli esték, amelyekben ígéretes pályakezdések és bizonyító tehetségek tanúja lettem.

— — —
 Úgy vagyok vele, hogy aki józan kritika helyett szidná, attól megvédeném. — aki egyértelműen dicsérné, annak azt mondanám: nana! Izgalmas olvasmány Lázár Ervin első novelláskötete, a Csonkacsütörtök. Mi a jó, és mi az, ami kevésbé sikerült a szimpatikus novellista lörekvéseiben? Hová jutott Lázár Ervin „csonkacsütörtökig”? (L. E.: Dunántúl egyes vidékein a farsangot lezáró hamvazószerdát követő csütörtököt nevezték így, azt a napot, amelyen már ködbeveszett a farsang fénye, megszűnt a böjt újdonsága, s következtek az elmélyülés és az akarat hétköznapjai.)

Novellái tömörek, sűrítettek, elegendő, amit mond, a több kevesebb volna. Nem történik ezekben a novellákban semmi látványos, mégis tele vannak feszültséggel és lírával. A finom, hangulatszerűen megírt mozzanatok, a kimondatlan szavak és az elrejtett gondolatok az épsőtökövei Lázár Ervin írásainak. Mindez korszerű előadásmóddal párosított tehetségét, íráskészségét dicséri.

Legjobb novellája a Mit akar ez a

kerekarcú? címet viseli. A mozgalmas cselekménytől mentes, mégis izgalmas írás a mai fiatalság erkölcsi és magatartásbeli problémáit feszegeti. Újszerű hogy a főhős, az a bizonyos „kerekarcú” több novellában is visszatér.

Eugen Barbu, a mai román próza egyik kiválósága írja egyik elbeszélésében: „... az a véleményem, hogy nem kell mindent megmondani az olvasónak. A titok olykor segít, értelmesebbé tesz. A sejtés többet ér, mint egy fölösleges magyarázat.” Elméletileg nem vitatható ez a megállapítás, efféle véleményen van Lázár Ervin is. Ez is csak használ írásainak.

Harminc éves, második kötetes (az első: A kisfiú meg az oroszlanok című meseregény volt) írótól teljes joggal nem kérhetjük számon a kiforrott írói alkatot. Az viszont hogy hét év termését gyűjtötte egybe oda vezetett, hogy bizony egyenetlen színvonalú művészi teljesítmény ez a kötet. Korábbi írásai általában a később elért színvonal alatt maradnak. Az sem teljesen érthető, hogy az író miért büszke néhány tájszó ismeretére. — mint ahogy a könyv fűlszövegében írja — mivelhogy valamennyien tájon, ha úgy tetszik nyelv-írási területen élünk. A nagyobbik baj az, hogy gyakran és érzésem szerint indokolatlanul és funkciótlanul használt tájszavak a teljes érthetőséget is veszélyeztetik. Például, A kuka című novellában ilyen kifejezéseket találni: „... kurkálód azt a rohadt szurkot”, vagy „... olyiknak a nyála folvt.”

Talán a következő kötet hozza meg a végleges döntést: eredményesen sáfárkodott-e a kétségtelenül tehetséges Lázár Ervin a „rábízott talentumokkal”. (Szépirodalmi Kiadó 1966.)

Serfőző Simont 1961-ben az Új Írás vezette be az irodalomba. Most megjelent első kötetének szimbólikus címe — Hozzátok jöttem — a faluról a városba érkezés, a társtalanságból a közösségbe olvadás, az első jelentkezésektől a költővé érés tényének illetve igényének kifejezője.

Életpályája a faluról tudatosan városba „szakadtak” tipikus útját járta be eddig. A négy ciklusra osztott kötet első fele ennek megfelelően a hazai, tanyai tájat idézi. Ezeknek a verseknek a fő témája az emlékezés, az otthon olykor még nosztalgikus, de ugyanakkor regisztráló felidézése. A felfedezett, de még nem beteljesült szerelem adja. A jó szeretők című ciklus témakörét, a vérossal való találkozás és ismerkedés élményeit őrző verseket, Érezzem a földet cím alatt gyűjtötte össze a költő. Ez a ciklus már a költői látóhatár tágulásáról tanúskodik. „Cselekedni a vállalt dolgokért” — vallja már a befejező ciklusban. Ez a vallomás tovább, előre mutat, eddigi költészete mottójaként értelmezhető.

Serfőző Simon írásművészete már most a kialakulás fázisában tudatos, gondos alkotót dicsér. Elégikus hangvételű verseinek nyelvezetében sajátosan ötvöződnek a tájnyelvi szavak a stilizált irodalmi kifejezésekkel. A költőben továbbélő folklór hatására kialakult modern asszociációjú látomások verseit olykor misztikussá, — de sohasem elvonttá — teszik. Mindenkor a neutralista valóság összefüggéseinek kifejezésére törekszik. Belső tartalma. hite ösztönzik erre.

Simon István emlékezetes fellépése és sikeres fogadtatása óta már-már divatnak tűnik napjaink költészetében az az attitűd, amellyel a faluról városba került költő szemléli a világot. De amíg ez Simon Istvánnál és másoknál a tájjal való mély összeforrottság

sematizmus nélküli lelkesedést, magától értetődő meleg, gyöngéd hangot szül, a kevésbé tehetségesek egyéni sérelmeiket „verik el”, a városban, visszafordulásuk eszmélésük színhelyéhez hamis póznak hat.

Örömmel konstatálhatuk a hasonló alapállásból kiinduló Serfőző őszinte hangját bátor szókimondását, nyelvi erejét.

Önmaga által kitaposott ösvényen indult el és érkezett közénk, olvasók közé. Hozzátok jöttem — vallja a szárnyalás minden reményével első kötete címlapján és úgy érezzük érkezését mindenki szívesen fogadja. (Szépirodalmi Kiadó 1966.)

Társadalmunk erkölcsi arculatának vizsgálata gyakori témája prózairodalmunknak. Még egy elemzés nélküli általánosítást tehetünk: főként a kisregény a műfaji kerete az ilyen tárgyú írásoknak.

Három kisregényt — A vak kapitány. Az erdőn át. Temetés után — tartalmaz Salamon Pál Sasok és denevérek című kötete. A Nap felé szárnyaló sas és a sötétben, az emberi nemtől idegen világban otthonosan élő, gyakorta a falnak csapódó denevér Salamon hőseinek szimbóluma. A történelmi tapasztalat szülte figurák közöttünk élnek, pozitív, avagy negatív irányú tevékenységünknek mi magunk is részei vagyunk. Vagy segítjük a „szállni vágvót” és ezzel magunk is sasokká válunk vagy „sas létünkre” denevérekké leszünk.

Salamon protestál az „asszonytipró, női testekkel dicsekvő vadászok”, a „nagy pénztől, az egyenruhától, a hatalomtól.. megszédültek zsarnoksága ellen. Azoknak a tetteit igenli, akik becsülettel küzdenek meg azért, hogy előbbre, magasabbra jussanak, akik a

a mindennapok buktatóival és bonyolultságaival az értelem és az emberieség erejét szegezük szembe. El kell temetnünk mindent, amit rossznak tartunk. Ne fogadjunk el beidegzett szokásokat, tartalmatlan emberi kapcsolatokat, elfogadottnak mondott erkölcsi normákat — olvassuk a sorok között. „Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni” — idézhetjük az az öreg halászt Salamon Pál írásainak mottójaként.

A megoldás az, ami vitatható Salamon íásaiban. A vak kapitány torzószerű, erőszakolt befejezése — a véletlen lenyűgöző erőinek túlzott nagy szerepe, vagy a Temetés után-ban javasolt nyers ellenállási formák egyértelműen nem helyeselhetők. Szükségtelen mély hangot használ ott is, ahol nincs rá szükség. Dicsérendő viszont az a közéleti érdeklődés, az erkölcsi mérlegelésre való hajlam, amellyel Salamon meglátja a hétköznapi jelenségekben, az úgynevezett „esetekben” bujkáló általános érvényű igazságot.

Írásai csak látszólag különböznek egymástól. A tragédiába fűlt emberi sorsokat ábrázoló dráma éppúgy kerete mondandójának, mint a finom líra. Íráskészségének fő erénye a dialógusok megformálása. Nem véletlen, hogy a dráma területére tett kirándulása (Magadra kiált) oly sikeres volt.

A Sasok és denevérek után ismét csak az járt az eszemben, hogy milyen sokat veszítenek azok, akik folyóiratban elolvassák a novellát, az elbeszélést, vagy éppen a kisregényt, de hasonló jellegű kötetet — nem tudni mi okból — nem szívesen vesznek kézbe. (Szépirodalmi Kiadó 1966.)

— — —

Líránknak napjainkban megkülönböztetett jelentőséget ad, hogy az ellenforradalom után elsőnek és leghatékonyabban válaszolt a kor kérdése-

ire, legtisztábban és legelőször reprezentálta a szocialista irodalom eszmei tolytonosságát. A lírának ez a megkülönböztetett szerepe elsősorban a fiatal költők 1958-ban megjelent Tűztánc című antológiához fűződik. Régen foglalkoztat már a gondolat: vajon a Tűztáncosok közül az idők folyamán kik estek ki a nagy ígéretek sorából, kik váltották be a költészetükhez fűzött reményeket. A legújabb Győre Imre kötet, a Halálúzó azt bizonyítja, hogy a Tűztánc egyik szereplője ma is líránk élvonalába tartozik.

Friss kötetében Győre aktuális-politikai költészetet produkál. Az egész világ legfájóbb kérdése, gondja ma: Vietnam. Győre köteté kiáltvány az esztelen öldöklés ellen. A költő az aggodó ember indulatát, keserű ironiáját és lobogó hitét mondja ki verseiben. A költő érzi: a propagandisztikus célok érdekében művészetének javát kell sörömpóba állítania.

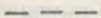
Indirekt módszerekkel, hangulatok, érzelmek, gondolatok felvillanásával éri el, hogy az olvasó még szörnyőbb kontrasztot érez a bombázott napkelet és a tőle mérhetetlen messze lévő nyugalom között. Az iszonyat, a részvét, a lelkiismeret és a remény hangja szól a versekből. Emléket állít azoknak, akik Vietnamban a tüzet választották, és azoknak a „kék vállúaknak”, akik „élnek és sokasodnak, /puska az apjuk, az anyjuk, s kulcs-csontjuk alatt /kigyullad a kékség /annak jegyeként, /ami az emberben a legjobb.”

A kötet címadó verse bár szimbolikus, de nyílt tiltakozás az agresszió ellen. Az alábbi részlet példája a művészi propagandisztikus jellegnek: „ Százféle halál /fordulj vissza / aki küldött arra menjen rosszra /valahány dolga békát szüljön asszonya /varangy legyen a fia /halál fordulj vissza.”

A kötetet Hincz Gyula rajzai díszítik.

tik, nem egyszerű illusztrációként: velük együtt teljes a könyv.

Vannak szenvedélyes versbarátok, akik verseskötetet egyszuszra olvasnak. Györe Imre Halálűző-jét nem is lehet másként. (Magvető 1966)

„Mintha az írói mesterségnek még nem volna teljesen birtokában Baráth Lajos: meg-megbotlik, képzetlennek bizonyul. Tanulnia kell, tehetségével fegyelmezetten gazdálkodnia. A fiatal írótól függ majd, hogy művészetét a második kötet szintjén folytatja e tovább. Egy bizonyos: ehhez nem lesz elegendő a mostani eredményét megismételnie. Előlegezett várakozásunkat csak új mondandót és művészi megoldást találva töltheti be. — írta Baráth Lajos harmadik kötetéről Koczás Sándor 1963-ban az Új Írásban. Ugyanott egy jóslatot is megkockáztat a kritikus: „Talán ő lehetne az a fiatal író, aki majd megírhatja és megírja egy város regényét, vagy amit még inkább szeretnék — a város regényét”.

Nos, a Lopakodó prédikátorok remekbe ötvözött novelláit olvasva úgy érezzük Baráth Lajos rászolgált az előlegezett bizalomra. Rátalált hangjára, megelerte sajátos mondandóját, amelyet ő hivatott számunkra elmondani. A város regényének megírásával még várat magára — a jóslat talán meg sem valósul —, Baráth műveinek központi problémaköre azonban most már véglegesen a városi, kétkézi munkások élete, munkája lett. A város életét nem valamiféle modern urbánus módra, nem a múlt irodalmi kliséi alapján ábrázolja.

Novelláiban azokat a néha apróságoknak tűnő, de lényeges mozzanatokot villantja meg, amelyek a emberalakító folyamatok fordulópontjai. Ars poetica: szeretni azokat az embereket,

akikről ír. Velük érezni, igazságukkal együtt létezni. A cimadó novella, az Itélet, A hét száználcvannyalcadik orája, a Napszamosok, a Nehéz sors, vagy a Kuszenda lányok című kisregény bányászai a nyers indulatok világában élnek és dolgoznak, mélyen szunnyadó érzéseik azonban emberré avatják őket. Baráth — évekig dolgozott építőiparban és bányában — ott-honosan mozog ebben a milióban. Nem csupán tetteikből és szavaikból ismeri hőseit, hanem feltárja a külvilágtól elrejtett gondolatokat és érzéseiket is. Emberismerete a belső ábrázolás szintjén kamatozik bőségesen. Írásaira őszinte, közvetlen hangnem, egyszerű nyelvezet, a kifejezés eszközeinek igénytelensége jellemző. De nem igénytelen az ábrázolás terén. Bár novelláiban szociológiailag viszonylag szűk területet fog át, az ábrázolás mélysége és igazsága, az író humanizmusa kárpótolt ezért.

„Nem érteni, miért hiba az, hogy témáimat, hőseimet a munkások közül választom. Akikről én írok, nem nagyon hallatják hangjukat az irodalomban: olvasnak, ha olvasnak, ha nem, legtöbbjük akkor is értékes ember.” — vallja az író a Könyvtájékoztató februári számában, mintegy válaszul azoknak, akik elmarasztalják állítólagos tematikai szegénysége miatt.

Baráth úgy ábrázolja a munkásélet mai változásait, hogy szocialista módon marxista valóságismerettel formálódó igazi realizmust teremt. Nem fél a munkástémák sablon rémétől, mert van hite és becsülete igazat mondani koráról. A társadalmi szükségzerűt szolgálja.

Baráth Lajos a mai magyar irodalom élvonalába néhány év alatt feltört prózaíró már nem reményekre jogosító tehetség, hanem valós értéke literatúránknak. (Szépirodalmi Kiadó 1966)

Karl Jaspers filozófiája

Jaspers egyik képviselője a Nyugaton népszerűvé vált és hazánkban is ismertté lett egzisztencialista filozófiának. Filozófiája az egzisztencializmus vallásos ágához tartozik, nézeteiből elsősorban a vallásos kispolgár dekadens életfelfogása sugárzik. Gondolatai nem „egyediek”, szinte mindegyike fellelhető a sztoizmus, keresztény vallás filozófiájában, Kant, Nietzsche, Le Bon, Kierkegaard, Heidegger és Max Wéber nézeteiben.

Elesen megkülönbözteti a filozófiát a szaktudományoktól, a filozófiát nem tartja annak, mert — mint mondja — a filozófia nem rendelkezik a szaktudományos bizonyítás eszközével, ez csak a tudományokra jellemző. De mi az alapja akkor a filozófiának? A hit. A szaktudományokban van fejlődés, a filozófiában nincs, mert „magában a filozófiában talán Plátont se közelítettük meg.” A filozófia eszerint nem más, mint valláspótlék egyes társadalmi rétegek számára.

Jaspers kísérletet tesz a vallás és filozófia viszonyának tisztázására is. Mivel szerinte mindkettő az örök igazságot keresi, különbség nincs közöttük.

A vallás egyik okának a félelmet tartja, amely leválaszthatatlan az emberi tudattól. Alapvető a halálfélelem, ami ellen csak a vallás nyújt vigaszt.

Mint látható, Jaspers semmiben sem különbözik a hívőktől és a fideista filozófusoktól, filozófiájának alapja a szubjektív idealizmus. Természeti és társadalmi törvények objektivitását tagadja és nem ismeri el a szükségszerű összefüggéseket, csak a szubjektíveket és véletlenszerűeket. Ezért a tudományos világmép kialakítására irányuló törek-

vést is értelmetlenségnek tartja. A tudományok közül azokat, amelyeknek ez nem célja, „modern”-nek nevezi. A modern tudománynak az érdeme tehát hogy nem célja az egységes átfogó világmép kialakítása. Amely esetleg mégis megkísérli, azt „tudományos babona” jelzővel illeti. Szerinte a marxizmus is annak nevezhető, mivel nem mond le a tudományos világmép kialakításáról. Ebben azonban — mint másban sem — Jaspers nem következetes, mert a marxizmusról, mint „abszurd hit”-ről is beszél, amelynek első prófétája Marx Károly volt. Ez az „abszurd hit” erőszakosan akar érvényesülni, ezért sürgeti az erélyes fellépést vele szemben. A marxizmus cáfolatára két igen primitív érvet hoz fel, mégpedig azt, hogy mindent az ökonomiából akar magyarázni (az egyént figyelmen kívül hagyja), és ez is egy vallás.

Bár Jaspers filozófiája vallásos, a katolikus teológusok mégis bírálják, mivel eszméi közt protestáns elvek is meghúzódnak. Ugyanis ő nemcsak „egy” vallást védelmez, hanem egy vallások feletti vallást, a „filozófiai hit”-et. Szubjektív idealista, felfogása miatt szembe került a racionalista teológiával, amelynek fő célja a hit és az ész elveinek összeegyeztetése.

Filozófiájában nemcsak a vallás, hanem az idealizmus minden elképzelhető irányzata megtalálható. Ezt az eklektikus filozófiai rendszerét „mindent átfogó”-nak tartja. Ezzel elveinek hajlékonyságát akarja kifejezésre juttatni, azonban zavarosságot és homályt eredményez.

A „mindent átfogó”-nak hét megnyilatkozási formája van: az egzisten-

cia, a transzcendencia, az ittlét, az általános tudat, a szellem, a világ és az ész. Ezek bevezetésével újat akar adni, de kísérlete sikertelen. A tér és idő kategóriáját meg sem említi, mivel ezek elismerése bizonyos történeti szükség-szerűséget feltételezne, azonban ezt Jaspers tagadja.

Fogalompáronként szerepel nála a transzcendencia és egzisztencia. Az utóbbi az előzőktől függ, csak ezzel összefüggésben létezik. Az egzisztencia — szerinte — megismerhetetlen, csak „megvilágosodik”, ezért, noha ez az önmegvalósítást jelenti „üresebb” és elvontabb, mint a vallási „öntökéletesítés” elve.

Kategóriái közül megemlítjük a „rejtjel”-t, a „chiffre”-t is, amely a világ minden jelensége és maga a lét lényege. Ez a lényeg azonban az ész számára nem tárul fel, mert a valóság megismerhetetlen. A rejtjelek csak „híradást” adnak a dolgokról, de ez nem maga a lényeg.

Etikájában központi szerepet játszik a „szabadság” mint minden egzisztencialistánál. A fogalomból a meghatározatlanságot emeli ki. Az ember számára nem marad más, mint a szabadság megteremtésének illúziója. Elismeri a kapitalizmus „aki bírja marja” elvét is.

A bűnről mint erkölcsi rosszról beszél. Az embert bűnösnek tartja, azonban a megszabadulás lehetőségéről nem beszél. Ezért a teológusok ezt a felfogást is bírálják.

Száma számára az ember biológiai és nem társadalmi lény. A kommunikációról szólva szerepel nála a „historiai lény” megjelölése is, azonban ez nem téveszthet meg minket, mert mit sem változtat az emberről vallott felfogásán.

A történelem objektív törvényszerűségeit tagadja, „számára a történelem szubjektív cselekedetek, választások összessége.”

Kísérletet tesz a történelem periodizálására. Az emberiség történetében „tengely időszaknak” tartja az i. e. 800—200 évig terjedő századokat. A jövőt vizsgálva kilátásba helyez egy újabb „tengelyidőszakot”, amely nagy szellemi fellendülést fog okozni.

Meglátja a tőkés rend bizonyos vizszátságait is, azonban történelemszemlélete és politikai állásfoglalása miatt kiutat nem talál. A munkásosztályt azonosítja a „tömeg”-gel, amely „szükséges rossz, megvetendő, félelmetes.” A társadalmi feszültség enyhítésére javasolja az elitek uralmának biztosítását.

Politikai nézeteivel a kapitalizmust védelmezi. A háborús bűnösöket azonban elítéli és bírálja az NSZK politikájának néhány vonását is. „Igazság és tudomány” c. írásában nyíltan felhívja az emberiség figyelmét az atomháború veszélyére.

Jaspers filozófiájának áttekintése után válaszolhatunk a szerző utószóiban felvetett töprengésére, hogy vajjon sikerült-e bizonyítani e filozófia elterjedésének okát?

Úgy gondolom, hogy sikerült. Mégpedig azért, mert ez a filozófia az amely a kapitalizmus kispolgárainak életszemléletét kifejezi és ezt Vámos Vera meggyőzően bizonyította.

E kis könyvecske értékét növeli a jaspersi filozófia ismertetése mellett az, hogy a marxista filozófia álláspontját is kifejtette, amennyire ezt a keretek lehetővé tették. (Gondolat, 1966.)

